

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
« Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ
ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ.
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΓΙΑΣ ΒΑΡΒΑΡΑΣ
& ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΝΩ ΛΙΟΣΙΩΝ ΑΤΤΙΚΗΣ»

*« Κ' έτσι απαρνητής με το περιέλα,
κ' έτσι χαλαστής με τη βλαστήμιο,
κ' έτσι ενός θειαφότοπου μια λάβα,
το θροσά μιας πίστης νοιώθω μέσα μου,
κι ονειρευτήκα να ζήσω στο πλευρά τους,
μα ως κι αυτοί μου κράξαν : 'Γύψτε τράβα ! »*
Κ. ΠΑΛΑΜΑΣ

ΕΙΣΗΓΗΤΕΣ : ΜΠΟΥΡΑ ΜΑΡΙΑ - ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΤΑΞΙΑΡΧΗΣ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ : ΘΕΛΕΡΙΤΗ ΜΑΡΙΑ

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2004

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
---------------	---

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ ΤΣΙΓΓΑΝΟΙ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ

1.1	Ορισμοί και έννοιες του κοινωνικού αποκλεισμού.....	9
1.1.1	Ορισμοί και έννοιες του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ευρώπη.....	9
1.1.2	Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα.....	11
1.2	Αίτια, διαδικασίες, χαρακτηριστικά και ομάδες που υφίστανται κοινωνικό αποκλεισμό.....	14
1.3	Έννοια και εκφράσεις του κοινωνικού αποκλεισμού των Τσιγγάνων.....	18
1.4	Συμπερασματικά.....	19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΟΙ ΤΣΙΓΓΑΝΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2.1	Η πορεία των Τσιγγάνων μέσα στους αιώνες. Ιστορία και πολιτισμός.....	21
2.2	Η φυσιογνωμία των τσιγγάνικων πληθυσμών στην Ελλάδα.....	23
2.3	Η οργάνωση των Ελλήνων Τσιγγάνων.....	25
2.4	Οι συνθήκες διαβίωσης των Τσιγγάνων στην Ελλάδα.....	26
2.4.1	Αστικοδημοτική κατάσταση.....	26
2.4.2	Στέγαση.....	35
2.4.3	Εκπαίδευση.....	48
2.4.4	Απασχόληση.....	56
2.4.5	Υγεία – πρόνοια – ασφάλιση.....	67

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ ΕΘΝΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ

3.1	Εισαγωγικά.....	73
3.2	Η “πρώιμη” περίοδος.....	74
3.2.1	Η δραστηριοποίηση του ΥΠ.Ε.Π.Θ. και της Γ.Γ.Λ.Ε.....	74
3.2.2	Η δραστηριοποίηση άλλων φορέων.....	84
3.3	Η “ώριμη” περίοδος.....	86

3.3.1	Το Εθνικό Πλαίσιο Πολιτικής για την κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων (1996-2000).....	86
3.3.2	Το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων (Ο.Π.Δ.).....	92
3.3.3	Η χορήγηση στεγαστικών δανείων.....	103

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ.

4.1	Εισαγωγικά.....	107
4.2	Το Πανελλαδικό Διαδημοτικό Δίκτυο ROM για την υποστήριξη των Ελλήνων Τσιγγάνων.....	108

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΒΑΡΒΑΡΑΣ

5.1	Ο Δήμος Αγίας Βαρβάρας. Χωροταξική διάσταση.....	116
5.2	Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας – Η «ελίτ» των Ελλήνων Τσιγγάνων.....	117
5.2.1	Η ταυτότητα των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας.....	117
5.2.2	Δημογραφικά στοιχεία – Η αστικοδημοτική κατάσταση των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας.....	119
5.2.3	Η διαμονή των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας.....	121
5.2.4	Η απασχόληση των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας.....	123
5.2.5	Η εκπαίδευση των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας.....	124
5.2.6	Η υγεία και η ασφάλιση των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας.....	126
5.2.7	Η δραστηριοποίηση των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας.....	128
5.3	Η Τοπική Αυτοδιοίκηση και άλλοι φορείς δράσης και υποστήριξης των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας.....	129
5.3.1	Ο ρόλος του Δήμου Αγίας Βαρβάρας στην αντιμετώπιση των προβλημάτων των Τσιγγάνων και οι πολιτικές για την ένταξη τους.....	129
5.3.2	Δομές για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των Τσιγγάνων.....	132
5.3.3	Οι Δράσεις των διαφόρων Φορέων στην Αγία Βαρβάρα για την ένταξη του Τσιγγάνικου πληθυσμού.....	137

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΑΝΩ ΛΙΟΣΙΩΝ

6.1	Ο Δήμος Άνω Λιοσίων. Χωροταξική διάσταση.....	146
6.2	Οι Τσιγγάνοι των Άνω Λιοσίων.....	147
6.2.1	Η ταυτότητα των Τσιγγάνων των Άνω Λιοσίων.....	147
6.2.2	Η Αστικοδημοτική κατάσταση.....	149
6.2.3	Συνθήκες κατοικίας	150
6.2.4	Η απασχόληση.....	151
6.2.4	Η εκπαίδευση.....	153
6.2.5	Υγεία.....	154
6.3	Η Τοπική Αυτοδιοίκηση και άλλοι φορείς δράσης και υποστήριξης των Τσιγγάνων των Άνω Λιοσίων.....	155
6.3.1	Ο ρόλος του Δήμου Άνω Λιοσίων στην αντιμετώπιση των προβλημάτων των Τσιγγάνων. Πολιτικές ένταξης.....	155
6.3.2	Η Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου Άνω Λιοσίων.....	159
6.3.3	Η Έυξεινη Πόλη.....	159
6.3.4	Το Κέντρο Πληροφόρησης και Υποστήριξης Τσιγγάνων (ΚΕ.Π.Υ.Τ.) των Άνω Λιοσίων.....	161
6.3.5	Οι Δράσεις των διαφόρων Φορέων στην Άνω Λιόσια για την ένταξη του Τσιγγάνικου πληθυσμού.....	163
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....		168
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....		173

Για την συγγραφή αυτής της μελέτης ευχαριστούμε πάρα πολύ,

την κα Θελερίτη Μαρία, υπεύθυνη καθηγήτρια για την πτυχιακή μας εργασία, χωρίς τη βοήθεια και υποστήριξη της οποίας δεν θα είχε πραγματοποιηθεί αυτή η εργασία.

τον κ. Ράντη Μανώλη, Διευθυντή του Δικτύου ROM, ο οποίος μας βοήθησε να κατανοήσουμε τα ουσιαστικά προβλήματα και τις πραγματικές αιτίες για την σημερινή κατάσταση των Ελλήνων Τσιγγάνων και μας παραχώρησε μεγάλο κομμάτι του πληροφοριακού υλικού.

Από το Δήμο Αγίας Βαρβάρας :

τον κ. Μίχο Λάμπρο, Δήμαρχο της Αγίας Βαρβάρας

τον κ. Παϊτέρη Κωνσταντίνο, Δημοτικό Σύμβουλο και Mediator στο ΚΕ.Π.Υ.Τ. Αγίας Βαρβάρας

την κα. Σιαπέρα Αθανασία, Διευθύντρια Προγραμματισμού & Κοινωνικής Πολιτικής του Δήμου και Επιστημονικής Συνεργάτιδας του Δικτύου ROM

την κα. Σμυρνή Φωτεινή, Κοινωνική Λειτουργό του Δήμου και

τον κ. Βλάσση Βαγγέλη, Διευθυντή του ΚΕ.Π.Υ.Τ.,

που μας παραχώρησαν σημαντικό πληροφοριακό υλικό για την εκπόνηση της εργασίας και μας βοήθησαν να καταλάβουμε πως οι Τσιγγάνοι είναι Έλληνες πολίτες.

Από το Δήμο Άνω Λιοσίων :

τον κ. Σπάρη Παύλο από την Τεχνική Υπηρεσία του Δήμου,

την κα. Γκόρου Αμαλία, Αναπληρώτρια Διευθύντρια της Έυξεινης Πόλης και

τον κ. Γεροντή Στέφανο από το Κ.Ε.Κ. Ευπυρίδες,

για το πληροφοριακό υλικό που μας παρείχαν.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Την τελευταία δεκαετία γίνονται σημαντικές προσπάθειες για την επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι πληθυσμιακές ομάδες που βιώνουν κοινωνικό αποκλεισμό και ιδιαίτερα αυτή των Τσιγγάνων. Οι προσπάθειες αυτές επιχειρούνται είτε σε Ευρωπαϊκό είτε σε Εθνικό και τοπικό επίπεδο.

Στόχος λοιπόν της εργασίας αυτής είναι να διερευνήσει το ρόλο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στη διαμόρφωση πολιτικών για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της πληθυσμιακής ομάδας των Τσιγγάνων, σαν μέρος μιας ευρύτερης κοινότητας, της τοπικής.

Για να διερευνήσουμε τον ρόλο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ως προς την άσκηση πολιτικών για την αντιμετώπιση ενός κοινωνικού φαινομένου, που είναι αυτό του κοινωνικού αποκλεισμού των Τσιγγάνων, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν:

1. ποια είναι τα χαρακτηριστικά αυτής της πληθυσμιακής ομάδας και τα στοιχεία εκείνα που την καθιστούν "κοινωνικά αποκλεισμένη" και τι είδους προβλήματα αντιμετωπίζει;
2. ποιες πολιτικές διαμορφώνονται σε Εθνικό και Τοπικό επίπεδο για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων;
3. κατά πόσον οι πολιτικές που διαμορφώνονται σε Τοπικό επίπεδο μπορούν να επιλύσουν προβλήματα που δημιουργούνται από τον κοινωνικό αποκλεισμό ομάδων; Ποια είναι τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της Αυτοδιοίκησης στην προσπάθεια αυτή;

Η μεθοδολογία που θα χρησιμοποιηθεί για την εκπόνηση αυτής της εργασίας είναι:

1. βιβλιογραφία που αναφέρεται σε φαινόμενα αποκλεισμού και ιδιαίτερα αποκλεισμού αυτής της πληθυσμιακής ομάδας των Τσιγγάνων και στην αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης των Τσιγγάνων,
2. στοιχεία από εγκυκλίους και νόμους της Πολιτείας και κανονισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης που καταγράφονται οι Εθνικές Πολιτικές και αντίστοιχη βιβλιογραφία για την κριτική αυτών των πολιτικών,
3. συνεντεύξεις από ανθρώπους "κλειδιά" οι οποίοι είτε συμμετείχαν στο σχεδιασμό αυτών των πολιτικών είτε τις υλοποιούν,

4. επιτόπιες επισκέψεις σε φορείς και τοιγγάνικους καταυλισμούς για τη συλλογή των απαραίτητων στοιχείων και πληροφοριών σχετικά με την υλοποίηση αυτών των πολιτικών.

Η παρούσα εργασία αποτελείται από τρία μέρη:

Στο πρώτο μέρος επιχειρείται η αποσαφήνιση του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός» και η έννοια και οι εκφράσεις που λαμβάνει ο κοινωνικός αποκλεισμός όταν πρόκειται για «μειονοτικές ή εθνοτικές ομάδες» ή ομάδες με ιδιαίτερη πολιτισμική ταυτότητα. Σε αυτό το μέρος παρουσιάζεται επίσης η ιστορία και ο πολιτισμός των Τσιγγάνων καθώς επίσης και η υφιστάμενη κατάσταση.

Στο δεύτερο μέρος η εργασία επικεντρώνεται στις πολιτικές που έχουν εφαρμοστεί μέχρι σήμερα από την Πολιτεία. Η παρουσία αυτή των πολιτικών διακρίνεται: α) στην πρώιμη περίοδο, όπου χαρακτηρίζεται από αποσπασματικές παρεμβάσεις διαφόρων Υπουργείων (Υπουργείο Παιδείας και Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης) προς τη συγκεκριμένη ομάδα και β) στην ώριμη περίοδο, όπου δημιουργούνται το Εθνικό Πλαίσιο Πολιτικής και το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την υποστήριξη των Τσιγγάνων και θα προσπαθήσουμε να αναπτύξουμε τους κύριους άξονες αυτών των πολιτικών.

Στο τρίτο μέρος περιγράφεται ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στη διαμόρφωση και ανάπτυξη πολιτικών για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των Τσιγγάνων, με ειδική αναφορά στις δύο μελέτες περίπτωσης των Δήμων Αγίας Βαρβάρας και Άνω Λιοσίων, περιοχές που διαμένουν Τσιγγάνοι. Η επιλογή αυτή έγινε για να αποτυπωθεί ο διαφορετικός βαθμός ένταξης των δύο τσιγγάνικων πληθυσμών και για να συνδεθεί αυτή η διαφορά με την αντιμετώπιση του προβλήματος από τις Δημοτικές Αρχές. Έτσι, αναλύεται η υπάρχουσα κατάσταση των δύο πληθυσμών καθώς και οι πολιτικές και οι δράσεις που έχουν αναπτύξει οι Δημοτικές Αρχές για την επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι Τσιγγάνοι.

Τέλος, η μελέτη αποσκοπεί στη διατύπωση συμπερασμάτων που θα αναδεικνύουν πολιτικές που εφαρμόζει η Τοπική Αυτοδιοίκηση ώστε να αντιμετωπίσει πιο αποτελεσματικά την ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων σε τοπικό επίπεδο.

Μ Ε Ρ Ο Σ

Π Ρ Ω Τ Ο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΣΙΓΓΑΝΟΙ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ

1.1 Ορισμοί και έννοιες του κοινωνικού αποκλεισμού

1.1.1 Ορισμοί και έννοιες του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ευρώπη

Ο όρος «κοινωνικός αποκλεισμός» είναι πολύ πρόσφατος, δεν αριθμεί περισσότερες από τρεις δεκαετίες από όταν πρωτοαναφέρθηκε και από τις αρχές της δεκαετίας του '90 παρατηρήθηκε μια έντονη κινητικότητα γύρω από το φαινόμενο του «κοινωνικού αποκλεισμού» τόσο στην επιστημονική κοινότητα, όσο και στον πολιτικό αλλά και στον καθημερινό λόγο. Ένα βασικό χαρακτηριστικό του πρωτοεμφανιζόμενου αυτού όρου, είναι η προσπάθεια για τον ακριβή ορισμό του φαινομένου από όλες τις προαναφερόμενες ομάδες. Έτσι στον καθημερινό λόγο επικρατούσε κυρίως η αντίληψη ότι δεν πρόκειται για κάτι καινούργιο, παρά για την «κλασσική» έννοια της φτώχειας και της ανέχειας μέρους του πληθυσμού, καλυμμένη κάτω από ένα καινούργιο όρο. Η εκτίμηση ήταν αυτή λοιπόν, η οποία συνοδευόταν φυσικά από την εντύπωση ότι πρόκειται για πολιτική τακτική προκείμενου παλιά και δισεπίλυτα προβλήματα να καλυφθούν κάτω από τον νέο αυτό όρο. Στην επιστημονική κοινότητα όμως τα πράγματα είναι λίγο διαφορετικά όσον αφορά την συνοχή για την αποσαφήνιση και για τον ορισμό της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού. Έτσι επικρατεί διπολισμός ανάμεσα σε αυτούς που επιδιώκουν να ασχοληθούν για πρώτη φορά με το φαινόμενο, στηριζόμενοι όμως σε πρωτογενείς έρευνες και προβληματισμούς, και σε τελική ανάλυση σαν αποτέλεσμα προσωπικών τους επιστημονικών αναζητήσεων, και σε επιστήμονες που αναλάμβαναν έρευνες κατ' ανάθεση με προκαθορισμένο πλαίσιο και ενδεχομένως, ελεγχόμενα συμπεράσματα από τους χρηματοδότες των ερευνών. Έτσι παρουσιάζεται ένα ενδιαφέρον πλαίσιο στην ερμηνεία των διάφορων ορισμών αλλά κυρίως, παρουσιάζονται οι λόγοι ύπαρξης του προαναφερομένου διπολισμού, και τέλος

παρουσιάζεται ένας ορισμός που περιγράφει πραγματικά το εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου κοινωνικός αποκλεισμός.

Σκόπιμο θα ήταν να παραθέσουμε απόσπασμα του ψηφίσματος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Υπουργών αρμόδιων για κοινωνικά θέματα (1974), σύμφωνα με τον οποίο δίνεται ο χαρακτηρισμός των «αποκλεισμένων». Αποκλεισμένοι θεωρούνται τα «άτομα και οικογένειες των οποίων οι πόροι είναι τόσο μικροί, ώστε να αποκλείονται από το ελάχιστο αποδεκτό επίπεδο διαβίωσης της χώρας στην οποία ζουν». Σύμφωνα με τον ανώτερο ορισμό, ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν διαχωρίζεται σε τίποτα από την κλασική έννοια της φτώχειας, αφού ο οικονομικός παράγοντας είναι εκείνος που προσδιορίζει τον αποκλεισμό.

Το ίδιο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στην απόφαση του για το κοινοτικό πρόγραμμα Φτώχεια 2, διαφοροποιεί και διευρύνει τον ορισμό που δίνει για τον κοινωνικό αποκλεισμό τόσο ως προς τις ομάδες που θίγει όσο και ως προς τις κατηγορίες πόρων που στερούνται οι αποκλεισμένοι. Έτσι γίνεται λόγος για «πρόσωπα, οικογένειες και σύνολα προσώπων» και για «πόρους υλικούς, πολιτιστικούς, κοινωνικούς».

Το 1991, διατυπώθηκε ένας ορισμός στην ΠΡΑΣΙΝΗ ΒΙΒΛΟ της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ξεχωριστό κεφάλαιο μάλιστα με τίτλο «ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ». Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό «ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν σημαίνει μόνο ανεπαρκές εισόδημα. Υπερβαίνει ακόμα και την συμμετοχή στην εργασιακή ζωή. Εκδηλώνεται σε τομείς όπως η στέγαση, η εκπαίδευση, η υγεία και η πρόσβαση σε υπηρεσίες. Θίγει όχι μόνο άτομα που έχουν υποστεί σοβαρή οπισθοδρόμηση αλλά και κοινωνικές ομάδες...». Παρατηρούμε ότι και ο συγκεκριμένος ορισμός κάνει αναφορά σε θεμελιώδη κοινωνικά δικαιώματα.

Στην παραπάνω προσπάθεια του προσδιορισμού του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός» προστίθεται και αυτός του Παρατηρητηρίου¹ της κοινότητας για τις Εθνικές πολιτικές καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού (1991), ο οποίος επίσης όπως και αυτός του Συμβουλίου (1994), θεμελιώνεται με αναφορά στα δικαιώματα, και μάλιστα σε κοινωνικά δικαιώματα «ορίζουμε τον κοινωνικό αποκλεισμό πρώτον και κυρίως σε σχέση με τα κοινωνικά δικαιώματα των πολιτών». Αυτό που παρατηρούμε είναι ότι και ο συγκεκριμένος ορισμός αναφέρεται σε κοινωνικά δικαιώματα.

Το Συμβούλιο των Υπουργών το 1994, λαμβάνοντας υπ' όψη τις νέες συνθήκες που έχουν δημιουργηθεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο και τις νέες ανάγκες, διατύπωσε τον ορισμό των κοινωνικά αποκλεισμένων ως «ομάδες ανθρώπων που δεν απολαμβάνουν

ουσιαστικά τα ανθρώπινα δικαιώματα». Σε αυτή την τρίτη θεώρηση γίνεται σαφής "στροφή" της επίσημης αντίληψης της Ε.Ε από την έννοια της φτώχειας στην έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Γίνεται δηλαδή για πρώτη φορά θεμελίωση του όρου κοινωνικός αποκλεισμός πάνω σε δικαιώματα και αυτό είναι τουλάχιστον θετικό για τους πολίτες της κοινότητας αλλά και συνάμα τολμηρό από την πλευρά της πολιτικής ηγεσίας.

Τέλος ένας ακόμη ορισμός, αποτέλεσμα κοινωνικό-οικονομικής ερευνάς με χρηματοδότη την Ε.Ε., κάνει λόγο για «προοδευτική διαδικασία περιθωριοποίησης που οδηγεί σε οικονομική εξαθλίωση και σε διάφορες μορφές κοινωνικής και πολιτισμικής μειονεκτικότητας», θέτοντας ζητήματα πολιτισμικής μειονότητας και κοινωνικών ή ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

1.1.2 Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα

Μετά την αναφορά σχετικά με τον προσδιορισμό της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, σκόπιμο είναι να εξετάσουμε πως αντιλαμβάνεται το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού η ελληνική επιστημονική κοινότητα. Στα πλαίσια λοιπόν της έντονης κινητικότητας που προαναφέραμε, γύρω από το εν λόγω φαινόμενο, το Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής (ΚΕ.Κ.ΜΟ.ΚΟ.Π.) προχώρησε σε έκδοση ενιαίου τόμου² (1998) με διαλέξεις που αφορούν το θέμα, από διαφορετικές προσεγγίσεις, και έτσι έχουμε την δυνατότητα να ερευνήσουμε τις περί κοινωνικού αποκλεισμού ελληνικές απόψεις.

Ο Γ. Τσιάκαλος διαχωρίζει τον κοινωνικό αποκλεισμό από την κλασσική έννοια της φτώχειας και από την περιθωριοποίηση αποδίδοντας του μια άλλη διάσταση: «κοινωνικός αποκλεισμός είναι η παρεμπόδιση απορρόφησης κοινωνικών και δημόσιων αγαθών, όπως είναι, π.χ., αυτά της εκπαίδευσης, του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης κ.λ.π., η έλλειψη των οποίων οδηγεί συνήθως και στην οικονομική ανέχεια και στην περιθωριοποίηση» και συνεχίζει λέγοντας ότι «ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός χαρακτηρίζει, δηλαδή, τόσο μια κατάσταση όσο και μια διαδικασία»³. Παρατηρούμε ότι σε αυτόν τον ορισμό γίνεται λόγος για "δημόσια" και για "κοινωνικά αγαθά" κατά συνέπεια τα άτομα εμποδίζονται από την απόλαυση κοινωνικών δικαιωμάτων. Επίσης ο γράφων, αντιλαμβάνεται τον κοινωνικό αποκλεισμό σαν "κατάσταση" και σαν "διαδικασία".

Η Λ. Μουσοπούρου, δίνοντας έναν αρκετά ευρύ ορισμό, προσεγγίζει τον κοινωνικό αποκλεισμό περισσότερο ως μια "κατάσταση" χωρίς να τονίζει και την έννοια της "διαδικασίας", «αποκλεισμός είναι μια κατάσταση που την προσδιορίζει η έλλειψη: α) ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων που η συγκεκριμένη κοινωνία θεωρεί βασικά, β) συμμετοχής στην παραγωγή και στην απόλαυση κοινωνικών και δημόσιων Αγαθών και γ) συμμετοχής στην διαμόρφωση της έννοιας αλλά και στην άσκηση της εξουσίας»⁴. Παρά την ευρύτητα αυτού του ορισμού, αυτό που παρατηρούμε είναι ότι επίσης γίνεται αποδεκτό το γεγονός ότι όταν κάνουμε λόγο για κοινωνικό αποκλεισμό, βασικό χαρακτηριστικό είναι η έλλειψη άσκησης κοινωνικών δικαιωμάτων.

Ο Δ. Τσαούσης υποστηρίζει ότι η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού δεν είναι κοινωνική αλλά πολιτική και συμπληρώνει ότι βασικός παράγοντας για την ασάφεια ή μη των ορισμών, και κατά συνέπεια και του εν λόγω ορισμού, αποτελεί ο χώρο-χρόνος, σχολιάζοντας έτσι ότι «οι ορισμοί που δίδονται ποικίλουν πάντοτε κατά τόπο και χρόνο, γιατί ανταποκρίνονται σε διαφορετικά κάθε φορά κοινωνικά δεδομένα και αιτήματα»⁵. Υποστηρίζει επίσης ότι πρόκειται για φαινόμενο που περιγράφει σίγουρα μια κατάσταση και κατά περίπτωση περιγράφει και διαδικασία, «...ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός αναφέρεται έτσι σε μια εν δυνάμει ή και εν ενεργεία κατάσταση ή/και διαδικασία και όχι σε πάγιες και συγκεκριμένες συνθήκες...»⁶. Εκτιμά τέλος, ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός πραγματώνεται σε τρία επίπεδα⁷, ήτοι στο οικονομικό, στο νομικό και στο κοινωνικό.

Ο Α. Μωυσίδης σχολιάζει ότι «...οι βασικές ορίζουσες του κοινωνικού αποκλεισμού είναι η οικονομική, η νομική και η κοινωνική...», «...το περιεχόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού κινείται μεταξύ της παρεμπόδισης απορρόφησης κοινωνικών και δημόσιων αγαθών και της αδυναμίας άσκησης κοινωνικών δικαιωμάτων»⁸. Με μια πρώτη ματιά σε αυτόν τον ορισμό παρατηρούμε ταύτιση απόψεων με τον προηγούμενο (Δ. Τσαούσης) αναφορικά με τα επίπεδα του αποκλεισμού. Επίσης γίνεται πάλι λόγος για κοινωνικά δικαιώματα και για παρεμπόδιση άσκησης αυτών.

Παρατηρούμε λοιπόν μια ομοιογένεια των απόψεων της ελληνικής επιστημονικής κοινότητας σε σχέση με τον ορισμό που περιγράφει το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού. Η ομοιογένεια αυτή συναντάται τόσο στο γεγονός ότι πρόκειται για μια "κατάσταση" όσο και στο ότι πρόκειται και για μία "διαδικασία" σε μικρότερο όμως βαθμό. Κυρίως όμως, οι απόψεις συγκλίνουν στην διαπίστωση ότι μιλάμε για στέρηση των κοινωνικών δικαιωμάτων. Σε αυτό το σημείο αρκεί να δούμε τις διάφορες

αντίληψεις σχετικά με τον ορισμό και να σχολιάσουμε το γεγονός της διαφορετικότητας των απόψεων μέσα στην επιστημονική κοινότητα. Όπως προαναφέρθηκε, έχουν υπάρξει ορισμοί και προσεγγίσεις του φαινομένου, σε περιπτώσεις κατ'ανάθεσης ερευνών, όπου δεν γίνεται λόγος για κοινωνικά δικαιώματα. Έτσι μπορούμε να υποθέσουμε ότι λόγω και των αποκλίσεων που υπάρχουν για το θέμα, η παραδοχή της άποψης ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται άμεσα με τα κοινωνικά δικαιώματα, δεν είναι κάτι που εύκολα η πολιτική ηγεσία της Ε.Ε μπορεί να δεχτεί (για ευνόητους λόγους). Πόσο δε μάλλον είναι ασύμβατη η παραδοχή αυτή από τις εθνικές κυβερνήσεις των κρατών-μελών της κοινότητας. Επίσης μπορούμε να ισχυροποιήσουμε αυτή την υπόθεση, αν λάβουμε υπόψη μας το γεγονός ότι τα αποτελέσματα των κατ'ανάθεση ερευνών, αποτελούν «οδηγό» για την πορεία της κοινωνικής πολιτικής της κοινότητας και φυσικά αυτό συνοδεύεται από την αντίστοιχη άντληση πόρων, γεγονός που δημιουργεί δυσκολίες στην Ε.Ε. στο να μεταφερθούν πόροι για την υλοποίηση των κοινωνικών αναγκών σε περιόδους οικονομικής στασιμότητας των παραγωγικών επενδύσεων και έντονης ανταγωνιστικότητας. Οι προαναφερόμενες δυσκολίες συνιστούν παράγοντες όξυνσης της λεγόμενης «κρίσης του κράτους πρόνοιας» και έχουν σαν αποτέλεσμα το «λιγότερο κράτος». Μέσα σε αυτές τις συνθήκες η Ε.Ε. παρόλα αυτά υιοθετεί ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται με τα ανθρώπινα και τα κοινωνικά δικαιώματα (Συμβούλιο Υπουργών 1994).

Η υιοθέτηση της προσέγγισης της Ε.Ε. ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται με τα ανθρώπινα και κοινωνικά δικαιώματα και η αναφορά στο πλήθος των ερμηνειών για τον όρο του κοινωνικού αποκλεισμού, μας οδηγούν στην εξαγωγή μιας σειράς συμπερασμάτων, αναγκαίων για την ανάλυση και διαπραγμάτευση του θέματος που εξετάζουμε. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι ένας όρος σύγχρονος, και μόνο σύγχρονος θα μπορούσε να είναι ένας όρος που περιγράφει, τονίζει και ερμηνεύει το σύγχρονο κοινωνικό πρόβλημα της εποχής μας. Μιας εποχής που τα θεμελιώδη κοινωνικά και ανθρώπινα δικαιώματα κατοχυρώνονται από τους συνταγματικούς χάρτες των περισσότερων κρατών και σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα τονίζεται και «διαφημίζεται» αυτή η κατοχύρωση τους ως σήμα κατατεθέν του δυτικού κόσμου και της ανεπτυγμένης, οικονομικά και πολιτιστικά, κοινωνίας μας. Είναι γεγονός ότι πρόκειται για μια κατάσταση και ταυτόχρονα για μια διαδικασία, που περιέχει όλες τις σύγχρονες μορφές αποστέρησης όπως αυτές προκύπτουν από την σύγχρονη και πολύπλοκη κοινωνία και οδηγούν τα άτομα αυτά και τις κοινωνικές ομάδες στο κοινωνικό

περιθώριο. Όταν λοιπόν αναφερόμαστε σε κοινωνικό αποκλεισμό, εννοούμε την αδυναμία άσκησης και απόλαυσης των κοινωνικών δικαιωμάτων από συγκεκριμένες ομάδες, όπως αυτά εννοούνται σε κάθε κοινωνικό σύνολο, για να συμπεριλάβουμε και την διαφορετικότητα των κοινωνιών/ πολιτισμών.

1.2 Αίτια, διαδικασίες, χαρακτηριστικά και ομάδες που υφίστανται κοινωνικό αποκλεισμό

Οποιαδήποτε προσπάθεια ανάλυσης ή ερμηνείας του φαινομένου του «κοινωνικού αποκλεισμού» δεν θα μπορούσε να μην αναφερθεί και διερευνήσει τις αιτίες που γενούν αυτό το φαινόμενο. Ο προσδιορισμός λοιπόν του κοινωνικού αποκλεισμού σαν μια κατάσταση αλλά και σαν μια διαδικασία μη πραγμάτωσης των κοινωνικών δικαιωμάτων από άτομα και κοινωνικές ομάδες, μας προτρέπει να εξετάσουμε τους λόγους που πυροδοτούν αυτή τη διαδικασία και οδηγούν σε αυτή την κατάσταση.

Αρχικά θα προσπαθήσουμε να αποσαφηνίσουμε τον όρο «κοινωνικά αγαθά», τα οποία στερούνται τα άτομα ή οι κοινωνικές ομάδες που υφίστανται κοινωνικό αποκλεισμό. Όταν γίνεται λόγος για κοινωνικά αγαθά ή κοινωνικά δικαιώματα, εννοούμε ασφαλώς το δικαίωμα στην εκπαίδευση, στην απασχόληση, στην κοινωνική ασφάλιση, στη στέγαση, στην υγειονομική περίθαλψη, της συμμετοχής στην πολιτική βούληση και στην άσκηση εξουσίας, και γενικότερα το δικαίωμα συμμετοχής και χρήσης των υπηρεσιών που η οργανωμένη κοινωνία παρέχει στους πολίτες της. Από τα παραπάνω προκύπτει εύκολα πλέον το συμπέρασμα ότι κοινωνικά αποκλεισμένος είναι αυτός ο οποίος με κάποιο τρόπο ή με κάποιους τρόπους αδυνατεί να ασκήσει ένα ή περισσότερα από τα κοινωνικά δικαιώματα που αναφέραμε. Σε πιο ακραία περίπτωση ο αποκλεισμένος όχι απλά αδυνατεί αλλά αποτρέπεται ή και εμποδίζεται ηθελημένα ή όχι, από την απόλαυση των παραπάνω δικαιωμάτων. Σε αυτό το σημείο σκόπιμη είναι η αναφορά στις αιτίες που φέρονται σαν μηχανισμοί που οδηγούν σε αυτήν την «παρεμπόδιση».

Η διαδικασία της οικονομικής και βιομηχανικής αναδιάρθρωσης που εμφανίστηκε τις τρεις τελευταίες δεκαετίες στην πλέον επιθετική της μορφή, συνοδεύτηκε από διάφορα κοινωνικά προβλήματα. Τα παραδοσιακά επαγγέλματα περιήλθαν σε κρίση και

η είσοδος των νέων τεχνολογιών στην αγορά εργασίας έφερε σε εξαιρετικά μειονεκτική θέση τις παλαιότερες γενιές στην αγορά εργασίας. Οι πολυεθνικές εταιρίες σε περίοδο μάλιστα οικονομικής κρίσης προσλαμβάνουν εξαιρετικά εξειδικευμένο προσωπικό και προτείνουν νέες «ευέλικτες» μορφές εργασίας. Τα νέα αυτά δεδομένα έχουν σαν αποτέλεσμα να αυξάνονται τα ποσοστά της ανεργίας και ιδιαίτερα της μακροχρόνιας και να προωθούνται οι ανασφάλιστες μορφές απασχόλησης.

Τα μεγάλα κύματα μετανάστευσης που δέχτηκε η χώρα μας τα τελευταία χρόνια αποτελούν έναν ακόμη παράγοντα που τροφοδοτεί καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού. Οι μετανάστες αυτοί, προερχόμενοι από τις Ανατολικές χώρες και από την Αλβανία, είναι κατά συντριπτική πλειοψηφία άτομα με χαμηλά προσόντα που δεν γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα, με αποτέλεσμα να συναντούν δυσκολίες στην εύρεση εργασίας. Τα φαινόμενα αυτά δημιουργούν νέες μορφές κοινωνικού αποκλεισμού στον Ελλαδικό χώρο.

Μια ακόμη διαδικασία που οδηγεί επίσης σε καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού είναι η μεταβολή που συντελέστηκε στα διαπροσωπικά δίκτυα, τα λεγόμενα και ως «άτυπα δίκτυα», τα οποία ιδιαίτερα στην Ελλάδα ήταν σημαντικοί παράγοντες παροχής κοινωνικής πρόνοιας και προστάτευαν αρκετές πληθυσμιακές ομάδες. Αν και δεν υπάρχουν μελέτες που να αποδεικνύουν την δράση και την αποτελεσματικότητα των άτυπων δικτύων, αποτελεί κοινή αποδοχή τόσο από Έλληνες τόσο και από Ευρωπαίους παρατηρητές ότι ο ρόλος τους υπήρξε σημαντικός στην παροχή κοινωνικής μέριμνας. Μάλιστα, πολλοί συνδέουν αυτήν την παραδοχή με την ύπαρξη υποτυπώδους κοινωνικής μέριμνας από το Ελληνικό κράτος (τα άτυπα δίκτυα υποκαθιστούσαν το ρόλο του). Τα δίκτυα αυτά δεχόμενα επιδράσεις από την έντονη αστικοποίηση στον ελλαδικό χώρο, από την εκβιομηχάνιση, την είσοδο των γυναικών στην αγορά εργασίας και από τον αυξημένο βαθμό αποξένωσης και απομόνωσης που επέβαλε ο ρυθμός ζωής στην πόλη, έπαψαν να διαδραματίζουν αυτόν το σημαντικό ρόλο. Αποτέλεσμα είναι να δημιουργηθεί κενό στην κοινωνική πρόνοια και στην κοινωνική μέριμνα και αυτό τροφοδότησε καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού.

Τα παραπάνω αποτελούν τις βασικές αιτίες που δημιουργούν αποκλεισμό. Οι θεωρίες που αναπτύσσονται βασίζόμενες στα αίτια και αποδίδουν τον αποκλεισμό σαν ένα φαινόμενο που πρόκειται για κατάσταση αλλά και για διαδικασία μας βοηθούν στο να προσεγγίσουμε αυτές τις δύο του διαστάσεις. Η ανάλυση που επιχειρείται έχει σαν στόχο να αναδείξει αυτές τις δύο διαστάσεις του φαινομένου. Η βιομηχανική

αναδιάρθρωση είναι μια **διαδικασία** που οδηγεί σταδιακά στην **κατάσταση** της ανεργίας. Ο άνεργος σε αυτή την περίπτωση ασφαλώς και δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αποκλεισμένος. Η μακροχρόνια ανεργία όμως είναι προφανές ότι θα έχει και άλλες ακόμα χειρότερες εξελίξεις για τον άνεργο, ο οποίος τώρα για παράδειγμα, θα βρεθεί σε μια νέα κατάσταση δυσμενέστερη που θα είναι η κατάσταση της φτώχειας κ.ο.κ.. Άρα λοιπόν γίνεται αντιληπτό ότι ο φτωχός ή ο άνεργος δεν είναι απαραίτητα και αποκλεισμένος, και αυτό το λεμε επειδή τα χαρακτηριστικά που συνηθίζουμε να άκουμε περισσότερο για τους κοινωνικά αποκλεισμένους είναι η φτώχεια και η ανεργία. Αποδείξαμε άρα ότι αυτά τα χαρακτηριστικά δεν είναι χαρακτηριστικά του κοινωνικά αποκλεισμένου, είναι χαρακτηριστικά εκείνων που βρίσκονται στην διαδικασία που θα τους οδηγήσει τελικά στον κοινωνικό αποκλεισμό. Αρχίζει σιγά να γίνεται σαφές ότι έχουμε να αντιμετωπίσουμε ένα εξαιρετικά πολύπλοκο κοινωνικό φαινόμενο με αρκετά «σταδία, διαδικασίες και καταστάσεις». Αυτό που επίσης γίνεται αντιληπτό είναι το γεγονός ότι, αφού ο ευρισκόμενος σε διαδικασία κοινωνικού αποκλεισμού περνά από την μια κατάσταση ή από το ένα στάδιο στο άλλο όπως περιγράψαμε, αυτό προφανώς αποδεικνύει την έλλειψη του κράτους πρόνοιας. Και μιλάμε για έλλειψη όχι μόνο σε επίπεδο πρόληψης, αλλά έλλειψη σε επίπεδο καταπολέμησης.

Η παραπάνω ανάλυση στηρίχθηκε σε κάποιες από τις διαδικασίες που προκαλούν κοινωνικό αποκλεισμό, και προφανώς υπάρχουν ακόμα περισσότερες. Για να προσεγγίσουμε τώρα τον κοινωνικό αποκλεισμό και από την πλευρά της κατάστασης, κρίνεται απαραίτητο να παραθέσουμε τα σταδία του κοινωνικού αποκλεισμού που προτείνει ο Mazel⁹. Τα σταδία αυτά επίσης προσεγγίζουν τον αποκλεισμό σαν διαδικασία, αφού όπως θα δούμε πρόκειται ουσιαστικά για μια «προοδευτική» διαβάθμιση. Όμως στο τελικό στάδιο θα φανεί καθαρά η κατάσταση του κοινωνικού αποκλεισμού και τα χαρακτηριστικά των ανθρώπων που βρίσκονται σε αυτήν την κατάσταση.

Το πρώτο στάδιο σύμφωνα πάντα με τον Mazel, είναι ο βαθμός του **κινδύνου** που αφορά κατηγορίες πληθυσμού οι οποίες έχουν κάποιες μειονεξίες σε σχέση με τους υπόλοιπους. Οι μειονεξίες αυτές έχουν να κάνουν για παράδειγμα με την κακή οικογενειακή κατάσταση ή με την σχολική αποτυχία ή τις κακές συνθήκες στέγασης. Έτσι τα άτομα καθίστανται αυτόματα ευάλωτα σε καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού. Το δεύτερο στάδιο είναι ο βαθμός της **απειλής**, που αφορά ποικιλία καταστάσεων, όπως για παράδειγμα ανειδίκευτο ή μεγάλης ηλικίας εργατικό δυναμικό,

γυναίκες μετά από ένα διαζύγιο που βρίσκονται αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών, και διάφορες παρόμοιες καταστάσεις που φέρνουν τον αποκλεισμό ακόμα πιο κοντά στα άτομα. Το τρίτο στάδιο είναι ο βαθμός της **αποσταθεροποίησης** που αφορά κυρίως άτομα που λόγω του ευαίσθητου ή αδύναμου χαρακτήρα τους σε δύσκολες καταστάσεις, οδηγούνται εύκολα στην απόλυση όταν εμφανιστεί μια απειλή, π.χ. το διαζύγιο ή ένα πρόβλημα υγείας ή δυσκολία στην εύρεση εργασίας. Σε μια τέτοια περίπτωση μεγάλο ρόλο παίζουν οι δεσμοί του ατόμου (άτυπα δίκτυα), που μπορούν να αποτρέψουν την αποσταθεροποίηση ή να περιορίσουν την διάρκειά της. Αν όμως η αποσταθεροποίηση διαρκέσει μεγάλο χρονικό διάστημα, οδηγεί στην έκπτωση του ατόμου και στην συνέχεια αυτό (το άτομο) οδηγείται σε κατάσταση κοινωνικού αποκλεισμού. Το τέταρτο στάδιο είναι ο βαθμός της **έκπτωσης**, και είναι αποτέλεσμα της ρήξης των κοινωνικών δεσμών του ατόμου και της αδυναμίας επανασύνδεσής τους. Εδώ το άτομο μπορεί πλέον εύκολα να περιέλθει σε καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού. Και το τελευταίο στάδιο είναι ο βαθμός του **πραγματικού αποκλεισμού**. Εδώ μιλάμε για πλήρη ρήξη των κοινωνικών δεσμών, και εννοούμε δεσμούς που έχουν να κάνουν με την απασχόληση, την οικογένεια, την εκπαίδευση και την κατοικία. Τα άτομα που έχουν περιέλθει σε αυτήν την κατάσταση χαρακτηρίζονται από την απάθεια και την παντελή έλλειψη ενδιαφέροντος για την κοινωνία στην οποία ανήκουν. Αδιαφορούν για οποιαδήποτε προσπάθεια επανένταξης τους στην κοινωνία και δεν ελπίζουν σε τίποτα αλλά φοβούνται τα πάντα. Έτσι γίνετε αντιληπτό ότι αυτή η **π α ρ α ί τ η σ η** και η **α δ ι α φ ο ρ ί α** είναι τα πραγματικά χαρακτηριστικά του κοινωνικά αποκλεισμένου ευρισκόμενου στην **κ α τ ά σ τ α σ η** του κοινωνικού αποκλεισμού. Τα χαρακτηριστικά όπως η φτώχεια, η ανεργία ή ο αναλφαβητισμός δεν είναι χαρακτηριστικά του αποκλεισμένου αλλά χαρακτηριστικά εκείνου που κινδυνεύει να εισέλθει στην διαδικασία του κοινωνικού αποκλεισμού και να βιώσει κάποιο βαθμό αποκλεισμού.

Για να μιλήσουμε τέλος και για τις πληθυσμιακές ομάδες που βρίσκονται σε καταστάσεις ή σε διαδικασίες που θα τους οδηγήσουν στον κοινωνικό αποκλεισμό, ας θυμηθούμε λίγο τα αίτια που γενούν κοινωνικό αποκλεισμό όπως προαναφέραμε, δηλαδή την μετανάστευση, την οικονομική και βιομηχανική αναδιάρθρωση και τις αλλαγές που συντελέστηκαν σε διαπροσωπικό επίπεδο(άτυπα δίκτυα). Τα αίτια αυτά φωτογραφίζουν συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού όπως οι ηλικιωμένοι, οι μονογονεϊκές οικογένειες, οι αποφυλακισμένοι, οι μακροχρόνια άνεργοι, το ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό, οι παλιννοστούντες, οι πρόσφυγες, οι μετανάστες και

κυρίως οι λαθρομετανάστες, οι απεξαρτημένοι από ναρκωτικές ουσίες, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, οι ειδικές πολιτισμικές ομάδες κ.α.

1.3 Έννοια και εκφράσεις του κοινωνικού αποκλεισμού των Τσιγγάνων

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού υποδηλώνει κοινωνική ιεραρχία και ανισότητα, αφού μερικές ομάδες για διάφορους λόγους αποκλείονται από ίσες ευκαιρίες για πρόσβαση στα κοινωνικά αγαθά.

Όταν πρόκειται για «μειονοτικές ομάδες» ή «εθνοτικές ομάδες» η χρήση του συγκεκριμένου όρου γίνεται πιο πολύπλοκη. Εξετάζοντας τις παραμέτρους του κοινωνικού αποκλεισμού, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι επιλογές και η ιδιαίτερη πολιτιστική ταυτότητα των υπό διαπραγμάτευση ομάδων. Είναι δυνατόν οι ομάδες αυτές να αξιολογούν και να ιεραρχούν τα κοινωνικά αγαθά και τις ανάγκες τους με τρόπο διαφορετικό από ότι τα μέλη της περιβάλλουσας κοινωνίας.

Στην περίπτωση των Τσιγγάνων το θέμα του κοινωνικού αποκλεισμού είναι σκόπιμο να εξετάζεται ως προϊόν αλληλεπίδρασης ανάμεσα στους Τσιγγάνους και την ευρύτερη ελληνική κοινωνία. Από τη μία πλευρά, η κυρίαρχη κοινωνία έχει θέσει συγκεκριμένες προϋποθέσεις για την συμμετοχή των Τσιγγάνων μέσα σε αυτή, προσπαθώντας με τον έναν ή τον άλλον τρόπο να τους αφομοιώσει ή σε μερικές ακραίες περιπτώσεις να τους εκδιώξει, ενώ, από την άλλη, οι ίδιοι έχουν θέσει τους δικούς τους όρους ύπαρξης, έχοντας αναπτύξει στρατηγικές επαγγελματικής δράσης και έχοντας δημιουργήσει ένα κλειστό σύστημα κοινωνικής οργάνωσης, προκειμένου να διαφυλάξουν την ιδιαίτερη πολιτιστική τους ταυτότητα, αποκλείοντας με τη σειρά τους τα μέλη της ευρύτερης κοινωνίας

Δεδομένης της ένδειας των υπάρχοντων ερευνών και στοιχείων για τους Έλληνες Τσιγγάνους, σε σχέση με τις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, θα προσπαθήσουμε να θέσουμε το θέμα στην βάση μιας κοινά αποδεκτής θεώρησης του κοινωνικού αγαθού, τόσο από τους Τσιγγάνους, όσο και από την ευρύτερη ελληνική κοινωνία

Αν ως στοιχειώδη κοινωνικά αγαθά θεωρήσουμε τη στέγη, την απασχόληση και την εκπαίδευση, τα οποία οι ίδιοι αισθάνονται ότι στερούνται, είναι σκόπιμο να συνεξετάζεται όπου είναι δυνατό και το περιεχόμενο όπου οι ίδιοι δίνουν σε αυτά. Η συμμετοχή των Τσιγγάνων στα αγαθά αυτά, που αποτελούν ταυτόχρονα θεμελιώδη δικαιώματα τους ως

Ελλήνων πολιτών, σχετίζεται με την επιθυμία τους για μια καλύτερη ποιότητα ζωής και δεν φαίνεται ασύμβατη με την ανάγκη διατήρησης της ιδιαίτερης πολιτιστικής τους ταυτότητας. Έμφαση δίνεται στην παροχή υπηρεσιών πρόνοιας, υγείας και ασφάλισης, στις οποίες καταφεύγουν όχι όμως σε ικανοποιητικό βαθμό. Η ύπαρξη στερεοτυπικών απόψεων και προκαταλήψεων που έχουν διαμορφωθεί κατά τη μακρόχρονη παρουσία των Τσιγγάνων στον ελληνικό χώρο υπολογίζεται ως σημαντικός μηχανισμός κοινωνικού αποκλεισμού της συγκεκριμένης ομάδας. Επιπλέον η έλλειψη πληροφόρησης γύρω από συγκεκριμένα θέματα που αφορούν τα δικαιώματά τους στερεί από τους Τσιγγάνους την ευκαιρία για διεύρυνση του πεδίου των επιλογών τους.

1.4 Συμπερασματικά

Συμπερασματικά θα θέλαμε να σημειώσουμε κάποια βασικά στοιχεία του κοινωνικού αποκλεισμού γενικά, αλλά και του κοινωνικού αποκλεισμού των Τσιγγάνων ειδικότερα. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι ένα σύγχρονο φαινόμενο που εμείς τουλάχιστον, συνδέουμε την ύπαρξη του με την ευρύτερη έννοια των διακρίσεων. Ολόκληρες κοινωνικές ομάδες καθιλώνονται και αρκούνται σε υποανάπτυκτες μορφές διαβίωσης. Πρόκειται για ένα φαινόμενο αρκετά πολύπλοκο που οδηγεί σε πλήθος δυσμενών "καταστάσεων", μέσα από ακόμα μεγαλύτερο πλήθος "διαδικασιών". Οι αποκλεισμένες ομάδες συγκεντρώνουν ταυτόχρονα πλήθος χαρακτηριστικών (π.χ. ανεργία, χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, κακές συνθήκες στέγασης) που καθιστά στο φαινόμενο διευρυμένο πεδίο αναφοράς, και συνεπώς διαχωρίζεται από την στενή έννοια της φτώχειας.

Σε σχέση με τον κοινωνικό αποκλεισμό των Τσιγγάνων, πρόκειται για την ομάδα που ίσως βιώνει τον αποκλεισμό στην μεγαλύτερη διάσταση του. Είναι τουλάχιστον αντιφατικό στους κόλπους της ανεπτυγμένης κοινωνίας του 21^{ου} αιώνα και στα πλαίσια της πολύ-πολιτισμικότητας να υπάρχουν ολόκληρα κοινωνικά σύνολα που βιώνουν τόσο έντονο αποκλεισμό και να βρίσκονται στο περιθώριο μιας κοινωνίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Κασιμάτη Κούλα, « Εισαγωγή », *Κοινωνικός Αποκλεισμός : Η Ελληνική εμπειρία*, Επιμέλεια: Κούλα Κασιμάτη, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας & Κοινωνικής Πολιτικής,, Gutenberg, Αθήνα, 2001, σ. 16.
2. Όπως πριν, σ.33.
3. Τσιάκαλος Γιώργος, « Κοινωνικός Αποκλεισμός, : Ορισμός, πλαίσιο και σημασία », *Κοινωνικός Αποκλεισμός : Η Ελληνική εμπειρία*, Επιμέλεια: Κούλα Κασιμάτη, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας & Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα, 2001, σ. 58.
4. Μουσούρου Μ. Λουκία, « Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική προστασία », *Κοινωνικός Αποκλεισμός : Η Ελληνική εμπειρία*, Επιμέλεια: Κούλα Κασιμάτη, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας & Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα, 2001, σ. 67.
5. Τσαούσης Γ. Δημήτρης, « Πολιτισμός, ελεύθερος χρόνος και κοινωνικός αποκλεισμός », *Κοινωνικός Αποκλεισμός : Η Ελληνική εμπειρία*, Επιμέλεια: Κούλα Κασιμάτη, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας & Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα, 2001, σσ. 88-89.
6. Όπως πριν, σ.89.
7. Όπως πριν, σσ. 91-93.
8. Μωυσίδης Αντώνης, « Κοινωνικός μετασχηματισμός κοινωνικού αποκλεισμού », *Κοινωνικός Αποκλεισμός : Η Ελληνική εμπειρία*, Επιμέλεια: Κούλα Κασιμάτη, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας & Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα, 2001, σσ. 122-123.
9. Μουσούρου Μ. Λουκία, « Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική προστασία », *Κοινωνικός Αποκλεισμός : Η Ελληνική εμπειρία*, Επιμέλεια: Κούλα Κασιμάτη, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας & Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα, 2001, σσ. 70-72.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΤΣΙΓΓΑΝΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2.1 Η πορεία των Τσιγγάνων μέσα στους αιώνες. Ιστορία και πολιτισμός

Οι Τσιγγάνοι είναι ίσως η μοναδική φυλή που εξαπλώθηκε ειρηνικά, διεκδικώντας σήμερα με την απίστευτη έκταση της διασποράς τους, τον τίτλο ενός πανευρωπαϊκού αν όχι παγκόσμιου λαού. Ενός λαού χωρίς ιστορική πατρίδα. Ωστόσο οι ειρηνικοί αυτοί εισβολείς είναι παράλληλα και ο μόνος λαός που έχει υποστεί τη μεγαλύτερη δίωξη, την αδικία, την απόρριψη και την περιθωριοποίηση. Η ιστορία τους, λόγω της προφορικής τους παράδοσης, χωρίς γραπτή γλώσσα, παραμένει σχεδόν άγνωστη.

Δεν είναι λίγες οι θεωρίες που έχουν διατυπωθεί για την καταγωγή των Τσιγγάνων. Μια πρώτη θεωρία, η οποία διατυπώθηκε το 1942 από τον Κ. Μπίρη¹, υποστηρίζει πως αρχικός τόπος καταγωγής τους είναι η Αίγυπτος, συσχετίζοντας τη λέξη 'Γύφτος' με την λέξη 'Αιγύπτιος'. Στην πορεία των χρόνων αποδείχτηκε ότι, αρκετοί ναι μεν έχουν περάσει από την Αίγυπτο, αλλά δεν είναι αυτός ο αρχικός τόπος καταγωγής τους. Μια δεύτερη θεωρία, η οποία διατυπώθηκε από τον Φαλτάιτς, υποστηρίζει πως οι Τσιγγάνοι είναι απόγονοι του Κάιν και αναγνωρίζεται έτσι η Παλαιστίνη ως ο τόπος απ' όπου ξεκίνησε η περιπλάνησή τους. Η επικρατέστερη όμως θεωρία, διατυπώθηκε από ομάδα ερευνητών τον 18ο αιώνα και είναι αυτή της 'Ινδικής καταγωγής' τους. Η θεωρία αυτή προέκυψε μετά από μελέτες των διαλέκτων που χρησιμοποιούν οι Τσιγγάνοι μεταξύ τους. Ο κύριος λόγος που η Ινδία θεωρείται ως η χώρα καταγωγής τους είναι η σχέση της τσιγγάνικης γλώσσας (της Romani) με τις ινδικές διαλέκτους.

Η μετανάστευσή τους ξεκινάει κατά ομάδες από τον χώρο της Βορειοδυτικής Ινδίας μετά τον 8^ο αιώνα. Οι Τσιγγάνοι με το πέρασμα των ετών περνούν από το Ιράκ και άλλες χώρες της Μέσης Ανατολής (παρουσία ομάδας Τσιγγάνων αναφέρεται για πρώτη φορά το 1050 μ.Χ, στην Κωνσταντινούπολη.). Στη Βαλκανική χερσόνησο έφτασαν τον 14^ο αιώνα από δύο κατευθύνσεις²:

Α) από τη Μέση Ανατολή με καράβια Σαρακηνών ή μέσω Μικράς Ασίας με στρατεύματα πάλι Σαρακηνών.

Β) από το Ιράν μέσω Αρμενίας, πιεζόμενοι από τις επιδρομές των Σελτζούκων Τούρκων.

Στο σημερινό ελλαδικό χώρο οι Τσιγγάνοι πρέπει να έφτασαν στις αρχές του 14^{ου} αιώνα γιατί μέσα σε αυτόν τον αιώνα τους συναντάμε εγκατεστημένους στις βενετοκρατούμενες περιοχές, κυρίως σε Πελοπόννησο (Μεθώνη, Ναύπλιο), Κρήτη και Κύπρο. Η Ορθόδοξη Εκκλησία τους αντιμετωπίζει ως άθεους και επικίνδυνους μάγους και έτσι πολλές ομάδες τους καταφεύγουν στην Κεντρική και Δυτική Ευρώπη από τον 15^ο αιώνα και από εκεί στην Αμερικάνικη ήπειρο (Μεξικό, Περού, Βραζιλία, Χιλή, Κεντρική και Βόρεια Αμερική έως και την Αλάσκα) τον 16^ο -17^ο αιώνα, όπου βρίσκονται μέχρι και τις μέρες μας.

Η άφιξη, κατά περιόδους, ομάδων ινδικής καταγωγής στις διάφορες χώρες είχε ως αποτέλεσμα οι τσιγγάνικες ομάδες να έχουν μία παρόμοια ιστορική εμπειρία αλλά διαφοροποιημένη κατά περίπτωση, ανάλογα με τις επιδράσεις ποικίλων κοινωνικών περιβαλλόντων, στο βαθμό που αυτά τους επηρέασαν (π.χ. διαφορετικές περιόδους εγκατάστασης, συχνές μετακινήσεις κ.λ.π.). Όλοι αυτοί οι παράγοντες έχουν δημιουργήσει στις ομάδες των Τσιγγάνων μέσα σε κάθε κράτος μια ποικιλία διαστρωμάτωσης με διαφορές στη γλώσσα και στην κουλτούρα. Έτσι, σύμφωνα με τον Liegeois³ οι Τσιγγάνοι στον κόσμο σήμερα αποτελούν ένα πολιτισμικό μωσαϊκό από διαφορετικές ομάδες.

Από την πρώτη εμφάνιση τους στην Ευρώπη, οι Τσιγγάνοι αντιμετωπίστηκαν με προκατάληψη και καχυποψία. Η στάση όλων των λαών της Ευρώπης μοιάζει να είναι κοινή, όσον αφορά την «αντί-τσιγγάνικη» σκέψη και δράση. Η κλίμακα της ξεκινά με την απλή ύπαρξη στερεοτύπων και προκαταλήψεων και αποκορυφώνεται με το ολοκαύτωμα των Ναζί, στο οποίο περίπου 250.000 Τσιγγάνοι αφανίστηκαν. Νομοθετημένα μέτρα κατά των Τσιγγάνων πάρθηκαν πολλά σε όλη την Ευρώπη. Ο Αγγλικός νόμος προέβλεπε θάνατο για τους Τσιγγάνους το 1554. Οι Σουηδοί νομοθέτες προέβλεπαν κρέμασμα για κάθε άντρα Τσιγγάνο που συνελάμβαναν. Ο Christian V της Δανίας το 1589 διέταξε θανατική ποινή για τους ηγέτες των Τσιγγάνικων ομάδων. Ο όγκος και η αυστηρότητα της νομοθεσίας μεγάλωνε με την πάροδο του χρόνου. Έτσι, χιλιάδες Τσιγγάνοι πέθαναν και εξορίστηκαν.

2.2 Η φυσιογνωμία των τσιγγάνικων πληθυσμών στην Ελλάδα.

Ο ελλαδικός χώρος, όπως προαναφέρθηκε, θα δεχτεί για πρώτη φορά στα εδάφη του τσιγγάνικους πληθυσμούς περίπου τον 14^ο αιώνα, κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αιώνες αργότερα, με τη Μικρασιατική καταστροφή (1922) χιλιάδες Ελλήνων αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τις εστίες τους και να γίνουν πρόσφυγες μέσα στα σύνορα του νέου ελληνικού κράτους, μεταξύ τους και ένας μεγάλος αριθμός Τσιγγάνων.

Σήμερα, οι Τσιγγάνοι είναι διασκορπισμένοι σε όλες τις περιοχές της χώρας, με μεγαλύτερη πυκνότητα στη Βόρεια Ελλάδα, στη Βορειοδυτική και Δυτική Πελοπόννησο, στην Ήπειρο και Αιτωλοακαρνανία, σε αρκετές περιοχές της Θεσσαλίας, στην Αθήνα και στη Δυτική Αττική. Οι σημαντικότερες εστίες τους είναι στην Αγία Βαρβάρα, στα Άνω Λιόσια, στο Ζεφύρι, στο Μενίδι, στα Μέγαρα, στους Σοφάδες Καρδίτσας, στη Λάρισα, στη Φλώρινα και στη Χίο.

Ο αριθμός των τσιγγάνικων πληθυσμών που διαβιώνουν σήμερα στην Ελλάδα δεν έχει προσδιοριστεί με ακρίβεια. Σύμφωνα με στοιχεία που έχουν δοθεί στο Συμβούλιο της Ευρώπης, ο κατά προσέγγιση αριθμός τους υπολογίζεται στις 120.000 (Liegeois 1987). Το Ελληνικό κράτος εκτιμά τον πληθυσμό τους στις 150.000. Οι εκπρόσωποι των Ελλήνων Τσιγγάνων τον ανεβάζουν στις 450.000. Το πραγματικό μέγεθος των τσιγγάνικων πληθυσμών ωστόσο δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί επακριβώς λόγω του νομαδικού τρόπου ζωής τους, της έλλειψης επαρκών και αξιόπιστων στατιστικών στοιχείων αλλά και της αδυναμίας να διαχωριστούν από τον υπόλοιπο πληθυσμό αριθμητικά, μετά την πολιτογράφηση τους. Η πιο αντιπροσωπευτική προσέγγιση για τον αριθμό τους είναι αυτή του 'Διαδημοτικού Δικτύου ROM για την ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων' (300.000-400.000) η οποία έχει προκύψει μετά από επιτόπιες έρευνες που πραγματοποιήθηκαν σε όλες τις περιοχές της χώρας όπου ζουν Τσιγγάνικοι πληθυσμοί.

Η ασύγχρονη άφιξή τους στην Ελλάδα κατά κύματα και με απόσταση αιώνων μεταξύ τους, σε συνδυασμό με την υιοθέτηση χαρακτηριστικών της εκάστοτε τοπικής κοινωνίας στην οποία ζούσαν οι διάφοροι πληθυσμοί Τσιγγάνων, οδήγησαν στη δημιουργία πολλών ομάδων. Οι ποικιλόμορφες αυτές ομάδες είναι δύσκολο πολλές φορές να διαχωριστούν καθώς δεν υπάρχει ένα μόνο κριτήριο διαχωρισμού τους αλλά πρόκειται για ένα σύστημα διακρίσεων. Έτσι, ανάλογα⁴ με:

- Τη **γενεαλογική καταγωγή τους** , διακρίνονται σε Νταλιπέ, Αριφέ, Καμπερέ κ.λ.π.
- Τη **γεωγραφική περιοχή προέλευσης** της ομάδας, διακρίνονται σε Σταμπούλια(προερχόμενοι από την περιοχή της Κωνσταντινούπολης) , Γιουνανλία (προερχόμενοι από την Ιωνία της Μικράς Ασίας), Ντεριαβενγκερε (από τις παραθαλάσσιες περιοχές Μακεδονίας –Θράκης)κ.λ.π.
- Το **θρήσκευμα** , σε Χριστιανούς , Μουσουλμάνους κ.λ.π.
- Την **γλωσσική τους διάλεκτο** , σε Βλάχουρα Ρομά και Να-Βλάχουρα Ρομά.
- Το **βαθμό εγκατάστασης** τους , διακρίνονται σε πλήρως εγκατεστημένους και αφομοιωμένους , ημιεγκατεστημένους και νομάδες ή σκηνίτες ή τσαντιρόγυφτους.
- Την **επαγγελματική απασχόληση** σε Καζαντζία, Ντερμεντζία , Καρεκλόγυφτους , Μπατζόρια , Λαουτάρηδες , Τσιντσάρια κ.λ.π.
- Τον **βαθμό ένταξης στην τοπική κοινωνία** ,διακρίνονται σε Ερλία (εγκατεστημένοι και ενταγμένοι) και σε Φιτσίρια (νομάδες).

Αναφορικά με την γλώσσα, οι Τσιγγάνοι μιλάνε πάντα δύο γλώσσες. Η γλώσσα τους είναι η ρομανί και η άλλη είναι αυτή που μιλούν οι μη-Τσιγγάνοι, ώστε να συνεννοούνται με αυτούς. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι υπάρχουν αρκετές «γλώσσες» που μιλούν οι Τσιγγάνοι ανά τον κόσμο, η συγκεκριμένη όμως συναντάται στην πλειοψηφία των Τσιγγάνων. Ουσιαστικά η γλώσσα «romani», είναι μια γλώσσα-βάση, στην οποία στηρίζονται διάφορες διάλεκτοι. Πάντως στην Ελλάδα οι περισσότεροι Τσιγγάνοι μιλούν διαλέκτους προερχόμενες από την «romani». Οι διάλεκτοι αυτοί διαφοροποιήθηκαν από την μητρική γλώσσα «romani» δεχόμενες επιδράσεις από άλλες γλώσσες και άλλες διαλέκτους. Εδώ επίσης πρέπει να αναφέρουμε το γεγονός ότι η λέξη "Τσιγγάνος", δεν συναντάται στην γλώσσα «romani» και δεν έχει άρα κάποιο εννοιολογικό περιεχόμενο που να προσδιορίζει την καταγωγή ή την φυλή τους. Η μητρική τους γλώσσα «romani», προφανώς πήρε το όνομα αυτό από τον αυτοπροσδιοριστικό τσιγγάνικο όρο «ROM (πλήθ. Roma)». Έτσι οι Τσιγγάνοι ανά τον κόσμο ονομάζονται Roma. Στην Ελλάδα πάντως η πλειοψηφία των Τσιγγάνων ανήκουν στην φυλή Rom.

Αυτό που γίνεται αντιληπτό είναι ότι η κοινωνική ομάδα των Τσιγγάνων παρουσιάζει μεγάλη διαφορετικότητα στο εσωτερικό της αλλά και σε σχέση με τους μη Τσιγγάνους, το "κυρίαρχο" κοινωνικό σύνολο ή όπως οι ίδιοι αποκαλούν τους μη τσιγγάνους, Γκάτζε. Το γεγονός ότι δεν έχουν γραπτή ιστορία (η μνήμη της κοινής καταγωγής έσβησε από την προφορική παράδοση στο βάθος του χρόνου), δεν έχουν αναφορά σε κοινούς προγονούς, σε κοινή πατρίδα ή σε κοινούς αγώνες, κάνουν την αναγνώριση της τσιγγάνικης

“ταυτότητας” ιδιότυπη και παράδοξη. Οι Τσιγγάνοι λοιπόν μπορούμε να πούμε ότι αντιλαμβάνονται την κοινή τους ταυτότητα μέσα από δυο παράγοντες. Από την αναγνώριση ότι τα μέλη της τσιγγάνικης ομάδας συμερίζονται ορισμένες κοινές αξίες και πρακτικές που τους ξεχωρίζουν από τους άλλους, και στο ότι οι “άλλοι”(οι μη Τσιγγάνοι ή οι Γκάτσε) είναι ξένοι προς τις αξίες και τις πρακτικές τους, που θεωρούνται αυτονόητα οικείες σε όλες τις ομάδες των Τσιγγάνων. Οι αξίες και οι πρακτικές αυτές είναι η ανάπτυξη των κοινωνικών δομών πάνω στον άξονα οικογένεια-συγγένεια, η πατριαρχική δομή της οικογένειας, τα παραδοσιακά επαγγέλματα, ο γάμος, ο νομαδικός τρόπος ζωής κ.α.

2.3 Η οργάνωση των Ελλήνων Τσιγγάνων

Μέχρι την προηγούμενη 20ετία, ο μόνος τρόπος έκφρασης και εκπροσώπησης των Ελλήνων Τσιγγάνων στην κυρίαρχη κοινωνία ήταν η ύπαρξη αρχηγών φάρας και βασιλιάδων. Οι αρχηγοί αυτοί είτε είχαν την συνολική αποδοχή (άτυπη βέβαια) από την Τσιγγάνικη κοινότητα, είτε τις περισσότερες φορές, εξυπηρετούσαν τα προσωπικά τους οφέλη, δρώντας στο όνομα των Τσιγγάνων. Η μόνη μορφή συλλογικής οργάνωσης υπήρχε στο Δήμο Αγίας Βαρβάρας, με Σύλλογο που ιδρύθηκε το 1939 και εκπροσωπούσε τους Τσιγγάνους στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Τα τελευταία χρόνια, παρόλο που η ύπαρξη αρχηγών συναντάται ακόμα σε αρκετές περιοχές, οι Τσιγγάνοι άρχισαν να οργανώνονται σε συλλόγους. Βέβαια σε αυτή την τάση επέδρασαν και τα Ευρωπαϊκά προγράμματα, που παρότρυναν τους φορείς υλοποίησης προγραμμάτων να συμπράξουν στις ενέργειες με εκπροσώπους από την ομάδα-στόχο. Σήμερα, υπάρχουν αρκετοί Σύλλογοι σε όλη την Ελλάδα.

Στις 14 Ιουνίου το 1998, ιδρύθηκε η Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Ελλήνων Ρομά (Π.Ο.Σ.Ε.Ρ.), που συνέβαλλε σημαντικά στην προώθηση των αιτημάτων των Ελλήνων Τσιγγάνων και στα δρώμενα του τσιγγάνικου ζητήματος, συμμετέχοντας στις συνεδριάσεις της Διυπουργικής Επιτροπής (παρουσιάζεται σε επόμενο κεφάλαιο) και άρα στις αποφάσεις της Κεντρικής Διοίκησης για την υλοποίηση πολιτικών, έχοντας συμβουλευτικό ρόλο (εκφράζοντας πάντα τις προσδοκίες και της ανάγκες της τσιγγάνικης κοινότητας).

Τρία χρόνια αργότερα και συγκεκριμένα το Φθινόπωρο του 2001, μετά από πρωτοβουλία της τσιγγάνικης κοινότητας του Δενδροποτάμου στο Δήμο Μενεμένης του Νομού Θεσσαλονίκης, συστάθηκε μια δεύτερη ομοσπονδία Συλλόγων Τσιγγάνων (η Ομοσπονδία Μακεδονίας-Θράκης) για την καλύτερη εκπροσώπηση των Τσιγγάνων της Βόρειας Ελλάδας.

Το Νοέμβριο του 2003 και ύστερα από πολλές διαμάχες μεταξύ των δύο Ομοσπονδιών, κατέληξαν στη σύσταση τριτοβάθμιου οργάνου δηλαδή μιας Συνομοσπονδίας, η οποία έχει σαν σκοπό την εκπροσώπηση των Ελλήνων Τσιγγάνων στην Κεντρική Διοίκηση για την διεκδίκηση των λύσεων που απαιτούνται για την βελτίωση της υφιστάμενης κατάστασής τους, η οποία παρουσιάζεται παρακάτω.

2.4 Οι συνθήκες διαβίωσής των Τσιγγάνων στην Ελλάδα.

2.4.1 Αστικοδημοτική κατάσταση

Ιστορικό-θεσμικό πλαίσιο

Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενη παράγραφο, η συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων Τσιγγάνων που ζουν σήμερα στη χώρα μας ήρθε στην Ελλάδα μαζί με τον υπόλοιπο Ελληνισμό από τα παράλια της Μικράς Ασίας και την Κωνσταντινούπολη στην καταστροφή του 1922. Ο προφανής λόγος που ήρθαν στην Ελλάδα ήταν επειδή εκδιώχθηκαν από τις εστίες τους, ακριβώς διότι οι Τούρκοι ήταν βέβαιοι για την Ελληνικότητά τους. Αυτό το μαρτυρούσαν πάρα πολλά πράγματα, τα κυριότερα από τα οποία ήταν το θρήσκευμά τους (τα ονόματά τους ήταν Κώστας, Γιάννης, Ελένη κ.λ.π.), τα σημεία που ήταν εγκατεστημένοι (μέσα στα Ελληνικά χωριά) και βέβαια οι άνθρωποι με τους οποίους είχαν σχέσεις, παρέες και συναλλαγές.

Μπήκαν λοιπόν όπως και οι υπόλοιποι Έλληνες στα καΐκια του ξεριζωμού και κίνησαν για την Ελλάδα. Δυστυχώς όμως όταν έφτασαν στους σταθμούς υποδοχής, τους κατέταξαν σε κάποια άλλη ξεχωριστή και μοναδική κατηγορία. Ενώ όλοι οι υπόλοιποι καταγράφηκαν ως πρόσφυγες Ελληνικής υπηκοότητας, οι Έλληνες Τσιγγάνοι καταγράφηκαν ως άνθρωποι 'ακαθορίστου υπηκοότητας και αθιγγανικής καταγωγής'. Απλά δηλαδή τους αναγνωρίστηκε η ανθρώπινη ιδιότητα. Τι σήμαινε αυτό; Πως αφού δεν θεωρήθηκαν Έλληνες, δεν μπορούσαν να συμμετέχουν σε κανένα πρόγραμμα

αποκατάστασης προσφύγων ώστε να αποκτήσουν και αυτοί σπίτι, μόρφωση, καλύτερο επάγγελμα, αξιοπρεπή ζωή. Όχι μόνο δεν τους δόθηκε η Ελληνική Υπηκοότητα, αλλά δεν τους δόθηκε και καμία άλλη ιθαγένεια ώστε να έχουν κάπου να απευθύνονται, να διεκδικούν. Τράβηξαν έτσι τη δική τους πορεία μέσα στην Ελληνική κοινωνία και πραγματικότητα, μέσα σε μια πατρίδα που τους θεωρούσε ξένο σώμα και δεν έχανε την ευκαιρία να τους το θυμίζει συχνά, με πολλούς τρόπους, αφού τους στερούσε βασικές παροχές και δεν τους επέτρεπε ούτε καν να ασκήσουν τα πολιτικά τους δικαιώματα.

Οι Έλληνες Τσιγγάνοι συνέχισαν να θεωρούνται ‘ανιθαγενείς’ έως το 1955, οπότε και με το Νομοθετικό Διάταγμα 3370/1955 τους δόθηκε το δικαίωμα απόκτησης της Ελληνικής Ιθαγένειας. Η διαδικασία των πολιτογραφήσεων και εγγραφών στα Δημοτολόγια των μέχρι τότε αδήλωτων Τσιγγάνων ξεκίνησε με δύο διατάξεις (69468/1978 και 16701/1979) του Υπουργείου Εσωτερικών, οι οποίες τους παρέχουν το δικαίωμα της Ελληνικής Υπηκοότητας και επιτρέπουν την εγγραφή τους στα Δημοτολόγια της χώρας, προβλέποντας και τον τρόπο εγγραφής τους σ’ αυτά. Μ’ αυτόν τον τρόπο η πολιτεία κατοχύρωσε μεν την πλήρη ισοτιμία τους και την παροχή ίσων ευκαιριών με τους υπόλοιπους Έλληνες πολίτες, δεν δημιούργησε όμως τις αναγκαίες προϋποθέσεις για να μπορέσουν οι Τσιγγάνοι Έλληνες πολίτες, να κάνουν χρήση αυτών των ευκαιριών, με αποτέλεσμα να μη μπορούν να απολαύσουν αυτά τα δικαιώματά τους.

Ακόμα και σήμερα όμως υπάρχουν αρκετές χιλιάδες εντελώς αδήλωτοι ή με ελλιπή καταχώρηση στις αστικοδημοτικές καταστάσεις Έλληνες Τσιγγάνοι, Έλληνες πολίτες.

Η αστικοδημοτική τακτοποίηση και η σπουδαιότητά της

Η καταγραφή των γεγονότων της γέννησης, του προσδιορισμού ιθαγένειας, του γάμου, της υιοθεσίας, της αναγνώρισης πατρότητας και του θανάτου ενός προσώπου συγκροτούν την αστικοδημοτική του κατάσταση⁵, η οποία αποτελεί βασική προϋπόθεση για την επιτυχή ολοκλήρωση οποιασδήποτε συναλλαγής των πολιτών είτε μεταξύ τους, είτε με υπηρεσίες, είτε να μπορούν κάθε φορά να αποδεικνύουν με έγκυρο τρόπο: α) την ταυτότητά τους, β) την ιδιότητά τους και γ) την ‘κατάσταση’ στην οποία διατελούν.

Οι Δημόσιες Υπηρεσίες που εμπλέκονται για την τακτοποίηση της αστικοδημοτικής κατάστασης είναι βασικά τα Ληξιαρχεία και οι Υπηρεσίες Δημοτολογίων των Δήμων και των Κοινοτήτων της χώρας σε συνεργασία με την Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση και την Διεύθυνση Αστικής και Δημοτικής Κατάστασης του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης.

Με βάση την αρχική καταγραφή της γέννησης ενός ανθρώπου και όσες στη συνέχεια ακολουθούν ανάλογα με τα ληξιαρχικά γεγονότα που του συμβαίνουν, προσδιορίζεται:

- A) Η προσωπική του κατάσταση, δηλαδή η πατρότητα και η μητρότητά του, η καταγωγή και η ιθαγένειά του.
- B) Η οικογενειακή του κατάσταση, δηλαδή η ύπαρξη γάμου ή γάμων και παιδιών φυσικών ή υιοθετημένων.
- Γ) Το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι.

Στην πράξη, η έλλειψη σύνταξης Ληξιαρχικής πράξης γεννήσεως οδηγεί σε μια αλυσίδα προβλημάτων τα οποία σχηματικά θα μπορούσαν κατά περίπτωση να έχουν ως εξής:

- Χωρίς ληξιαρχική πράξη γέννησης δεν γίνεται εγγραφή σε δημοτολόγιο.
- Χωρίς εγγραφή σε δημοτολόγιο δεν εκδίδεται πιστοποιητικό γέννησης.
- Χωρίς πιστοποιητικό γέννησης δεν εκδίδεται δελτίο ταυτότητας.
- Χωρίς δελτίο ταυτότητας δεν μπορεί να εκδοθεί κανένα άλλο κρατικό έγγραφο.
- Χωρίς κανένα κρατικό έγγραφο δεν μπορούν να συνταχθούν ληξιαρχικές πράξεις γέννησης παιδιών.
- Χωρίς ληξιαρχικές πράξεις γέννησης παιδιών τα παιδιά τυπικά δεν υπάρχουν.

Άρα θα ήταν αδύνατη η είσπραξη οποιουδήποτε κοινωνικού βοηθήματος.

Στη συνέχεια η τακτοποίηση ή όχι της αστικοδημοτικής κατάστασης του ατόμου επηρεάζει όλους τους τομείς της ζωής του, σε κοινωνικό ή ατομικό επίπεδο, όπως :

1. Την εργασία και την κοινωνική ασφάλιση.
2. Την ιατρική και νοσοκομειακή περίθαλψη, ατομική και οικογενειακή.
3. Την οικονομική και περιουσιακή κατάσταση.
4. Το κληρονομικό δικαίωμα από και προς αυτόν.

Φαίνεται έτσι πως η ανυπαρξία ή η ελλιπής καταχώρηση αυτών των στοιχείων δημιουργεί προβλήματα, αφ' ενός στη σωστή λειτουργία των κρατικών υπηρεσιών, αφ' ετέρου όμως -και κυρίως- στην ομαλή κοινωνική και οικονομική λειτουργία του 'ατακτοποιήτου' πολίτη.

Η αστικοδημοτική τακτοποίηση των Ελλήνων τσιγγάνων

Η πραγματική εικόνα για το βαθμό της αστικοδημοτικής τακτοποίησης των Ελλήνων Τσιγγάνων ή της μη τακτοποίησής τους είναι δύσκολο να προσδιοριστεί. Τα μόνα στοιχεία

τα οποία υπάρχουν έχουν προκύψει είτε από καταγραφές που πραγματοποίησαν μεμονωμένα Δήμοι, οι οποίοι έχουν αναπτύξει δραστηριότητα για την κοινωνική ένταξη των Τσιγγάνων που διαβιούν στα σύνορά τους, είτε από την απογραφική μελέτη την οποία πραγματοποίησε το Πανελλαδικό Διαδημοτικό Δίκτυο ROM⁶ στα πλαίσια της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας INTEGRA, στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα ‘MULTI ROMA ACTION HELLAS’. Το πρόβλημα και στις δύο περιπτώσεις είναι το κατά πόσο τα αποτελέσματα τους είναι αντιπροσωπευτικά αφού προέκυψαν όχι από το σύνολο των Ελλήνων Τσιγγάνων, αλλά από δείγματα του πληθυσμού τους. Παρόλα αυτά είναι τα μοναδικά στοιχεία που υπάρχουν και άρα πρέπει σε αυτά να βασιστούμε.

Σε μια προσπάθεια να παρουσιάσουμε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα στοιχεία για την τακτοποίηση των Ελλήνων Τσιγγάνων, θα χωρίσουμε τα θέματα της αστικοδημοτικής τους τακτοποίησης σε δύο κατηγορίες: α)σε θέματα που άπτονται του δημοσίου ενδιαφέροντος και β)σε θέματα τα οποία, ναι μεν ρυθμίζονται από την Ελληνική Πολιτεία, εμφανίζονται όμως ως πιο ‘ιδιωτικά’.

A) ΘΕΜΑΤΑ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

A.1 Προσδιορισμός Ιθαγένειας

Όσον αφορά στον καθορισμό της ιθαγένειας των Ελλήνων Τσιγγάνων, σήμερα δεν υπάρχουν προβλήματα, αφού αυτή καλύπτεται από την ισχύουσα νομοθεσία. Στην πράξη τα προβλήματα αντιμετωπίζονται με την προϋπόθεση ότι υπάρχουν τα απαραίτητα δικαιολογητικά (ληξιαρχική πράξη γέννησης ή βάπτισης)

A.2 Δήλωση Γέννησης

Η πρώτη επαφή του κάθε Έλληνα πολίτη με το Κράτος γίνεται με τη δήλωση της γέννησής του. Η διαδικασία της είναι δεδομένη: Τα παιδιά που γεννιούνται σε νοσοκομείο καταγράφονται αρχικά με ευθύνη του ίδιου του νοσοκομείου στο Ληξιαρχείο του τόπου όπου αυτό βρίσκεται. Στη συνέχεια οι γονείς είναι υπεύθυνοι να περάσουν από το Ληξιαρχείο μέσα σε διάστημα 10 ημερών για να οριστικοποιήσουν την εγγραφή και να τακτοποιήσουν και την εγγραφή του παιδιού τους στο Δημοτολόγιο και στο Μητρώο Αρρένων (αν πρόκειται για αγόρι) του Δήμου όπου διαμένουν. Τα προβλήματα που εμφανίζονται συχνότερα στην κοινότητα των Ελλήνων Τσιγγάνων έχουν να κάνουν α) είτε με την Ληξιαρχική πράξη γεννήσεως, β) είτε με την εγγραφή στα Δημοτολόγια.

Α) Σ' αυτό το σημείο παραθέτουμε τον παρακάτω πίνακα ο οποίος θα μας βοηθήσει να εξάγουμε κάποια συμπεράσματα για την κατάσταση που επικρατεί όσον αφορά την εγγραφή των Τσιγγανοπαίδων στα Ληξιαρχεία.

ΛΗΞΙΑΡΧΙΚΗ ΠΡΑΞΗ ΓΕΝΝΗΣΗΣ ΚΑΤΑ ΟΜΑΔΑ ΗΛΙΚΙΩΝ

ΗΛΙΚΙΑΚΗ ΟΜΑΔΑ	ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ ΔΗΜΟ	ΣΕ ΑΛΛΟ ΔΗΜΟ	ΔΕΝ ΔΗΛΩΘΗΚΕ	ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΕΙ	ΣΥΝΟΛΟ
0 - 5 ετών	80,5%	14,9%	3,4%	1,1%	100,%
6 - 12 ετών	79,9%	17,5%	2,3%	0,4%	100,%
13 - 19 ετών	74,0%	21,8%	2,4%	1,8%	100,%
20 - 29 ετών	77,9%	16,2%	3,7%	2,2%	100,%
30 - 39 ετών	79,2%	16,2%	2,6%	2,1%	100,%
40 - 49 ετών	79,0%	13,2%	5,6%	2,2%	100,%
50 - 59 ετών	74,6%	14,8%	5,7%	4,8%	100,%
60 - 69 ετών	68,5%	21,3%	4,5%	5,6%	100,%
70 - ετών	65,1%	16,3%	14,0%	4,7%	100,%
ΣΥΝΟΛΟ	77,8%	16,9%	3,5%	1,9%	100,%

ΠΗΓΗ: ΔΙΚΤΥΟ ROM

Από τον παραπάνω πίνακα φαίνονται τα παρακάτω:

- Υπάρχει ένα ποσοστό το οποίο μας δείχνει πως ένας αριθμός γεννήσεων δεν έχει δηλωθεί ποτέ. Αυτό μπορεί να οφείλεται σε δύο κυρίως λόγους: α) είτε στο ότι τα παιδιά αυτά γεννήθηκαν στο σπίτι και οι γονείς λόγω αμέλειας ή άγνοιας των επιπτώσεων δεν τα δήλωσαν ποτέ σε κάποιο Ληξιαρχείο και β) είτε στο ότι τα παιδιά αυτά γεννήθηκαν από αδήλωτους γονείς, οι οποίοι δεν διέθεταν καν ταυτότητα κι έτσι αν προηγουμένως δεν τακτοποιούνταν οι ίδιοι δεν θα μπορούσαν να δηλώσουν και τα παιδιά τους. Το σημαντικό πάντως είναι πως, για τις γεννήσεις που έγιναν από τη δεκαετία του '70 και έπειτα, η τάση των αδήλωτων γεννήσεων ακολουθεί σταθερά πτωτική πορεία.
- Στην περίπτωση που έχουμε δήλωση όμως, που είναι και η πλειοψηφία των περιπτώσεων όπως φαίνεται από τον πίνακα, παρουσιάζονται διάφορα προβλήματα

που μπορεί να οφείλονται σε κάποιον από τους παρακάτω λόγους: α) στην ύπαρξη λαθών στις Ληξιαρχικές πράξεις λόγω αδυναμίας των γονέων να προσκομίσουν στο Νοσοκομείο τα απαραίτητα δικαιολογητικά, με αποτέλεσμα είτε να δίνονται λανθασμένα στοιχεία για τους γονείς των παιδιών είτε να δηλώνονται ως γονείς άλλα άτομα του οικογενειακού περιβάλλοντος με τις όποιες συνέπειες αυτό συνεπάγεται β) στο γεγονός ότι οι γονείς έχουν τελέσει γάμο, ο οποίος όμως μπορεί ποτέ να μη δηλώθηκε και άρα τα παιδιά να θεωρούνται και να εγγράφονται ως παιδιά γεννημένα χωρίς γάμο γ) στο γεγονός ότι, ναι μεν υπάρχει δήλωση γέννησης, όχι όμως και δήλωση βάπτισης ή ονοματοδοσίας των παιδιών.

Β) Στον παρακάτω πίνακα εμφανίζεται το πρόβλημα εγγραφής στα Δημοτολόγια:

ΕΓΓΡΑΦΗ ΣΤΑ ΔΗΜΟΤΟΛΟΓΙΑ ΚΑΤΑ ΝΟΜΟ

ΝΟΜΟΣ	ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ ΔΗΜΟ	ΣΕ ΑΛΛΟ ΔΗΜΟ	ΔΕΝ ΔΗΛΩΘΗΚΕ	ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΕΙ	ΣΥΝΟΛΟ
1. Αιτωλ/νίας	87,5%	9,6%	0,7%	2,1%	100%
2. Αττικής	51,1%	33,5%	12,4%	2,9%	100%
3. Βοιωτίας	81,1%	5,3%	1,2%	12,4%	100%
4. Ηλείας	64,2%	28,7%	1,9%	5,2%	100%
5. Κορινθίας	56,0%	41,3%	2,4%	0,4%	100%
6. Καρδίτσας	99,7%	---	---	0,3%	100%
7. Λάρισας	83,8%	14,6%	1,3%	0,3%	100%
8. Μαγνησίας	75,7%	19,2%	3,5%	1,6%	100%
9. Θεσ/κης	97,6%	2,3%	---	0,2%	100%
10. Σερρών	78,8%	20,3%	0,9%	---	100%
11. Έβρου	92,1%	4,3%	3,6%	---	100%
12. Ξάνθης	100,0%	---	---	---	100%
13. Δωδ/σου	96,8%	1,6%	---	1,6%	100%

ΠΗΓΗ: ΔΙΚΤΥΟ ROM

Από τον παραπάνω πίνακα φαίνεται πως τα ποσοστά εγγραφής σε κάποιο Δημοτολόγιο ποικίλουν σε σχέση με τα ποσοστά καταχώρησης των Ληξιαρχικών πράξεων γεννήσεως και σε ορισμένες περιπτώσεις, αν όχι στις περισσότερες, είναι πολύ χαμηλά. Συγκεκριμένα:

- Είναι πολύ συχνό το φαινόμενο να έχει προηγηθεί Ληξιαρχική πράξη γεννήσεως αλλά να μην έχει καταχωρηθεί σε Δημοτολόγιο του Δήμου, οπότε να καθίσταται δύσκολη η εγγραφή, είτε γιατί δεν θυμούνται οι γονείς που δηλώθηκε το γεγονός (στις περιπτώσεις των μετακινούμενων Τσιγγάνων), είτε γιατί είναι ιδιαίτερα δύσκολη η διαδικασία της εκ των υστέρων εγγραφής.
- Είναι ακόμα συχνότερο το γεγονός οι γονείς Τσιγγάνοι να αγνοούν την ανάγκη και την υποχρέωσή τους να εγγράψουν τα νεογέννητα παιδιά τους στο Δημοτολόγιο του οικείου τους Δήμου.

A.3 Έκδοση Αστυνομικής Ταυτότητας

Η Αστυνομική Ταυτότητα αποτελεί ένα πιστοποιητικό το οποίο αποδεικνύει την ύπαρξη του προσώπου για το Κράτος και η οποία χρησιμοποιείται πολύ συχνά για τις περισσότερες των συναλλαγών που αυτό διαπράττει. Απαραίτητη προϋπόθεση για την έκδοση της αποτελεί η προσκόμιση πιστοποιητικού εγγραφής του προσώπου σε κάποιο Δημοτολόγιο. Απ' αυτό γίνεται εύκολα αντιληπτό πως μερίδα των Ελλήνων Τσιγγάνων, επειδή ακριβώς δεν πληρούν αυτή την προϋπόθεση, δεν δύναται να αποκτήσουν ταυτότητα. Παρά το γεγονός αυτό, το ποσοστό του Τσιγγάνικου πληθυσμού που διαθέτει ταυτότητα κυμαίνεται γύρω στο 85%-90%.

A.4 Έκδοση Εκλογικού Βιβλιαρίου

Μια ακόμα υποχρέωση του πολίτη προς την Πολιτεία είναι και η έκδοση εκλογικού βιβλιαρίου. Τα στοιχεία που προκύπτουν από την απογραφική μελέτη του Δικτύου ROM δείχνουν πως από το σύνολο των ατόμων που υποχρεούται λόγω ηλικίας να κατέχουν εκλογικό βιβλιάριο, ένα ποσοστό γύρω στο 70% έχει τακτοποιήσει αυτή την εκκρεμότητα, ενώ το υπόλοιπο 30% περίπου δεν έχει εκλογικό βιβλιάριο. Οι σημαντικότεροι λόγοι που προβάλλονται για τη μη τακτοποίηση αυτή είναι η αμέλεια και σε μικρότερο ποσοστό η έλλειψη των απαιτούμενων δικαιολογητικών.

B) ΘΕΜΑΤΑ 'ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ' ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

B.1 Γάμος

Οι γάμοι που τελούνται στην τσιγγάνικη κοινότητα είναι είτε ο θρησκευτικός γάμος, είτε ο τσιγγάνικος γάμος, είτε ο πολιτικός γάμος. Από αυτούς που έχουν τελέσει θρησκευτικό γάμο η συντριπτική πλειοψηφία έχει δηλώσει το γεγονός σε κάποιο Ληξιαρχείο, κάτι που συμβαίνει και στο σύνολο των πολιτικών γάμων. Σε κάποιες περιπτώσεις όμως ο γάμος δεν έχει δηλωθεί πουθενά για τους εξής πιθανούς λόγους:

- Είτε γιατί θεωρείται ως μη τελεσθείς, λόγω π.χ. του ότι ήταν εθιμικός (τσιγγάνικος), λόγω της μικρής ηλικίας των συζύγων, λόγω της έλλειψης συγκατάθεσης από τους γονείς.
- Είτε γιατί οι σύζυγοι ήταν αδήλωτοι.

Τα προβλήματα που ακολουθούν στη συνέχεια είναι γνωστά και έχουν να κάνουν κυρίως με τη δυνατότητα αστικοδημοτικής τακτοποίησης ή όχι των παιδιών που θα αποκτήσουν στη συνέχεια.

B.2 Βάπτιση

Για να δηλωθεί η βάπτιση θα πρέπει οι γονείς να επισκεπτούν το Ληξιαρχείο του Δήμου στον οποίο ανήκει η ενορία της Εκκλησίας που τελέστηκε η βάπτιση. Οι αδήλωτες βαπτίσεις προκύπτουν κυρίως από αμέλεια αλλά και λόγω πολλές φορές της απόστασης που χωρίζει τον τόπο κατοικίας των γονέων από την περιοχή που τελέστηκε η βάπτιση (στην περίπτωση των Τσιγγάνων που μετακινούνται πολύ συχνά).

Συμπερασματικά προκύπτει πως η μεγάλη πλειοψηφία των Ελλήνων Τσιγγάνων είναι τακτοποιημένη σε ότι αφορά τις Ληξιαρχικές διατυπώσεις, την Αστυνομική Ταυτότητα και τα εκλογικά βιβλιάρια. Και επιπλέον αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι το γεγονός ότι οι νεότερες ηλικίες έχουν συνειδητοποιήσει την αναγκαιότητα τακτοποίησης των αστικοδημοτικών θεμάτων.

Αιτίες του προβλήματος της μη τακτοποίησης

Οι αιτίες του προβλήματος της μη αστικοδημοτικής τακτοποίησης των Ελλήνων Τσιγγάνων οφείλονται στις ειδικότερες κοινωνικές συνθήκες που παράγει ο κοινωνικός αποκλεισμός, όπως:

- Ο αναλφαβητισμός και γενικά η έλλειψη εκπαίδευσης της πλειονότητας των Ελλήνων Τσιγγάνων που προκαλεί την άγνοια της υποχρέωσης τακτοποίησης της αστικής κατάστασης και την αναγκαιότητά της.
- Η γενικότερη άρνηση προσαρμογής στη διοικητική δομή του Κράτους λόγω της αμφισβήτησης του ρόλου του για τους ίδιους τους Τσιγγάνους.
- Η διαρκής μετακίνηση για λόγους επαγγελματικούς και λόγους επιβίωσης των μη εγκατεστημένων Τσιγγάνων.
- Η απροθυμία κάποιων Δήμων να εγγράφουν Τσιγγάνους στα Δημοτολόγια τους από το φόβο συγκέντρωσης τσιγγάνικου πληθυσμού στα όριά τους αλλά και με το φόβο της υποβάθμισης της περιοχής τους.

- Η δυσκολία πρόσβασης των Τσιγγάνων στις αρμόδιες Υπηρεσίες των Ληξιαρχείων ή των Δήμων, εξαιτίας της αίσθησης της προκατάληψης που υπάρχει στο πρόσωπό τους αλλά και εξαιτίας του αντικειμενικού προβλήματος της δυσκολίας συνεννόησης και επικοινωνίας με τις υπηρεσίες της Διοίκησης.
- Η καχυποψία και η προκατάληψη κάποιων δημοτικών υπαλλήλων ως προς την αλήθεια των προσκομιζόμενων στοιχείων αλλά και η έλλειψη παροχής διευκόλυνσης που θα συμβάλλει στην επίλυση του προβλήματός τους.
- Οι γενικότερες συνθήκες (φτώχεια, ανεργία) και ο τρόπος ζωής τους που δεν καθιστούν εύκολη γι' αυτούς την πρόσβαση στην πληροφορία και στις υπηρεσίες. Στα παραπάνω προστίθενται και η απουσία Συμβουλευτικών Κέντρων, στις περισσότερες περιοχές, που θα μπορούσαν να τους πληροφορούν και να τους διευκολύνουν ακόμη και στη δική τους γλώσσα για διοικητικά ζητήματα.

Αποτελέσματα της μη τακτοποίησης

Τα προβλήματα τα οποία προκύπτουν από τη μη τακτοποίηση των Ελλήνων Τσιγγάνων, και κατά βάση από τη μη δήλωσή της γέννησής τους σε κάποιο Ληξιαρχείο, είναι συγκεκριμένα και πολύ σημαντικά. Ο Τσιγγάνος του οποίου η γέννηση δεν έχει καταγραφεί πουθενά, δεν μπορεί:

- Να είναι Έλληνας πολίτης και να έχει όλα τα συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα.
- Να πάει σχολείο.
- Να πάρει Αστυνομική Ταυτότητα.
- Να πάρει διαβατήριο και εκλογικό βιβλιάριο.
- Να κάνει γάμο.
- Να δηλώσει παιδιά στο όνομά του.
- Να δουλέψει είτε σαν μισθωτός είτε με κάποια άδεια από το Κράτος , ως μικροπωλητής, πλανόδιος πωλητής κ.λ.π.
- Να ασφαλιστεί και να έχει περίθαλψη.
- Να έχει δικαίωμα στα βοηθήματα και τα επιδόματα της Κοινωνικής Πρόνοιας.
- Να αποκτήσει οποιοδήποτε περιουσιακό στοιχείο είτε κινητό π.χ. ένα αυτοκίνητο ή ακίνητο, χωράφι, οικόπεδο, σπίτι κ.λ.π. ή να ανοίξει κάποιο τραπεζικό λογαριασμό.
- Να πάρει άδεια κυκλοφορίας και οδήγησης αυτοκινήτου.

Συμπερασματικά

Η αντιμετώπιση του προβλήματος της τακτοποίησης της αστικοδημοτικής κατάστασης των Ελλήνων Τσιγγάνων αναμφίβολα δεν περιέχει τις δυσκολίες που συναντώνται σε άλλα θεμελιώδη ατομικά και κοινωνικά προβλήματα από τα οποία η ομάδα αυτή του πληθυσμού μαστίζεται. Είναι σαφώς πιο απλό και βραχυπρόθεσμο να συνταχθούν ή να διορθωθούν Ληξιαρχικές πράξεις και να εγγραφούν όλοι οι Τσιγγάνοι κάτοικοι της χώρας στα Δημοτολόγια του Δήμου που κατοικούν, να αποκτήσουν συνεπώς δελτίο ταυτότητας, εκλογικό βιβλιάριο και πιστοποιητικά για τους ίδιους και τα παιδιά τους, παρά να εκλείψει ο αναλφαβητισμός, το πρόβλημα στέγασης, εργασίας, υγείας και αξιοπρεπούς γενικά διαβίωσης. Δεν είναι όμως μικρότερης σημασίας πρόβλημα, γιατί οι Τσιγγάνοι κάτοικοι, μόνο μετά την κανονική και σωστή εγγραφή τους στους Δήμους και τις Κοινότητες, αποκτούν 'ταυτότητα' άρα και ύπαρξη για την Πολιτεία και συνεπώς μπορούν να επικαλούνται και να απαιτούν τα δικαιώματα που παρέχει η ιδιότητα του Έλληνα πολίτη. Να ψηφίζουν και να εκλέγονται. Να έχουν ίσες ευκαιρίες στη μόρφωση και στην εργασία, στην υγεία, την κοινωνική ασφάλιση και κοινωνική πρόνοια.

2.4.2 Στέγαση

Εισαγωγικά

Οι Έλληνες Τσιγγάνοι θεωρούνταν για πάρα πολλούς αιώνες ως οι εκπρόσωποι μίας φυλής της οποίας η ταυτότητα ήταν συνυφασμένη με την αέναη μετακίνηση και τον νομαδικό τρόπο ζωής. Πραγματικά, οι Έλληνες Τσιγγάνοι περιπλανήθηκαν για πάρα πολλά χρόνια και συνεχίζουν ακόμη και σήμερα (ένα σημαντικό κομμάτι τους) να μετακινούνται σε διάφορες περιοχές, όχι όμως επειδή αυτό εκφράζει η ιδεολογία τους, αλλά γιατί αυτό επιτάσσουν πολλές φορές οι ανάγκες τους και οι συνθήκες που έχουν να αντιμετωπίσουν. Σε μια προσπάθεια να δούμε για ποιους λόγους αναγκάζονται να μετακινούνται θα βρίσκαμε τρεις πιθανές απαντήσεις οι οποίες ισχύουν, σε διαφορετικό όμως βαθμό η κάθε μία. Έτσι λοιπόν έχουμε Τσιγγάνους οι οποίοι μετακινούνται για λόγους επαγγελματικούς, για να μπορέσουν να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα για αυτούς και τις οικογένειες τους, για να επιβιώσουν. Άλλοι Τσιγγάνοι μετακινούνται για κοινωνικούς λόγους, ικανοποιώντας την επιθυμία τους να ζήσουν κοντά στους συγγενείς τους, στους δικούς τους ανθρώπους. Κάποιοι όμως, που αποτελούν και την τρίτη και

τελευταία περίπτωση, αναγκάζονται να μετακινηθούν, εκδιωκόμενοι από την εκάστοτε τοπική κοινωνία με βάση τις περισσότερες φορές αποφάσεις της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Έτσι λοιπόν, με βάση τον τρόπο εγκατάστασης τους, οι Έλληνες Τσιγγάνοι διακρίνονται σε 4 ομάδες⁷:

- Στους μόνιμα εγκατεστημένους σε σπίτια.
- Στους μόνιμα εγκατεστημένους σε καταυλισμούς.
- Στους ημιεγκατεστημένους.
- Στους διερχόμενους.

Η κάθε μία ομάδα παρουσιάζει τα δικά της χαρακτηριστικά, έτσι για παράδειγμα η πρώτη ζει κανονικά σε σπίτια, αντιμετωπίζοντας βέβαια διάφορα προβλήματα τα οποία θα αναλυθούν σε επόμενη παράγραφο, χωρίς όμως να παρουσιάζουν φαινόμενα μαζικών μετακινήσεων. Η δεύτερη ομάδα έχει κι αυτή μόνιμο χαρακτήρα εγκατάστασης, αυτό όμως που την διαφοροποιεί από την πρώτη είναι οι συνθήκες στέγασης, που τις περισσότερες φορές είναι κακές. Η τρίτη ομάδα αναγκάζεται να μετακινείται για επαγγελματικούς-οικονομικούς λόγους κυρίως, γνωρίζοντας όμως τις περισσότερες φορές τον επόμενο σταθμό εγκατάστασής τους. Η τέταρτη και τελευταία ομάδα μετακινείται διαρκώς, χωρίς να γνωρίζει σχεδόν ποτέ τον επόμενο σταθμό της.

Οι Έλληνες Τσιγγάνοι τα τελευταία χρόνια παρουσιάζουν τάσεις εδραιοποίησης όσον αφορά τα νοικοκυριά τους. Με βάση τα στοιχεία που μας δίνει η μελέτη του Δικτύου ROM, η μέση διάρκεια παραμονής στο σημερινό χώρο διαμονής τους είναι εντυπωσιακά μεγάλη: 25 χρόνια περίπου, ενώ η μέση διάρκεια στο ίδιο κέλυφος είναι 14,5 χρόνια. Οι μέσες διάρκειες είναι πολύ μεγαλύτερες για τα νοικοκυριά που μένουν σε σπίτια και κατά τεκμήριο είναι εδραιωποιημένα : 29 χρόνια μέση διάρκεια παραμονής στην περιοχή και 16,5 χρόνια μέση διάρκεια παραμονής στο ίδιο κέλυφος. Οι αντίστοιχοι αριθμοί για τα νοικοκυριά που ζουν σε καλύβια είναι 19 και 11 χρόνια αντίστοιχα. Το γεγονός αυτό ενισχύεται και από το ότι περισσότερα από τα μισά νοικοκυριά που ρωτήθηκαν δηλώνουν ότι δεν έχουν μείνει σε άλλες περιοχές παλαιότερα, αλλά και από το ότι τα ποσοστά των γεννήσεων που δηλώνονται στην περιοχή διαμονής τους συνεχώς αυξάνονται.

Οι Τσιγγάνικοι οικισμοί

I. Οι χώροι διαμονής των Τσιγγάνων διακρίνονται σε 4 κατηγορίες, όπου το είδος και η έκταση των προβλημάτων καθώς και οι τρόποι που απαιτούνται για να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα αυτά διαφέρουν. Οι κατηγορίες⁸ αυτές είναι:

Α) *αμιγείς μόνιμοι καταυλισμοί*: είναι μόνιμοι καταυλισμοί, που διαθέτουν μια συγκρότηση. Αποτελούνται κατά κύριο λόγο από καταλύματα πρόχειρης μορφής (καλύβες, παράγκες και λιγότερο τσαντέρια) που χρησιμοποιούνται όλο το χρόνο, ανεξάρτητα αν τμήμα του πληθυσμού μετακινείται εποχιακά. Στην κατηγορία αυτή παρουσιάζονται τα οξύτερα προβλήματα.

Β) *μικτοί μόνιμοι καταυλισμοί*: είναι μόνιμοι καταυλισμοί που αποτελούνται αποκλειστικά ή σε σημαντικό ποσοστό από τσιγγάνικο πληθυσμό, όπου συνυπάρχουν σπίτια με καταλύματα πρόχειρης μορφής, είτε αναμεμιγμένα, είτε σε διακριτές θέσεις, τα οποία είναι συχνά αυθαίρετα. Σε αυτή την κατηγορία παρουσιάζονται σημαντικά προβλήματα πολεοδομικής οργάνωσης και προβλήματα στεγαστικά στο σύνολο των πρόχειρων κελυφών και σε τμήματα σπιτιών.

Γ) *τσιγγάνικες γειτονιές*: είναι γειτονιές που απαρτίζονται μόνο από κατοικίες, ενώ αν υπάρχουν πρόχειρα καταλύματα είναι σποραδικά. Στην πλειοψηφία τους είναι ενταγμένες στον αστικό ιστό και κατοικούνται αποκλειστικά ή σε σημαντικό ποσοστό από τσιγγάνικο πληθυσμό. Το πρόβλημα που συχνά αντιμετωπίζουν οι γειτονιές αυτές είναι η πολεοδομική οργάνωση.

Δ) *εποχιακοί ή/και μετακινούμενοι καταυλισμοί*: συγκροτούνται συνήθως από πρόχειρα καταλύματα τσιγγάνικων οικογενειών που μετακινούνται για επαγγελματικούς λόγους. Άλλοτε έχουν βρει μια μόνιμη θέση (η μονιμότητα της θέσης σημαίνει ότι απλώς δεν έχουν εκδιωχθεί τα τελευταία χρόνια), άλλοτε μετακινούνται μέσα στα πλαίσια μιας ευρύτερης περιοχής, ανάλογα με το βαθμό ανοχής του ιδιοκτήτη της έκτασης. Οι μετακινούμενοι αλλά όχι εποχιακοί καταυλισμοί έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά αλλά αποτελούνται από εδραιωμένες οικογένειες Τσιγγάνων που, έχοντας εκδιωχθεί από τη μόνιμη θέση τους, δεν έχουν βρει νέα.

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΣΙΓΓΑΝΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΑΝΑ ΤΥΠΟ ΧΩΡΟΥ ΔΙΑΜΟΝΗΣ

ΤΥΠΟΣ ΧΩΡΟΥ ΔΙΑΜΟΝΗΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Αμιγείς καταυλισμοί	22.1%
Μικτοί καταυλισμοί	24.5%
Τσιγγάνικες γειτονιές	31.1%
Διασπορά στον οικιστικό ιστό	22.3%

ΠΗΓΗ: ΔΙΚΤΥΟ ROM

II. Η χωροταξική κατανομή των χώρων διαμονής των Τσιγγάνων στη Ελλάδα, όπως θα φανεί και από τον πίνακα⁹ που θα ακολουθήσει, περιγραφικά έχει ως εξής:

Η ευρύτερη περιοχή της Αθήνας συγκεντρώνει στα όρια της περίπου το 1/3 των τσιγγάνικων οικογενειών που μπορούν να θεωρηθούν ως εδραιωποιημένες. Οι σημαντικές συγκεντρώσεις εμφανίζονται στο δυτικό τμήμα, στην Αγία Βαρβάρα (σπίτια διάσπαρτα στον οικιστικό ιστό), στη περιοχή Αυλίζας (όρια Ζεφυρίου και Μενιδίου) με σπίτια και καλύβια, στα Άνω Λιόσια και στο Βλυχό Μεγάρων κι στην περιοχή του Ασπροπύργου. Μικρότεροι καταυλισμοί εδραιωποιημένων Τσιγγάνων υπάρχουν όμως και μέσα στα όρια του πολεοδομικού συγκροτήματος (π.χ. Νομισματοκοπείο, Καλογρέζα, Σωρός, Σταυρός) καθώς και στην Ανατολική Αττική.

Η ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης συγκεντρώνει περίπου το 3-5% του τσιγγάνικου πληθυσμού, σε μεγάλο ποσοστό εδραιωποιημένους σε σπίτια μέσα στα όρια του πολεοδομικού συγκροτήματος ή σε μικρούς οικισμούς του Νομού (π.χ. Μενεμένη, Φοίνικας). Οι υπόλοιπες μεγάλες πόλεις (άνω των 50.000 κατοίκων) συγκεντρώνουν ένα 15% περίπου του εδραιωποιημένου πληθυσμού. Οι πιο προβληματικές συγκεντρώσεις εντοπίζονται στη Νέα Ιωνία Βόλου (όπου περισσότερο από το 1/3 ζει σε συνθήκες καταυλισμού) και στη Νέα Αλικαρνασσό Κρήτης, ενώ οι υπόλοιπες συγκεντρώσεις ανήκουν στην κατηγορία των γειτονιών (Νέα Σμύρνη Λάρισας, Αγία Αικατερίνη Πάτρας, Συνοικία Χαλκίδας).

Άλλο ένα 20% περίπου του εδραιωποιημένου πληθυσμού καταγράφεται στα μεσαίου μεγέθους αστικά κέντρα (10.000 έως 50.000 κατοίκων) και κατανέμεται σε πολλούς καταυλισμούς, διαφόρων μεγεθών, όπου καταγράφονται ιδιαίτερα προβληματικές συνθήκες (π.χ. Αγρίνιο, Θήβα, Ναύπλιο, Σέρρες, Κομοτηνή, Καρδίτσα, Ρόδος, Πρέβεζα κ.λ.π.). Οι μικρές πόλεις (5.000 έως 10.000 κατοίκων) συγκεντρώνουν περίπου 15% του τσιγγάνικου πληθυσμού. Η μεγαλύτερη συγκέντρωση είναι αυτή των Σοφάδων Καρδίτσας, αλλά ιδιαίτερα προβληματικές καταστάσεις καταγράφονται και σε μικρότερους καταυλισμούς (π.χ. Μεσσήνη, Φιλιατρά, Φάρσαλα, Αιτωλικό).

Τέλος, στα ημιαστικά κέντρα και στις αγροτικές περιοχές κατανέμεται περίπου το 10% του τσιγγάνικου πληθυσμού, όπου σε σημαντικό ποσοστό εμφανίζεται να εντάσσεται σε γειτονιές ενσωματωμένες στον αστικό ιστό (π.χ. Κιλκίς, Κορινθία), ή σε μικρού μεγέθους καταυλισμούς.

**ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗΣ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΤΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

ΝΟΜΟΣ	ΔΗΜΟΣ	ΣΠΙΤΙΑ	ΚΑΛΥΒΕΣ	ΣΚΗΝΕΣ
Αιτωλίας	Αγρινίου, Μεσολογίου, Αιτωλικού, Νεοχωρίου, Αντιρρίου, Ναυπάκτου	✓	✓	✓
Αττικής	Αγ. Βαρβάρας, Χαλανδρίου, Δραπετσώνας, Αχαρνών, Σπάτων, Ζεφυρίου, Α.Λιουσίων, Μεγάρων, Ασπροπύργου, Μάνδρας, Ελευσίνας	✓	✓	✓
Βοιωτίας	Θηβαίων, Λιβαδειάς, Αλιάρτου, Ορχομενού	✓	✓	✓
Ευβοίας	Χαλκιδέων, Καστέλας, Ιστιαίας	✓	✓	✓
Φθιώτιδος	Λαμίας	✓	✓	✓
Φωκίδος	Άμφισσας, Ευπαλίου	✓	✓	✓
Αρκαδίας	Τρίπολης		✓	
Αργολίδος	Νέας Κίου, Ναυπλίου, Άργους, Μιδέας	✓	✓	✓
Αχαΐας	Δύμης, Μόβρης, Πατέρων, Αιγίου, Φαρρών	✓	✓	✓
Ηλείας	Πύργου, Αμαλιάδας, Γαστούνης, Κέντρου	✓	✓	✓
Κορινθίας	Ζευγολατιού, Εξαμυλίων, Καμαρίου, Ταρσίνας, Βέλου, Μελισσίου, Κορίνθου, Ξυλοκάστρου, Βόχας	✓	✓	✓
Λακωνίας	Σπαρτιατών		✓	✓
Μεσσηνίας	Καλαμάτας, Σπερχογείας, Μεσσήνης, Μελιγαλά, Φιλιατρών	✓	✓	✓
Κερκύρας	Αγ.Ιωάννη, Χλομού, Βίου, Λευκίμμης, Κέρκυρας, Παρελίων	✓	✓	
Κεφαλληνίας	Αργοστολίου, Ληξουρίου	✓	✓	
Λευκάδος	Βλυχού		✓	
Άρτας	Άρτας	✓	✓	✓

Ιωαννίνων	Περάματος	✓		
Πρεβέζης	Πρέβεζας		✓	
Καρδίτσας	Καρδίτσας, Σοφάδων	✓	✓	✓
Λαρίσης	Φαρσάλων, Γιαννούλης, Τυρνάβου, Λάρισας	✓	✓	✓
Μαγνησίας	Νέας Ιωνίας, Βόλου	✓	✓	✓
Τρικάλων	Τρικκαίων		✓	✓
Δράμας	Δράμας, Καλαμπακίου	✓	✓	✓
Ημαθίας	Βέροιας, Αλεξάνδρειας, Ειρηνούπολης, Αντιγονίδων	✓	✓	
Θεσ/νίκης	Χαλάστρας, Εχεδώρου, Μενεμένης, Καλαμαριάς, Κυμίνων, Νέων Μαλγάρων, Χαλκηδόνας, Ελ. Κορδελιού, Αξιού	✓	✓	✓
Καβάλας	Χρυσούπολης, Ερατεινού, Κεραμωτής Νέας Καρυάς, Χαιδευτού, Χρυσοχωρίου, Πηγών, Καβάλας	✓	✓	
Καστοριάς	Τσακώνης, Μακροχωρίου			✓
Κιλίκis	Γουμένισσας, Μυριοφύτου, Μουριών		✓	
Κοζάνης	Πτολεμαίδος		✓	
Πέλλης	Καριώτισσας, Μελισσίου	✓	✓	
Πιερίας	Κατερίνης	✓		
Σερρών	Σερρών, Ευκαρπίας, Λευκώνας, Ηρακλείας	✓	✓	
Φλωρίνης	Φλωρίνης	✓		
Έβρου	Διδυμοτείχου, Αλεξανδρούπολης, Ορεστιάδας	✓	✓	✓
Ροδόπης	Κομοτηνής	✓	✓	

Ξάνθης	Ξάνθης, Κιμμερίων	✓	✓	
Δωδεκανήσου	Ρόδου, Πεταλούδων		✓	
Λέσβου	Μυτιλήνης		✓	✓
Χίου	Χίου		✓	✓
Ηρακλείου	Νέας Αλικαρνασσοῦ	✓	✓	

ΠΗΓΗ: ΔΕΠΟΣ Α.Ε

Εκτός από τις παραπάνω περιοχές όπου διαμένουν εδραιωμένοι πληθυσμοί Τσιγγάνων για πολλά χρόνια, υπάρχουν και περιοχές που κατά περιόδους φιλοξενούν τσιγγάνικους πληθυσμούς για επαγγελματικούς λόγους. Σ' αυτές τις περιοχές οι Τσιγγάνοι συστήνουν εποχιακούς καταυλισμούς, με την ανοχή ή όχι πολλές φορές των ιδιοκτητών των οικοπέδων, για το χρονικό διάστημα που διαρκεί η απασχόληση τους. Τέτοιες περιοχές είναι :

Α) Περιοχές που φιλοξενούν Τσιγγάνους που ασχολούνται με αγροτικές εργασίες όπως περιοχές των Νομών Βοιωτίας, Εύβοιας, Φθιώτιδας, Αχαΐας, Ηλείας, Κέρκυρας, Πρεβέζης, Χαλκιδικής και Ρεθύμνου και

Β) Περιοχές που φιλοξενούν Τσιγγάνους κατά τη διάρκεια εμποροπανηγύρεων, συνήθως κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, όπως περιοχές των Νομών Ευρυτανίας, Ζακύνθου, Θεσπρωτίας, Γρεβενών, Πιερίας, Κυκλάδων, Χανίων και Λασιθίου.

III. Το κέλυφος διαμονής διακρίνεται σε 5 τύπους: το σπίτι (μονοκατοικία ή διαμέρισμα), το καλύβι, το τσαντίρι (εννοείται η σκηνή), το λυόμενο(λυόμενα σεισμοπλήκτων) και μια τελευταία υπολειμματική κατηγορία στην οποία καταγράφονται συνήθως παλιά αυτοκίνητα. Ανάλογα τώρα με τα υλικά κατασκευής τους διακρίνονται στις παρακάτω 5 κατηγορίες:

1. Συμβατική τρέχουσα κατασκευή (μπετόν, τούβλα, δώμα ή κεραμίδια), ανεξάρτητα από την ποιότητα κατασκευής.
2. Συμβατική κατασκευή σε συνδυασμό με ευτελέστερα υλικά (π.χ. ελλενίτ, τμήμα παράγκας κ.λ.π.).
3. Παράγκα με κάποια μονιμότερα υλικά (π.χ. τσιμεντόλιθοι, γυψοσανίδες κ.λ.π.).
4. Σκελετός από ξύλο και διάφορα υλικά πλήρωσης (κόντρα πλακέ, νοβοπάν κ.λ.π.)

5. Σκελετός από ξύλο και νάιλον ή καλάμια (που συχνά αποκαλείται και τσαντίρι).

Ενδεικτικός για την ποιότητα είναι και ο τρόπος κατασκευής των σπιτιών. Τα μισά σχεδόν έχουν χτιστεί από τους ίδιους τους Τσιγγάνους με ή χωρίς τη βοήθεια εργατών. Ένα τέταρτο μόνο αναφέρεται ότι έχει χτιστεί από εργολάβο. Για το υπόλοιπο ποσοστό, ο τρόπος παραμένει άγνωστος γιατί είτε τους έχουν πουληθεί είτε παραχωρηθεί π.χ. για ενοικίαση.

IV. Τα κελύφη όλων των τύπων είναι μικρά σε μεγέθη. Το μέσο εμβαδόν των σπιτιών είναι 65 τ.μ. Φαίνεται να διαφοροποιείται ανάλογα με τον τύπο του χώρου διαμονής (60 τ.μ. στους μικτούς καταυλισμούς, όπου πρόκειται πιο συχνά για εξελεγμένο καλύβι, 69 τ.μ. στις γειτονιές (σχεδόν αποκλειστικά μονοκατοικίες), 63 τ.μ. για τα σπίτια που είναι διάσπαρτα στον οικιστικό ιστό. Το μικρό εμβαδόν και το μεγάλο μέγεθος των νοικοκυριών δυσχεραίνει την εξειδίκευση των λειτουργιών στο χώρο. Όταν υπάρχει δυνατότητα ο χώρος ύπνου είναι αυτός που διαχωρίζεται. Τέτοιος χώρος λείπει παρόλα αυτά από το 19% των σπιτιών και από το 75% των καλυβιών.

Προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Έλληνες Τσιγγάνοι στην εγκατάστασή τους.

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Έλληνες Τσιγγάνοι σχετικά με την εγκατάστασή τους μπορούν να χωριστούν σε 2 κατηγορίες. Σε αυτά που οφείλονται στις ίδιες τις συνθήκες της εγκατάστασής τους, και σε αυτά που οφείλονται στον ρατσισμό που πιθανόν αντιμετωπίζουν στην περιοχή διαμονής τους από τα υπόλοιπα μέλη της τοπικής κοινωνίας.

A. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΥΝΘΗΚΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

1) Προβλήματα χωροθέτησης: στους μόνιμους χώρους διαμονής εμφανίζονται με διαφορετική συχνότητα, ανάλογα με την γενική κατηγορία, τα παρακάτω προβλήματα:

- Βρίσκονται σε θέσεις ακατάλληλες για οικιστική χρήση (γεινίαση με εστίες μόλυνσης, ανοιχτές αποχετευτικοί οδοί κ.α.) οι περισσότεροι από τους μισούς αμιγείς μόνιμους καταυλισμούς που έχουν καταγράψει και λίγες περιπτώσεις γειτονιών ή μεικτών μόνιμων καταυλισμών.
- Βρίσκονται σε θέσεις πολύ απομακρυσμένες ή αποκομμένες από τον υπόλοιπο αστικό ιστό, αποκλείοντας ή δυσχεραίνοντας τις δυνατότητες μακροπρόθεσμης ένταξης τους και πρόσβασης στις Υπηρεσίες που εξυπηρετούν τον υπόλοιπο πληθυσμό. Σε απόσταση μεγαλύτερη από ένα χιλιόμετρο βρίσκεται περίπου το 15% των αμιγών καταυλισμών.

- Η συντριπτική πλειοψηφία των αμιγών μόνιμων καταλαμβάνουν γήπεδα ιδιοκτησίας δημόσιων ή δημοτικών φορέων και ιδιωτών. Σε περισσότερες από τις μισές τέτοιες περιπτώσεις τα γήπεδα και οι αντίστοιχες ιδιοκτησίες είναι επιπλέον ακατάλληλες.
 - Οι περισσότεροι από τους αμιγείς καταυλισμούς, περίπου 40% των μικτών καταυλισμών και 30% των γειτονιών, βρίσκονται σε θέσεις εκτός σχεδίου.
- 2) Προβλήματα τεχνικής υποδομής : η κατάσταση διαφέρει σημαντικά στους αμιγείς καταυλισμούς, απ' όπου λείπει ουσιαστικά εντελώς οποιαδήποτε υποδομή και στις γειτονίες όπου υπάρχουν σημαντικές ελλείψεις που μπορούν όμως να αντιμετωπιστούν με βελτιώσεις (επεκτάσεις δικτύων, διαμόρφωση δρόμων κ.λ.π.)
- *Διαμόρφωση δρόμων και φυσικού εδάφους*: στους καταυλισμούς οι διαμορφωμένοι ασφαλτοστρωμένοι δρόμοι που υπάρχουν, ουσιαστικά έχουν φτιαχτεί για άλλο λόγο και τυχαίνει να εξυπηρετούν τον καταυλισμό. Συναντούμε επίσης χωματόδρομους οι οποίοι συνήθως σχηματίζονται από τη διάταξη των καλυβιών πάνω στο έδαφος. Η ανύπαρκτη διαμόρφωση του εδάφους και της υποτυπώδους υποδομής απορροής των υδάτων έχει σαν αποτέλεσμα οι περισσότεροι καταυλισμοί να πλημμυρίζουν, ακόμα κι όταν τα χαρακτηριστικά του γηπέδου είναι κατάλληλα για οικιστική ανάπτυξη.
 - *Υδροδότηση-αποχέτευση*: σε περιορισμένες περιπτώσεις καταυλισμών δεν υπάρχει απολύτως καμία πηγή υδροδότησης και το νερό μεταφέρεται από αλλού. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις υπάρχει συνήθως κάποια κοινόχρηστη βρύση ή παροχή ή παράνομες συνδέσεις. Ουσιαστικά, η υδροδότηση των νοικοκυριών είναι ανεπαρκής, όσον αφορά τους καταυλισμούς. Στις περιπτώσεις των σπιτιών, το μεγαλύτερο ποσοστό υδροδοτείται απ' ευθείας από το δίκτυο, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις συνδέονται με γειτονικές παροχές. Το δίκτυο αποχέτευσης λείπει συχνά, ακόμα και σε οργανωμένες γειτονίες. Από το δίκτυο καλύπτονται το 30% περίπου των κελυφών (συνήθως σπίτια), ενώ το 32% διαθέτουν βόθρο, ο οποίος είναι ένας αυτοσχέδιος πρόχειρος λάκκος, που δεν εξασφαλίζει συνθήκες υγιεινής. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις δεν υπάρχει τίποτα.
 - *Ηλεκτροδότηση*: η σύνδεση με το δίκτυο της ΔΕΗ εξαρτάται από τον τύπο του κελύφους. Στο σύνολο των κελυφών, τα μισά σχεδόν

ηλεκτροδοτούνται απ' ευθείας από τη ΔΕΗ.(στη συντριπτική πλειοψηφία τα σπίτια), ενώ μικρότερος αριθμός κελυφών ηλεκτροδοτείται μέσω γειτονικής παροχής (σπίτια και καλύβια που βρίσκονται σε μεικτούς καταυλισμούς). Επίσης μικρός αριθμός κελυφών διαθέτουν γεννήτρια (κυρίως καλύβια σε αμιγείς ή μεικτούς καταυλισμούς). Τέλος, ένας μικρός αριθμός κελυφών (περίπου 10%) διαθέτουν μόνο ευκαιριακά μέσα φωτισμού (γαζάκια, λάμπες λουξ κ.λ.π.)

- *Θέρμανση:* ο συνηθέστερος τρόπος θέρμανσης στα καλύβια, τα τσαντρία αλλά και σε αρκετά από τα σπίτια είναι η ξυλόσομπα (συνήθως αυτοσχέδια). Από τους υπόλοιπους τρόπους θέρμανσης ο συνηθέστερος είναι η σόμπα πετρελαίου. Ένα μικρό ποσοστό των σπιτιών διαθέτουν κεντρική θέρμανση ή κλιματισμό και ένα ακόμη μικρότερο(περίπου 2%) διαθέτουν τζάκι. Περίπου 3% των κελυφών δεν διαθέτουν κανέναν τρόπο θέρμανσης.
- *Ηλεκτρικός εξοπλισμός:* ο ηλεκτρικός εξοπλισμός είναι στοιχειώδης, ακόμα και στα σπίτια που ηλεκτροδοτούνται (ενδεικτικό του χαμηλού οικονομικού επιπέδου των νοικοκυριών). Η συχνότερα απαντώμενη ηλεκτρική συσκευή είναι η τηλεόραση (υπάρχει περίπου στο 90% των σπιτιών, περίπου στα μισά τσαντρία και στα μισά κοντέινερς και περίπου στο 30% των καλυβιών). Η αμέσως επόμενη σε συχνότητα χρήσης συσκευή είναι το ηλεκτρικό ψυγείο. Οι υπόλοιπες βασικές ηλεκτρικές συσκευές αφορούν σχεδόν αποκλειστικά τα κελύφη που ηλεκτροδοτούνται απευθείας από δίκτυο. Ηλεκτρική κουζίνα υπάρχει περίπου στο 70% αυτών των κελυφών, ενώ πλυντήριο ρούχων στο 60%. Ο συνηθέστερος τρόπος μαγειρέματος σε όλες τις περιπτώσεις είναι το πετρογάζ.
- *Τηλεφωνική εξυπηρέτηση:* η τηλεφωνική εξυπηρέτηση καλύπτεται από σταθερό δίκτυο μόνο για το 1/3 των κελυφών. Άλλο 1/3 διαθέτει κινητό τηλέφωνο και το υπόλοιπο 1/3 δεν διαθέτει τίποτα από τα δυο.
- *Κουζίνα-μπάνιο:* στα σπίτια, η ύπαρξη ανεξάρτητης κουζίνας συναντάται σε λιγότερες από τις μισές περιπτώσεις. Συνήθως όμως υπάρχει ειδικά διαμορφωμένος (νεροχύτης, ντουλάπια, κάποιο μέσο μαγειρέματος κλπ) για αυτή τη χρήση χώρος σε κάποιο δωμάτιο, ενώ σε λίγες περιπτώσεις

δεν υπάρχει καθόλου κουζίνα. Περίπου στο 1/3 των καλυβιών υπάρχει τέτοιος, έστω και στοιχειωδώς διαμορφωμένος χώρος (συνήθως ντουλάπια και πετρογκάζ, δεδομένου ότι δεν υπάρχει υδροδότηση στο κέλυφος), αλλά στην συντριπτική πλειοψηφία τους δεν υπάρχει κουζίνα. Σε ότι αφορά το μπάνιο, το λουτρό απουσιάζει τελείως από το 20% περίπου των σπιτιών και από το 90% των καλυβιών, ενώ όταν υπάρχει δεν καλύπτει πάντοτε τις στοιχειώδεις απαιτήσεις. Η παρουσία λουτρού αποτελεί ούτως ή άλλως "πολυτέλεια" για τα καλύβια και όταν υπάρχει περιορίζεται συνήθως σε μια λεκάνη και μια βρύση, με ή χωρίς νιπτήρα.

- 3) Καθεστώς ιδιοκτησίας : ο δείκτης ιδιοκτησίας των σπιτιών είναι σημαντικός, ιδιαίτερα αν προστεθεί σε αυτόν το ποσοστό των σπιτιών που έχουν παραχωρηθεί από συγγενείς (συνήθως από τους γονείς), και φτάνει περίπου το 80%. Το υπόλοιπο 20% καταλαμβάνουν τα νοικοκυριά που διαμένουν στο σπίτι τους με ενοίκιο. Τα καλύβια ανήκουν στους ένοικους τους. Υπάρχει όμως και ένα όχι αμελητέο ποσοστό (περίπου 14%) όπου το καλύβι έχει παραχωρηθεί από συγγενείς και ένα ακόμα μικρότερο ποσοστό (περίπου 12%) όπου το καλύβι έχει παραχωρηθεί από μη συγγενή για προσωρινή χρήση ή έχει "καταληφθεί". Η ιδιοκτησία του οικοπέδου ανήκει και αυτή στο νοικοκυριό ή έχει παραχωρηθεί η χρήση του σε κάποιες περιπτώσεις από συγγενή. Σε λίγες περιπτώσεις ανήκει σε κάποιον φορέα. Η ιδιοκτησία του οικοπέδου υπάρχει όμως και στο 1/3 περίπου των καλυβιών. Τα υπόλοιπα καλύβια βρίσκονται σε γήπεδα που ανήκουν σε κάποιο φορέα ή σε τρίτους. Γεγονός είναι ότι το ένα τρίτο περίπου των καλυβιών έχουν "καταλάβει" το χώρο στον οποίο βρίσκονται.
- 4) Υπηρεσίες και κοινωνικές υποδομές : από τους καταυλισμούς απουσιάζουν οι στοιχειώδεις υπηρεσίες. Κάδοι για την συλλογή των σκουπιδιών υπάρχουν σε λιγότερους από τους μίσους αμιγείς καταυλισμούς και στο 70% περίπου των μικτών. Η αποκομιδή των σκουπιδιών σε ορισμένες περιπτώσεις γίνεται πολύ σπάνια. Τα νοικοκυριά φροντίζουν συνήθως τα ίδια να κάψουν ή να μεταφέρουν τα σκουπίδια σε άλλη θέση. Ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις όπου υπάρχει τηλεφωνικός θάλαμος στο χώρο διαμονής ή πολύ κοντά. Το ζήτημα αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό δεδομένου ότι στα 3/4 των αμιγών καταυλισμών δεν υπάρχει καθόλου τηλέφωνο. Η έλλειψη κοινωνικής υποδομής στους χώρους διαμονής διαπιστώνεται παντού και έχει ιδιαίτερη σημασία σε συνδυασμό με τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο τσιγγάνικος πληθυσμός.

Β. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ

Οι Έλληνες Τσιγγάνοι πολύ συχνά αντιμετωπίζουν την ρατσιστική διάθεση είτε των συμπολιτών τους είτε τις ίδιας της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Έντονες διαμαρτυρίες και ακραίες πολλές φορές συμπεριφορές έχουμε από μη-Τσιγγάνους που επιθυμούν την απομάκρυνση ή την μη εγκατάσταση Τσιγγάνων στις περιοχές τους. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα όταν οι κάτοικοι της περιοχής του Δήμου Ζεφυρίου έκαναν διαδήλωση έξω από το Υπουργείο Κοινωνικών Υπηρεσιών, το 1982, με αίτημα να φύγουν οι Τσιγγάνοι. Σε πολλές περιπτώσεις, οι κάτοικοι αρνούνται να ενοικιάσουν ιδιόκτητα διαμερίσματα σε Τσιγγάνους πολίτες.

Παρόμοια αντιμετώπιση όμως έχουμε και από τη μεριά της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, που επίσης έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην εγκατάσταση και στη στέγαση των Ελλήνων Τσιγγάνων. Οι Δήμαρχοι ορισμένων περιοχών, εκφράζοντας ουσιαστικά τις επιθυμίες των κατοίκων, είτε αρνούνται γενικά να αποδεχθούν την εγκατάσταση Τσιγγάνων στα όρια του Δήμου τους, είτε δεν αποδέχονται την παρουσία τους με τους ίδιους όρους που εξασφαλίζουν σε κάποιον που δεν είναι Τσιγγάνος. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση, εκπροσωπώντας πολλές φορές τη βούληση της τοπικής κοινωνίας, δημιουργεί σοβαρά προβλήματα και εμπόδια στην εγκατάσταση των Τσιγγάνων ακολουθώντας μια σειρά από πρακτικές που υπακούουν στη λογική της απομάκρυνσης της συγκεκριμένης ομάδας από την περιοχή τους. Μια από τις πιο διαδεδομένες πρακτικές είναι η άρνηση έγγραφης των Τσιγγάνων στα Δημοτολόγια, πρακτική που εφαρμόζεται ακόμα και σήμερα σε ορισμένες περιπτώσεις. Χαρακτηριστική είναι επίσης η πρακτική της ακούσιας μετεγκατάστασης Τσιγγάνων, πρακτική που εφαρμόστηκε από το Δήμο Άνω Λιοσίων αλλά και από άλλους Δήμους, όπου ο Δήμος αγόρασε οικόπεδα ειδικά για αυτούς σε άλλες περιοχές (Διόνυσος και Γλυφάδα).

Έτσι οι Τσιγγάνοι βιώνουν τη ρατσιστική συμπεριφορά τόσο από την Τοπική Αυτοδιοίκηση όσο και από τους πολίτες με αποτέλεσμα να συναντούν έντονα προβλήματα και πολλές φορές ακραίες συμπεριφορές στην προσπάθειά τους να εξασφαλίσουν το αγαθό της στέγασης.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΟΨΙΣΗΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ (ανά τύπο κατοικίας)

	Επί του συνόλου των κατοικιών	Αμιγείς Καταυλ.	Μικτοί Καταυλ.	Τσιγγ. Γειτονίες	Διασπορά Αστ.ιστό
Συνύπαρξη με εστίες μόλυνσης	19,8%	37,4%	20,0%	12,2%	15,0%
Χωροθέτηση - έλλειψη υποδομών	29,1%	20,1%	46,8%	41,8%	0,0%
Προβλήματα "ποιότητας ζωής"	6,8%	0,0%	2,9%	6,1%	17,9%
Προβλήματα στέγης	12%	40,3%	12,7%	1,9%	1,1%
Ρατσισμός	5,7%	0,0%	5,8%	6,1%	9,8%
Γενικότερα προβλήματα	18,3%	0,0%	9,7%	15,5%	46,8%
Κανένα πρόβλημα	7,9%	2,1%	1,9%	16,4%	9,2%
ΣΥΝΟΛΟ	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

ΠΗΓΗ: ΔΙΚΤΥΟ ROM

Συμπερασματικά

Η στεγαστική κατάσταση των τσιγγάνικων νοικοκυριών δεν θα πρέπει να αποδοθεί σε κάποιες επιλογές που είναι συνυφασμένες με την πολιτισμική τους ταυτότητα. Θα πρέπει να αποδοθεί αντίθετα στην οικονομική τους κατάσταση (χαμηλά εισοδήματα, υψηλή ανεργία) και γενικότερα σαν αποτέλεσμα του έντονου κοινωνικού αποκλεισμού που υφίσταται η κοινωνική ομάδα των Ελλήνων Τσιγγάνων. Οι καταυλισμοί λυόμενων είναι αποτέλεσμα τόσο της δίωξης όσο και της αδυναμίας των Τσιγγάνων για την εξασφάλιση στέγης και οι καταυλισμοί που αποτελούνται από σκηνίτες είναι αποτέλεσμα των μετακινήσεων, οι οποίες μετακινήσεις οφείλονται στην ανάγκη εξεύρεσης εργασίας. Πρόκειται, σε μεγάλο ποσοστό, για μια κοινωνική ομάδα που αδυνατεί να στεγαστεί σε στοιχειωδώς ικανοποιητικές συνθήκες με τις δικές τις δυνάμεις και που αδυνατεί επίσης να επωφεληθεί από τα ισχύοντα μέτρα διεύρυνσης της πρόσβασης στην κατοικία (π.χ. δάνεια, στεγαστικά προγράμματα Ο.Ε.Κ.). Απαιτείται, κατά συνέπεια, η θέσπιση ειδικών όρων και προγραμμάτων, προσαρμοσμένων στις ανάγκες και τις δυνατότητες πολύ χαμηλών εισοδημάτων ή απόρων.

Οι Έλληνες Τσιγγάνοι, επηρεασμένοι από την ανασφάλεια που χαρακτηρίζει την σημερινή στεγαστική τους κατάσταση, επιθυμούν στην συντριπτική τους πλειοψηφία να αποκτήσουν μια ιδιοκτήτη κατοικία, μη διαφέροντας σε τίποτα η επιθυμία τους αυτή από τις επιθυμίες του υπόλοιπου πληθυσμού. Όσον αφορά την περιοχή διαμονής τους, υποδεικνύουν σαφή προτίμηση για τις πόλεις, ενδεχομένως λόγω των ευκαιριών

απασχόλησης που συγκεντρώνουν. Τέλος, όσον αφορά την πληθυσμιακή ανάμιξη των περιοχών διαμονής, οι Τσιγγάνοι δεν έχουν πρόβλημα να συμβιώσουν με μη Τσιγγάνους αλλά και με ήδη εγκατεστημένους Τσιγγάνους.

2.4.3 Εκπαίδευση

Το επίπεδο της εκπαίδευσης των Ελλήνων Τσιγγάνων

Ο νόμος-πλαίσιο 1566/85 καθορίζει τον υποχρεωτικό χαρακτήρα της εννιαετούς εκπαίδευσης¹⁰ για όλα τα Ελληνόπουλα, όμως η πραγματικότητα για την ομάδα των Τσιγγάνων είναι διαφορετική. Οι Έλληνες Τσιγγάνοι παρουσιάζουν πολύ υψηλό ποσοστό αναλφαβητισμού. Υπάρχουν Τσιγγάνοι οι οποίοι δεν έχουν πάει ποτέ στο σχολείο, άλλοι που έχουν φοιτήσει για κάποιο χρονικό διάστημα και άλλοι, έστω σε μικρό αριθμό, οι οποίοι έχουν συνεχίσει στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Χρησιμοποιώντας τα στοιχεία που έχουν προκύψει από την Απογραφική Μελέτη του Δικτύου ROM θα παρουσιάσουμε καλύτερα την πραγματική εκπαιδευτική κατάσταση των Ελλήνων Τσιγγάνων.

Ι. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΑΝΑΛΦΑΒΗΤΙΣΜΟΥ

Ηλικία	Καθόλου σχολείο	1-2 τάξεις Δημ.	3-5 τάξεις Δημ.	Απολ. Δημ.	Μερικές τάξεις Γυμν.	Απολ. Γυμν.	Μερικές τάξεις Λυκείου	Απολ. Λυκείου	ΑΕΙ
6-12	39,6%	38,4%	19,6%	1,0%	0,9%	-	-	-	-
13-19	47,3%	16,9%	15,4%	11,0%	6,1%	1,0%	0,5%	0,3%	0,2%
20-29	53,2%	10,6%	14,8%	13,9%	4,3%	0,8%	0,4%	0,8%	0,1%
30-39	61,2%	12,1%	13,1%	10,9%	1,2%	0,2%	0,2%	0,2%	0,5%
40-49	68,1%	9,7%	11,1%	9,2%	0,3%	0,6%	0,3%	-	-
50-59	78,5%	10,0%	4,5%	6,0%	-	-	-	-	-
60-69	93,2%	3,4%	3,4%	-	-	-	-	-	-
70+	97,7%	-	-	-	-	-	-	-	-

ΠΗΓΗ: ΔΙΚΤΥΟ "ROM"

Όπως φαίνεται από τον παραπάνω πίνακα υπάρχει ένα ποσοστό, αρκετά υψηλό, που δεν έχει φοιτήσει ποτέ στο σχολείο. Παρά το ότι το φαινόμενο της μη φοίτησης στο εκπαιδευτικό σύστημα παρουσιάζει προοδευτική μείωση από γενιά σε γενιά, η απουσία

σχολικής φοίτησης δεν φαίνεται να τείνει σε εξάλειψη. Μάλλον αναπαράγεται, εφόσον σημαντικά ποσοστά παιδιών σχολικής ηλικίας –38,8% στις ηλικίες 6-12 χρονών και 47,3% στις ηλικίες 13-19 χρονών- ακόμη και σήμερα δεν φοιτούν και δεν έχουν φοιτήσει ποτέ στο σχολείο. Τα ποσοστά εκείνων που δεν έχουν απολυτήριο Δημοτικού μειώνονται επίσης σταδιακά στις νεότερες ηλικίες, η διαφορά είναι όμως πολύ μικρότερη. Αυτό που είναι αξιοσημείωτο είναι ότι ελάχιστοι μαθητές παίρνουν απολυτήριο Δημοτικού στην κανονική ηλικία. Όσον αφορά τους ανθρώπους που είναι νεότεροι των 50 χρόνων, καταγράφεται μια στοιχειώδη παρουσία στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση και όσον αφορά τους ανθρώπους που είναι νεότεροι των 40 χρόνων, καταγράφεται μια επίσης στοιχειώδη παρουσία στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση. Συμπερασματικά, φαίνεται ότι ενώ οι άνθρωποι που δε φοιτούν καθόλου στο σχολείο, μειώνονται σημαντικά από γενιά σε γενιά, η συντριπτική πλειοψηφία εξακολουθεί να εγκαταλείπει το σχολείο από το Δημοτικό. Αρχίζει όμως να εμφανίζεται ένα ποσοστό ανθρώπων 13-29 ετών (4,3-6,1%) οι οποίοι εγκαταλείπουν τη σχολική φοίτηση στο Γυμνάσιο.

II. ΟΙ ΤΣΙΓΓΑΝΟΙ ΓΟΝΕΙΣ ΚΑΙ Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΦΟΙΤΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΤΟΥΣ

Ηλικία	Έχουν παιδιά που δεν έχουν φοιτήσει καθόλου στο σχολείο	Έχουν παιδιά που έχουν φοιτήσει στο σχολείο και διέκοψαν	Έχουν παιδιά που πηγαίνουν τώρα στο σχολείο
20-29	28,7%	19,1%	52,2%
30-39	27,7%	29,0%	43,3%
40-49	34,3%	40,4%	25,2%
50-59	37,4%	46,5%	16,2%
60-69	54,8%	29,0%	16,1%
70 +	71,4%	14,3%	14,3%

ΠΗΓΗ: ΔΙΚΤΥΟ "ROM"

Σύμφωνα με τα παραπάνω στοιχεία, καταγράφεται μια σαφής μείωση από γενιά σε γενιά των γονέων εκείνων που τα παιδιά τους δεν έχουν φοιτήσει καθόλου στο σχολείο. Μείωση καταγράφεται και στα ποσοστά της διαρροής. Ωστόσο εξακολουθούν να υφίστανται σημαντικά ποσοστά παιδιών, τα οποία είτε δεν έχουν φοιτήσει ποτέ τους στο σχολείο, είτε διακόπτουν τη σχολική φοίτηση προτού ολοκληρώσουν την υποχρεωτική εκπαίδευση.

III. ΟΡΓΑΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΣ ΑΝΑΛΦΑΒΗΤΙΣΜΟΣ

Ηλικία	Δεν ξέρουν να γράφουν	Ξέρουν να γράφουν λίγο	Δεν ξέρουν να διαβάζουν	Ξέρουν να διαβάζουν λίγο
13 – 19	26,1%	39,1%	26,1%	30,4%
20 – 29	48,6%	22,3%	46,8%	20,9%
30 – 39	52,8%	26,4%	50,6%	19,7%
40 – 49	69,3%	14%	68,7%	14%
50 – 59	70,2%	19%	67,8%	19%
60 – 69	84,8%	15,1%	81,8%	18,1%
70 +	100%	-	100%	-

ΠΗΓΗ: ΔΙΚΤΥΟ "ROM"

Όπως φαίνεται παραπάνω, σημειώνεται σαφής μείωση του οργανικού αναλφαβητισμού από γενιά σε γενιά. Ωστόσο ο αναλφαβητισμός δεν εξαλείφεται: ενώ μειώνονται τα ποσοστά των οργανικά αναλφάβητων, αυξάνονται τα ποσοστά των λειτουργικά αναλφάβητων. Όσον αφορά τη σχέση του αλφαβητισμού με τη σχολική φοίτηση, υπάρχει άμεση αντιστοιχία ανάμεσα στην πλήρη απουσία σχολικής φοίτησης και στον οργανικό αναλφαβητισμό. Από την άλλη όμως πλευρά, αρκετοί από τους ανθρώπους που έχουν φοιτήσει στο σχολείο-και μάλιστα σε περισσότερες από τις δύο πρώτες τάξεις του Δημοτικού- παραμένουν λειτουργικά αναλφάβητοι, ενώ δεν απουσιάζουν και οι περιπτώσεις των οργανικά αναλφάβητων. Όπως προκύπτει χαρακτηριστικά από την ίδια μελέτη, 24,6% των ανθρώπων που έχουν απολυτήριο Δημοτικού ή και έχουν φοιτήσει στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση ξέρει να γράφει λίγο και 3,5% δεν ξέρει να γράφει καθόλου. Τα αντίστοιχα ποσοστά για την ανάγνωση είναι 20,2% (ξέρουν να διαβάζουν λίγο) και 1,7% (δεν ξέρουν να διαβάζουν καθόλου).

I.V. ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΦΟΙΤΗΣΗΣ

Στην περίπτωση των Τσιγγανοπαίδων που φοιτούν κανονικά στο σχολείο παρουσιάζονται δύο φαινόμενα: είτε τα παιδιά αυτά να παρακολουθούν κανονικά τα μαθήματα (αυτά τα παιδιά σημειώνουν ένα πολύ μικρό ποσοστό), είτε να παρουσιάζονται προβλήματα στην φοίτησή τους στο σχολείο. Η κατάσταση εξακολουθεί να είναι

ανησυχητική διότι ένα μεγάλο μέρος του παιδικού τσιγγάνικου πληθυσμού δεν πηγαίνει σχολείο, σημειώνεται σχολική διαρροή καθώς και μεγάλο ποσοστό άτακτης φοίτησης (μη συνεχής φοίτησης).

Τα αίτια της μη φοίτησης και της σχολικής διαρροής των Τσιγγανοπαίδων

Τα αίτια που αποκλείουν τα Τσιγγανόπαιδα από τη σχολική φοίτηση ή τα οδηγούν στο να διακόψουν το σχολείο πρόωρα, μπορούν να χωριστούν σε τρεις βασικές κατηγορίες, οι οποίες αναλυτικά έχουν ως εξής:

Α) Αίτια που συνδέονται με τον τρόπο ζωής των Τσιγγάνων και με την αντίληψή τους για την εκπαίδευση τα οποία είναι:

- τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν πολλές τσιγγάνικες οικογένειες, τα οποία αναγκάζουν τα παιδιά να αναζητούν δουλειά από πολύ μικρή ηλικία και τα οποία τις περισσότερες φορές μεταφράζονται σε ελλείψεις σε ένδυση και σε δυσκολία αγοράς του απαιτούμενου σχολικού εξοπλισμού.
- Η ανάγκη περιοδικών μετακινήσεων των οικογενειών για λόγους εργασίας (έλλειψη μόνιμης στέγης) άρα και επιβίωσης, που καθιστούν τη σχολική παρακολούθηση αδύνατη τις περισσότερες φορές.
- Οι κακές συνθήκες διαβίωσης σε πολλούς καταυλισμούς, όπως ο υποσιτισμός, η έλλειψη βασικών παροχών (π.χ. ρεύμα, πόσιμο νερό), που δεν επιτρέπουν στα Τσιγγανόπαιδα να ασχολούνται με τις απαιτήσεις που έχει η φοίτηση στο σχολείο.
- Οι συνθήκες απομόνωσης των τσιγγάνικων πληθυσμών που πολλές φορές δεν επιτρέπουν στα παιδιά να φοιτήσουν στο σχολείο γιατί αυτό απέχει πολύ από τον καταυλισμό τους.
- Η αντίθεση του τσιγγάνικου τρόπου ζωής με τη λειτουργία του σχολείου π.χ. ο πρώιμος γάμος των περισσότερων, που δεν μπορεί να συμβιβαστεί με τις ανάγκες του σχολείου.
- Ο φόβος των γονέων σε κάποιες περιπτώσεις ότι το σχολείο, ως φορέας κοινωνικοποίησης καθίσταται απειλητικό για τη συμμετοχή του Τσιγγανόπουλου, αφού είναι δυνατόν να δράσει αφομοιωτικά και ανατρεπτικά για τις αντιλήψεις και τον τρόπο σκέψης που έχει διδαχθεί

μέσα στην δική του ομάδα και να απειλήσει τελικά και τη συνοχή της ομάδας.

- Η απόρριψη της αξίας του σχολείου από τους μεγαλύτερους Τσιγγάνους και η θεώρησή τους πως εκτός του ότι η σχολική επιτυχία δεν συνδέεται σε καμία περίπτωση με την οικονομική ή κοινωνική επιτυχία, η σχολική παρακολούθηση στερεί στο παιδί πολλές ώρες και δεν του δίνεται έτσι η δυνατότητα να εκπαιδευτεί στο επάγγελμα που ασκεί η υπόλοιπη οικογένεια και άρα να συνεισφέρει οικονομικά στην οικογένεια. Έτσι ο Τσιγγάνος γονιός, επειδή αγνοεί τη σημασία της εκπαίδευσης δεν αντιμετωπίζει θετικά την εγγραφή του παιδιού του στο σχολείο και δεν το προτρέπει να κάνει κάτι τέτοιο.
- Η παντελής έλλειψη συστηματικής προσχολικής αγωγής στα Τσιγγανόπαιδα που τα κάνει να έχουν φτωχό λεξιλόγιο και να αγνοούν στοιχειώδεις μα βασικές γνώσεις, (ημερομηνίες, ώρα κ.α.) αντιμετωπίζοντας ιδιαίτερα προβλήματα κατά τη φοίτησή τους στο σχολείο.
- Η μη δυνατότητα των περισσότερων γονέων για τη μαθησιακή υποστήριξη των παιδιών τους που φοιτούν, αφού οι ίδιοι δεν πήγαν ποτέ τους στο σχολείο.

B) Αίτια που συνδέονται με την στάση των μη-Τσιγγάνων προς τους Τσιγγάνους:

- Η άγνοια της ταυτότητας των Τσιγγάνων από τους υπόλοιπους καθώς και της πραγματικής φύσης των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν.
- Η ελλιπής προετοιμασία της σχολικής κοινωνίας (μαθητών και γονέων) να δεχτεί στους χώρους της Τσιγγανοπαιδες
- Η αρνητική αντιμετώπισή από τους συμμαθητές τους, η επιφυλακτικότητα, η προκατάληψη και ο φόβος προς το 'διαφορετικό' που εισβάλλει κατά κάποιο τρόπο στο σχολείο τους.

Γ) Αίτια που συνδέονται με το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας μας:

- Η κρατική αναληγσία και η αδιαφορία μέχρι το 1978, οπότε και οι Τσιγγάνοι, μετά την δυνατότητα πολιτογράφησής τους, απέκτησαν και τη δυνατότητα εγγραφής τους στα ελληνικά σχολεία.
- Τα κρατικά προγράμματα που δε λαμβάνουν υπ' όψη τις μετακινήσεις μεγάλου μέρους του τσιγγάνικου πληθυσμού και τις πολιτισμικές τους

ιδιαιτερότητες όσον αφορά τις μεθόδους διδασκαλίας και την προετοιμασία δασκάλων και μαθητών για την υποδοχή τους (π.χ. τα εκπαιδευτικά βιβλία παρουσιάζουν έναν κόσμο άγνωστο ή εχθρικό στα Τσιγγανόπαιδα, τα οποία έχουν γαλουχηθεί σε μια προφορική κουλτούρα, εντελώς αντίθετη στον καθιερωμένο τρόπο εκμάθησης).

- Η αρνητική, σε κάποιες περιπτώσεις, στάση των δασκάλων.

Προβλήματα και συνέπειες της μη φοίτησης και της σχολικής διαρροής

Τα προβλήματα τα οποία προκύπτουν από τη μη φοίτηση και από τη σχολική διαρροή των Τσιγγανοπαίδων δεν είναι λίγα, ούτε ασήμαντα. Η έλλειψη εκπαίδευσης καθιστά τον ενήλικο πλέον Τσιγγάνο αδύναμο να ασκήσει τα δικαιώματά του ως Έλληνας πολίτης, αδύναμο να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του απέναντι στην Πολιτεία μα και στην ίδια του την οικογένεια, αδύναμο να απολαύσει τις ίδιες συνθήκες πρόσβασης στα αγαθά της σύγχρονης κοινωνίας με τους υπόλοιπους Έλληνες πολίτες.

Ο Τσιγγάνος που είτε δεν πήγε στο σχολείο, είτε το διέκοψε πρόωρα, αντιμετωπίζει δυσκολίες στην απασχόληση και στην εξεύρεση εργασίας. Το χαμηλό επίπεδο της εκπαίδευσής του μειώνει τις δυνατότητες του στην επιλογή επαγγέλματος ή θέσεων εργασίας και τον αποκλείει από σημαντικό αριθμό επαγγελμάτων τα οποία θα μπορούσε να ασκήσει. Οι απαιτήσεις στην παραγωγική διαδικασία αλλάζουν διαρκώς και ο Τσιγγάνος δεν δύναται να παρακολουθήσει αυτή την εξέλιξη.

Τα προβλήματα του όμως δεν περιορίζονται μόνο στα παραπάνω. Ο αναλφάβητος Τσιγγάνος δεν μπορεί να έχει πρόσβαση στην πληροφορία και έτσι δεν μπορεί να αξιοποιήσει καμία πληροφορία. Δεν μπορεί να διαπραγματεύεται με το περιβάλλον του, να διεκδικεί, να συμμετέχει στα κέντρα λήψης αποφάσεων. Το μόνο που πετυχαίνει είναι να βρίσκεται σε μια διαρκή στασιμότητα. Πολλές φορές μάλιστα δεν είναι ούτε σε θέση να υπερασπιστεί την ίδια την κουλτούρα του και την πολιτισμική του ταυτότητα.

Η εκπαίδευση είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας που θα βοηθήσει τον Έλληνα Τσιγγάνο να αντιμετωπίσει με την πάροδο του χρόνου πολλά από τα προβλήματα του και να καταφέρει να ενταχθεί αρμονικά στην υπόλοιπη κοινωνία. Θα του δώσει τη δυνατότητα να συναναστραφεί παραγωγικά με τους υπόλοιπους συνανθρώπους του, να αναπτύξει κώδικες επικοινωνίας μαζί τους και τελικά να τους πείσει ότι, αν λυθούν τα καθημερινά προβλήματα που βιώνει, δεν διαφέρει σε τίποτα από αυτούς. Για να επιτευχθεί όμως αυτό θα πρέπει να γίνουν οργανωμένες προσπάθειες, που θα πληρούν κάποιες προϋποθέσεις.

Προϋποθέσεις ένταξης των τσιγγανοπαίδων στη σχολική κοινωνία

Για να μπορέσουν τα Τσιγγανόπαιδα να συμμετέχουν αποτελεσματικά και δημιουργικά στο θεσμό του σχολείου θα πρέπει να γίνουν οργανωμένες προσπάθειες οι οποίες θα έχουν συγκεκριμένη κατεύθυνση. Οι πολιτικές που θα εφαρμοστούν για αυτό το σκοπό δεν θα πρέπει να είναι πολιτικές αφομοίωσης και αναγκαστικής ενσωμάτωσης, αλλά πολιτικές κοινωνικής ένταξης. Θα πρέπει να σέβονται τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά και την ταυτότητα της τσιγγάνικης κοινωνίας, να τα διασφαλίζουν και να δίνουν τη δυνατότητα στους Τσιγγανοπαίδες να λάβουν και να αφομοιώσουν τα απαραίτητα στοιχεία από τον πολιτισμό της κυρίαρχης ομάδας, χωρίς να απορρίψουν τα στοιχεία του δικού τους πολιτισμού.

Αρχικά, θα πρέπει να καταρτιστούν προγράμματα τα οποία θα λαμβάνουν υπ' όψη τους τα παρακάτω:

- Στην τσιγγάνικη οικογένεια, οι δεσμοί μεταξύ των μελών της είναι στην ουσία τους πιο σταθεροί από ό,τι είναι στη μέση ελληνική οικογένεια και οι εκδηλώσεις των παιδιών είναι πιο αυθόρμητες με πλούσιο συναισθηματικό περιεχόμενο.
- Τα Τσιγγανόπαιδα αντιμετωπίζουν νωρίτερα τα προβλήματα της εφηβείας γιατί αναλαμβάνουν πολύ νωρίς υπεύθυνους ρόλους στην οικογένεια και στην εργασία σύμφωνα με την παράδοση τους.
- Στο σχολείο η τυπική γνώση, η σχολική επιτυχία και η διάκριση δεν αποτελούν για τα Τσιγγανόπαιδα σύμβολα δύναμης όπως τα εννοούν οι υπόλοιποι. Αντίθετα, αξίες αποτελούν γι' αυτούς άλλες ικανότητες και 'αρετές' όπως η πρακτική εξυπνάδα, η αυθεντικότητα, η ευελιξία, η μαεστρία, η ετοιμότητα για πρακτικές δραστηριότητες κ.λ.π.
- Η αποδοχή και η αναγνώριση των παιδιών από τη σχολική κοινότητα καθώς και ο σεβασμός των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους είναι η βασικότερη προϋπόθεση για την αποτελεσματικότητα της παιδαγωγικής των Τσιγγάνων, προκειμένου να αποφευχθεί η κοινωνική απομόνωση.
- Η αναγνώριση και η αλληλοαποδοχή καθώς και η γνήσια, αυθεντική επικοινωνία των παιδιών των Τσιγγάνων με τους συμμαθητές τους δεν μπορούν να επιτευχθούν μόνο με οδηγίες και συμβουλές. Βασικό κίνητρο είναι η ανάθεση ρόλων, ισότιμων με αυτούς που αναλαμβάνουν οι συμμαθητές τους

και η οργανική ένταξη των πολιτιστικών στοιχείων των Τσιγγάνων στα σχολικά προγράμματα.

Η επιτυχία όμως των προγραμμάτων αυτών προϋποθέτει εκτός των παραπάνω την ευαισθητοποίηση και ενεργοποίηση του εκπαιδευτικού δυναμικού που εργάζεται σε χώρους όπου φοιτούν ή πρόκειται να φοιτήσουν Τσιγγανόπαιδα: Σχολικών Συμβούλων, Διευθυντών σχολείων, Δασκάλων και Νηπιαγωγών, αλλά και των γονέων Τσιγγάνων και μη Τσιγγάνων. Η ευαισθητοποίηση είναι αναγκαία γιατί:

- Υπάρχει εκτεταμένη άγνοια για τη φύση των προβλημάτων των Τσιγγάνων, τις αιτίες της περιθωριακής τους ζωής και για τις εσωτερικές δομές και λειτουργίες (ήθη-έθιμα και παραδοσιακές αξίες), ακόμα και από τους εκπαιδευτικούς, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζονται με μοναδικό γνώμονα τις αντιλήψεις των μη-Τσιγγάνων και η στάση της κυρίαρχης κοινωνίας να διακρίνεται από μια μονομέρεια, μην παίρνοντας καθόλου υπόψη τη δική τους άποψη.
- Η στάση των μη-Τσιγγάνων απέναντι στους Τσιγγάνους οδηγεί στη διαίωνηση προκαταλήψεων πολλών αιώνων και λειτουργεί ανασταλτικά στην οποιαδήποτε προσπάθεια ή επιθυμία τους για κοινωνική ένταξη.
- Το κλίμα της προκατάληψης και απόρριψης που αντιμετωπίζουν στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο μεταφέρεται και μέσα στο σχολικό περιβάλλον, με πολλαπλά αρνητικά αποτελέσματα.
- Η κοινωνική και επαγγελματική περιχαράκωση των Τσιγγάνων δεν τους επιτρέπει να συνειδητοποιήσουν την ευρύτερη αναγκαιότητα της μόρφωσης, και στην καλύτερη περίπτωση βλέπουν τον αλφαριθμητισμό τους ως μέσο διευκόλυνσης τους στις στοιχειώδεις λειτουργίες τους.
- Πρέπει να γίνει κατανοητό από τους μη-Τσιγγάνους γονείς και την ευρύτερη κοινότητα ότι η υποστήριξη των Τσιγγάνων για αλφαριθμητισμό, βασική εκπαίδευση και κοινωνική ένταξη είναι κοινωνικά αναγκαία και δεν αποτελεί προνομιακή μεταχείριση ούτε οποιαδήποτε διάκριση προς τους Τσιγγάνους.

Τέλος, κατά τον σχεδιασμό αυτών των προγραμμάτων θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά όλων των ομάδων των Τσιγγάνων όσον αφορά τον τύπο εγκατάστασής τους. Είναι προφανές ότι η κάθε ομάδα χρήζει διαφορετικής αντιμετώπισης,

έτσι π.χ. για τους μόνιμα εγκατεστημένους είναι ευκολότερο να οργανωθεί η εκπαιδευτική διαδικασία, ενώ για τους διερχόμενους ή μετακινούμενους θα πρέπει να οργανωθούν 'προπομποί εκπαίδευσης' ή να εφαρμοστεί η κάρτα μετακινούμενου μαθητή.

Συμπερασματικά

Μετά από έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί διαπιστώνεται ότι τα Τσιγγανόπαιδα επιθυμούν να φοιτήσουν στο σχολείο. Σ' ένα σχολείο όμως που θα σέβεται την πολιτισμική του ταυτότητα και δεν θα τον οδηγεί στην αποξένωση, αλλά και σε ένα σχολείο που θα μπορέσει να τον πείσει ότι μπορεί να του παρέχει εχέγγυα για την βελτίωση του τρόπου ζωής του. Ο Τσιγγάνος μαθητής που πηγαίνει σχολείο πρέπει να είναι υγιής, να έχει ψυχικά αποθέματα, υλικά αποθέματα, κοινωνικά αποθέματα. Να έχει αυτοπεποίθηση, να αισθάνεται ασφαλής ότι θα τον δεχτεί το σχολικό περιβάλλον, ότι τελειώνοντας το σχολείο θα καταφέρει να ζήσει καλύτερα

2.4.4 Απασχόληση

Εισαγωγικά

Οι Τσιγγάνοι, σαν κοινωνική ομάδα που αποτελεί μέρος του εργατικού δυναμικού της χώρας, βρίσκονται σε μια διαρκή διαδικασία προσαρμογής σε μια μεταβαλλόμενη αγορά εργασίας. Τόσο η ύφεση που γνώρισε τη δεκαετία του '80 η τοπική οικονομία, όσο και η μείωση του εργατικού δυναμικού στον πρωτογενή τομέα τη δεκαετία του '90, λόγω του σημαντικού βαθμού εκσυγχρονισμού της γεωργίας και της διάχυτης πολυαπασχόλησης ειδικά στις πεδινές και ημιορεινές περιοχές, σε συνδυασμό με τις παγκόσμιες τάσεις που επηρέασαν την οικονομία της χώρας καθώς και την αθρόα είσοδο οικονομικών μεταναστών (που προτιμώνται από το ντόπιο πληθυσμό στις γεωργικές δραστηριότητες έναντι των Τσιγγάνων πολιτών), έχουν επιφέρει σημαντικότερες αρνητικές συνέπειες στην κοινωνικο-οικονομική κατάσταση των Ελλήνων Τσιγγάνων. Η έκλειψη επίσης των περισσότερων παραδοσιακών επαγγελμάτων που ασκούσαν κάποτε οι Τσιγγάνοι (όταν ήταν γυρολόγοι, καλαθοποιοί, σιδεράδες, πεταλωτές κ.λ.π.) είναι εξελίξεις που σηματοδοτούν την εξαιρετικά κρίσιμη καμπή στην οποία βρίσκεται η κοινότητα των Τσιγγάνων.

Τα παραδοσιακά επαγγέλματα των Ελλήνων τσιγγάνων

Κάνοντας κάποιος μια αναφορά στα επαγγέλματα των Τσιγγάνων θα μπορέσει να αντιληφθεί τη φύση των Τσιγγάνων μέσα από τις διάφορες επαγγελματικές τους δραστηριότητες, αλλά και θα μπορέσει να δει σε ποια κατάσταση έχουν περιέλθει αυτά τα επαγγέλματα σήμερα. Τα παρακάτω επαγγέλματα¹¹ χαρακτηρίζονται "παραδοσιακά", για το λόγο ότι οι Τσιγγάνοι τα εξασκούν στον ελλαδικό χώρο για παραπάνω από 50 χρόνια μέχρι και σήμερα, σε πολύ μικρότερη όμως κλίμακα.

➤ Το επάγγελμα του εμπόρου

Το επάγγελμα του γυρολόγου-έμπορου, είναι το κατεξοχήν βιοποριστικό επάγγελμα των Τσιγγάνων, από τα παλαιότερα χρόνια μέχρι τις μέρες μας, και εξασκείται ακόμα και σήμερα από την πλειοψηφία του τσιγγάνικου πληθυσμού. Το επάγγελμα του γυρολόγου σχετίζεται άμεσα με την διαρκή μετακίνηση και άρα με τον νομαδικό τρόπο ζωής τους, καθώς και με την ευρύτερη έννοια του "δρόμου", που με την σειρά της αποτυπώνει την ίδια τους την ζωή. Εδώ ασφαλώς οι απόψεις διίστανται μεταξύ αυτών που θεωρούν τον νομαδισμό στοιχείο της "ψυχοσύνθεσης" των Τσιγγάνων και αυτών που στηρίζουν το γεγονός του νομαδισμού τους στην ανάγκη εξεύρεσης εργασίας, δηλαδή ότι "αναγκάστηκαν" να ακολουθήσουν τον νομαδικό τρόπο ζωής για βιοποριστικούς λόγους. Εμείς υποστηρίζουμε περισσότερο την δεύτερη άποψη, αλλά αν θεωρήσουμε τα επαγγέλματα των Τσιγγάνων παραδοσιακά και σαν μέρος της γενικότερης πολιτιστικό-κοινωνικής τους κληρονομιάς, αυτό σημαίνει ότι ο νομαδισμός ίσως να είναι και στοιχείο της κουλτούρας τους. Χωρίς όμως αυτό να αποκοπεί από την αιτία του νομαδισμού που προαναφέραμε και υποστηρίζουμε. Πάντως οι Τσιγγάνοι-γυρολόγοι, ασκούν αυτό το επάγγελμα για πάνω από 50 χρόνια, καλύπτοντας βασικές ανάγκες του Ελληνικού πληθυσμού, κυρίως των αγροτικών και δυσπρόσιτων περιοχών, για το λόγο ότι οι συγκοινωνίες σ' αυτές τις περιοχές δεν ήταν ανεπτυγμένες. Τα προϊόντα προς πώληση ήταν ποικίλα, κυρίως χαλιά, κουβέρτες, στρωσίδια, είδη κουζίνας, είδη προικός, τραπέζια, καρέκλες, διακοσμητικά αντικείμενα από ανατολικές χώρες, στερεοφωνικά, είδη ρουχισμού, λουλούδια, φρούτα, λαχανικά κ.α. Οι συνήθεις τόποι διεξαγωγής του εμπορίου ήταν και εξακολουθούν να είναι τα σπίτια, οι δρόμοι, οι πλατειές, τα καφενεία και οι λαϊκές αγορές, ενώ βασικά εργαλεία της δουλείας το αυτοκίνητο για τις μεταφορές, το megáφωνο ώστε να διαλαλούν τηνπραμάτεια και την άφιξη τους, και η ζυγαριά όταν το εμπόρευμα χρειαζόταν ζύγισμα.

➤ Το επάγγελμα του μουσικού

Ένας παλιός περσικός μύθος λει ο μεγάλος βασιλιάς της Περσίας Σαγκάλ, ζήτησε από τον βασιλιά της Ινδίας Μπέχραμ Κούρ να του στείλει μουσικούς και τραγουδιστές για να διασκεδάσουν το λαό του, και εκείνος του έστειλε Τσιγγάνους. « *Κι'ήρθαν κ' οι γύφτοι οι λαλητάδες... πλάσμα εσύ από ήχο, πλάσμα ρυθμού και πλάσμα Ονειρου εσυ'σαι η γλώσσα τους η μια κι ασάλευτη κι η μυστική! Κ'ήρθαν οι γύφτοι οι μουσικοί* », μας λει ο Κωστής Παλαμάς στο «Δωδεκάλογο του Γύφτου». Παλαιότερα στα χωριά έλεγαν «ήρθαν οι Γύφτοι» και εννοούσαν «ήρθαν τα όργανα». Οι Τσιγγάνοι ταυτίζονταν με τα όργανα και την μουσική. Το επάγγελμα του μουσικού το ασκούν από την αρχή της εγκατάστασης τους στην Ελλάδα και είναι παραδοσιακό επάγγελμα που συνδέεται στενά με την ζωή τους. Η συμβολή τους στη διάδοση αλλά και στη διάσωση του ελληνικού παραδοσιακού τραγουδιού είναι αναμφισβήτητη. Για αυτό και το επάγγελμα του μουσικού είναι ίσως από τα ελάχιστα τσιγγάνικα επαγγέλματα που χαίρουν ιδιαίτερης εκτίμησης. Μέσα από αυτό το επάγγελμα έχουν αναδειχτεί στην Ελλάδα πολλοί Τσιγγάνοι οργανοπαίχτες και τραγουδιστές. Ο χώρος άσκησης του επαγγέλματος ποικίλει, έτσι μπορούμε να συναντήσουμε Τσιγγάνους μουσικούς στο δρόμο, στα τρένα, στα καφενεία, σε ταβέρνες, σε λαϊκά πανηγύρια, σε συνεστιάσεις, σε γάμους-βαφτίσια αλλά και σε νυχτερινά κέντρα .

➤ Το επάγγελμα του καλαθοποιού.

Καλαθοποιός θεωρείται ο τεχνίτης που κατασκευάζει και εμπορεύεται καλάθια, πλεχτά έπιπλα ή διακοσμητικά αντικείμενα από εύκαμπτες φυτικές ίνες. Εντάσσεται στα επαγγέλματα που απαιτούν χειρωνακτική εργασία. Το επάγγελμα σχετίζεται με την νομαδική ζωή των Τσιγγάνων αφού πρέπει να μετακινούνται σε μέρη που αφενός μεν υπάρχουν πρώτες ύλες, αφετέρου δε υπάρχει ζήτηση. Το επάγγελμα ασκείται για πολλούς αιώνες, σήμερα όμως από έναν πολύ μικρότερο αριθμό, με σκοπό μάλλον την διατήρηση της παράδοσης τους. Σπάνια συναντά κανείς κάποιον Τσιγγάνο καλαθοποιό σε λαϊκές αγορές. Το επάγγελμα τείνει να εξαφανιστεί κυρίως λόγω της κυριαρχίας των πλαστικών ειδών στο εμπόριο.

➤ Το επάγγελμα του σιδηρουργού- σιδεροκαμινά- σιδερά.

Το επάγγελμα του σιδερά είναι επίσης παραδοσιακό και ασκείται από τους Τσιγγάνους από την εποχή που ανακαλύφθηκαν τα μέταλλα. Συχνά ήταν ταυτισμένοι με «υπερφυσικές

δυνάμεις», αφού οι τεχνικές της φωτιάς συνδέονται ανέκαθεν στη λαϊκή φαντασία με την μαγεία και τους δαίμονες. Το επάγγελμα είναι επίσης συνυφασμένο με την νομαδική ζωή των Τσιγγάνων και στο παρελθόν ήταν επάγγελμα ύψιστης σημασίας στην Ελλάδα γιατί η γεωργία, βασική επαγγελματική απασχόληση των Ελλήνων, είχε απόλυτη ανάγκη των μεταλλικών γεωργικών εργαλείων που κατασκεύαζαν και εμπορεύονταν οι Τσιγγάνοι. Μερικά από τα προϊόντα που κατασκεύαζαν ήταν : τσάπες, ηνία, αξίνες, κασμάδες, τσεκουριά, κλαδευτήρια, γάστρες, όπλα, κατσαρόλες, κάγκελα για μπαλκόνια κ.α. Επίσης, άλλες εργασίες με τις οποίες στο παρελθόν ασχολούνταν οι Τσιγγάνοι σιδεράδες, ήταν το τρόχισμα μαχαιριών και ψαλιδιών και οι επισκευές διαφόρων μεταλλικών εργαλείων όπως χτένια για αργαλειούς, μύλοι του καφέ κ.α. Το επάγγελμα αυτό σήμερα βρίσκεται σε κρίση λόγω της βιομηχανοποιημένης παραγωγής και της αδυναμίας των Τσιγγάνων να προσαρμοστούν σε αυτές τις νέες εξελίξεις.

➤ Το επάγγελμα του γανωτή

Γανωτής θεωρείται αυτός που επικαλύπτει χάλκινα σκευή με κασσίτερο. Το επάγγελμα εντάσσεται στα χειρωνακτικά επαγγέλματα και συνδέεται με τον νομαδικό τρόπο ζωής των Τσιγγάνων. Οι Τσιγγάνοι γανωτές αναζητούσαν πελάτες στις γειτονίες πόλεων, κυρίως όμως στα χωριά όπου και αναζητούσαν νοικοκυρές-πελάτες να φέρουν τα σκευή τους που χρειάζονταν γάνωμα. Το επάγγελμα αυτό είχε κάποτε μεγάλη ζήτηση καθώς τα χάλκινα οικιακά σκευή χρειάζονταν συχνά επικασσιτέρωμα (γάνωμα), γιατί διαφορετικά ήταν επικίνδυνα για την υγεία. Τα τελευταία χρόνια το επάγγελμα του γανωτή τείνει να εξαφανιστεί καθώς τα μαγειρικά σκευή είναι πλέον ανοξείδωτα και δεν χρειάζονται επικασσιτέρωση (γάνωμα).

➤ Το επάγγελμα του χαλκουργού – χαλκιά – χαλκοτέχνη

Χαλκουργός είναι ο τεχνίτης που κατεργάζεται τον χαλκό και κατασκευάζει χρηστικά ή καλλιτεχνικά αντικείμενα από χαλκό ή ορείχαλκο. Η χαλκοτεχνία ασκείται από τους Τσιγγάνους για περισσότερο από δυο αιώνες. Το επάγγελμα αυτό σχετίζεται άμεσα με αυτό του γανωτή και του σιδηρουργού. Σήμερα το επάγγελμα αυτό το εξασκούν ελάχιστοι Τσιγγάνοι και μάλιστα σαν συμπληρωματική εργασία γιατί δεν εξασφαλίζει ικανοποιητικά έσοδα.

➤ Το επάγγελμα του αρκουδιάρη

Αρκουδιάρης ονομαζόταν ο πλανόδιος που εξημέρωνε και εκγύμναζε μια αρκούδα, ώστε να μιμείται χορευτικές κινήσεις, και την περιέφερε και την παρουσίαζε ως δημόσιο θέαμα στους δρόμους, επιδεικνύοντας τις ικανότητες της. Οι Τσιγγάνοι που ασχολούνταν με αυτό το επάγγελμα αυτοαποκαλούνται «Μετσκάρια», και αναφέρουν ότι προέρχονται από την Ρουμανία όπου και ασκούσαν το επάγγελμα «διασκεδαστής του Βασιλιά». Το επάγγελμα αυτό εξασκούν οι Τσιγγάνοι για πολλούς αιώνες. Σήμερα το επάγγελμα αυτό στην Ελλάδα δεν ασκείται, παρά μόνο από ελάχιστους Τσιγγάνους στην Βόρεια Ελλάδα.

Συμπερασματικά σε σχέση με τα παραδοσιακά επαγγέλματα των Τσιγγάνων, θα μπορούσαμε να πούμε ότι γίνεται εύκολα η σύνδεση τους με τα αίτια του κοινωνικού αποκλεισμού που αναφέρθηκαν στο πρώτο κεφαλαίο. Η οικονομική και βιομηχανική αναδιάρθρωση κυριολεκτικά εξαφάνισε αυτά τα επαγγέλματα των Τσιγγάνων, τα οποία τους επέτρεπαν να εξασφαλίζουν τουλάχιστον ένα ικανό εισόδημα για την επιβίωση τους. Ο ρόλος και ο χώρος δράσης του πλανόδιου εμπόρου περιορίστηκε αφού και στις πιο απομακρυσμένες περιοχές δημιουργήθηκαν εμπορικές επιχειρήσεις. Η βιομηχανοποίηση έθεσε στο περιθώριο τα παραδοσιακά επαγγέλματα του Τσιγγάνου – τεχνίτη και η συμμετοχή Τσιγγάνων στις αγροτικές εργασίες έγινε δύσκολη, καθώς αυξήθηκαν οι απαιτήσεις και σε αυτές. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι Τσιγγάνοι ήταν πλήρως ενταγμένοι στην κοινωνία, είχαν πάντως κάποια επαγγέλματα που τους εξασφάλιζαν την επιβίωση, και μάλιστα ιδιαίτερα χρήσιμα, τα οποία πλέον έχουν απαξιωθεί.

Η σημερινή θέση των Τσιγγάνων στην Απασχόληση

Όπως αναφέρεται και στην εισαγωγή και από την περιγραφή των παραδοσιακών επαγγελμάτων είναι φανερό η θέση των Τσιγγάνων όσον αφορά την απασχόληση.

Οι δυνατότητες τους ακόμα και για ανειδίκευτη απασχόληση μειώνονται συνεχώς - λόγω των νέων συνθηκών που επικρατούν τόσο στην τοπική όσο και στην παγκόσμια αγορά, της παρουσίας οικονομικών μεταναστών, των νέων κανονισμών και ρυθμίσεων αναφορικά με τον τρόπο παροχής της εργασίας, την ολοένα μεγαλύτερη εξειδίκευση και μία σειρά άλλους παράγοντες- ενώ οι προοπτικές απασχόλησης ακόμα και σε θέσεις χαμηλής εξειδίκευσης συρρικνώνονται λόγω του χαμηλού εκπαιδευτικού τους επιπέδου

Δεδομένου ότι το πρόβλημα της απασχόλησης και εξεύρεσης σταθερού εισοδήματος είναι ιδιαίτερα οξυμένο και τα διαστήματα εποχιακής απασχόλησης διαδέχονται διαστήματα μακροχρόνιας ανεργίας, οι Τσιγγάνοι συχνά ασκούν περισσότερα από ένα επαγγέλματα τα οποία στην συντριπτική τους πλειοψηφία είναι άτυπα. Αποτέλεσμα αυτής της άτυπης εργασίας είναι οι Τσιγγάνοι να μην έχουν δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και στη συνταξιοδότηση. Η απουσία επομένως τυπικών προσόντων είναι μια από τις βασικές αιτίες απουσίας σταθερής απασχόλησης και σταθερού εισοδήματος και ο λόγος για τον οποίο ένα μεγάλο ποσοστό των Τσιγγάνων απασχολείται και υποαπασχολείται εκτός της τυπικής αγοράς εργασίας.

Οι κυριότερες μορφές¹² της εργασίας των Ελλήνων Τσιγγάνων σήμερα είναι αυτές που παρουσιάζονται παρακάτω :

Απασχολούμενοι στο εμπόριο

Οι πιο πολλοί Τσιγγάνοι αυτό-απασχολούνται στον εμπορικό τομέα. Από αυτούς, ορισμένοι έχουν εμπορικές επιχειρήσεις - κυρίως στις περιοχές που ο βαθμός ένταξης είναι μεγαλύτερος όπως η Αγία Βαρβάρα, ένα μεγαλύτερο ποσοστό απασχολείται στο στάσιμο υπαίθριο εμπόριο ενώ η συντριπτική πλειοψηφία απασχολείται με το πλανόδιο (γυρολογικό) εμπόριο. Από τους πλανόδιους εμπόρους οι πιο εύποροι εμπορεύονται είδη που απαιτούν κάποιο αρχικό κεφάλαιο (είδη προικός, ένδυσης κ.α.) ενώ οι υπόλοιποι εμπορεύονται είδη που δεν απαιτούν κεφάλαιο (είδη μαναβικής, ανακύκλωσης παλιά αντικείμενα).

Μερικά από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Τσιγγάνοι στο επάγγελμα αυτό είναι:

- Η κρίση και κατά συνέπεια η παρακμή του πλανόδιου εμπορίου που ασκούν οι Τσιγγάνοι, οι οποίοι καλούνται να ανταγωνιστούν το οργανωμένο εμπόριο αλλά και πλανόδιους εμπόρους από άλλες πληθυσμιακές ομάδες, που ίσως έχουν εξασφαλίσει καλύτερους όρους απασχόλησης.

- Το γεγονός ότι μόνο ένας μικρός αριθμός Τσιγγάνων από τους απασχολούμενους στο υπαίθριο στάσιμο ή πλανόδιο εμπόριο έχει άδεια άσκησης επαγγέλματος ενώ οι περισσότεροι είναι παράνομοι .

Είναι αναγκαίο να αναφερθούν οι πιθανοί λόγοι που οδηγούν στην παράνομη άσκηση πλανόδιου εμπορίου γιατί η παράνομη άσκηση του επαγγέλματος είναι και μια επιπλέον αιτία της κρίσης του. Σε σχέση λοιπόν με τις άδειες ισχύουν τα εξής:

Από τους απασχολούμενους στο στάσιμο υπαίθριο εμπόριο ορισμένοι έχουν άδεια μικροπωλητή και πουλούν εμπορεύματα σε λαϊκές πανηγύρια και παζάρια . Οι πιο πολλοί, όμως δεν έχουν άδεια, παρόλο που μπορούν να την αποκτήσουν εύκολα , αφού οι σχετικές νομικές ρυθμίσεις τους ευνοούν και η έκδοσή της από τους Δήμους, είναι απλή. Η παράνομη απασχόληση στην περίπτωση του στάσιμου υπαίθριου εμπορίου κυρίως οφείλεται στην έλλειψη πληροφόρησης και κατά συνέπεια σε άγνοια της διαδικασίας έκδοσης και της ευκολίας της.

Η δυνατότητα άδειας για πλανόδιο εμπόριο, αντίθετα, είναι πολύ μικρή. Οι άδειες για πλανόδιο εμπόριο εκδίδονται από τις Νομαρχίες, έχουν ισχύ στο χώρο της ευθύνης τους και χορηγούνται κατά προτεραιότητα, σε αναπήρους , τέκνα θυμάτων πολέμου ή θυμάτων ειρηνικής περιόδου και σε πολυτέκνους της Νομαρχίας. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με το Νόμο 2323/95, οι άδειες χορηγούνται αποκλειστικά για τα είδη που αναφέρονται σε αυτές και μόνο για να πωλούνται σε χωριά και οικισμούς που δεν υπάρχει αντίστοιχο στεγασμένο εμπόριο. Κατ' εξαίρεση, ο Νόμος δίνει άδεια πλανόδιου πωλητή στους πωλητές λευκών ειδών, με τον όρο όμως ότι πριν την εφαρμογή του Νόμου - δηλαδή πριν το 1995 - οι ενδιαφερόμενοι να χρησιμοποιούσαν όχημα για την άσκηση της δραστηριότητάς τους, χαρακτηριζόμενο από το Υπουργείο Οικονομικών ως « κινητό κατάστημα » . Αν δεν υπήρχε αυτός ο όρος, η εξαίρεση του Νόμου θα μπορούσε να είναι ευνοϊκή για τους Τσιγγάνους, γιατί υπάρχουν πολλοί Τσιγγάνοι πωλητές λευκών ειδών . Όμως οι Τσιγγάνοι που ήταν κάτοχοι αδειών άσκησης πλανόδιου εμπορίου με αυτοκίνητο, από το 1973 ως το 1995 που ίσχυσε ο Νόμος, ήταν ελάχιστοι.

Τέλος, αξίζει να σχολιαστεί η εξής αντίφαση: ενώ οι Νομαρχίες δεν χορηγούν άδειες πλανόδιου εμπορίου αν δεν πληρούνται οι όροι που αναφέρθηκαν, οι Δ.Ο.Υ. δίνουν στους πλανόδιους εμπόρους άδεια έναρξης επιτηδεύματος και μάλιστα ως σήμερα τους φορολογούν με βάση αντικειμενικά κριτήρια. Είναι σαφείς οι οικονομικές επιπτώσεις στους πλανόδιους εμπόρους αλλά και η σύγχυση και η αγανάχτηση που προκαλεί αυτή η αντίφαση η οποία τους οδηγεί σε άτυπες μορφές άσκησης του επαγγέλματος

Απασχολούμενοι με εξαρτημένη εργασία

Υπάρχει ένας περιορισμένος αριθμός Τσιγγάνων που παρέχουν εξαρτημένη εργασία στα χωριά ή στις πόλεις. Συνήθως αυτοί απασχολούνται ως εποχιακοί εργάτες γης που βοηθούν στο μάζεμα λαχανικών και φρούτων , ως ανειδίκευτοι εργάτες οικοδομών, μερικές φορές ως ανειδίκευτοι εργάτες Δήμων , ως αχθοφόροι και γενικά σε θέσεις που δεν απαιτούν εξειδίκευση. Απασχολούνται εποχιακά, περιστασιακά με χαμηλές αποδοχές και χωρίς να τους παρέχεται πάντα κοινωνική ασφάλιση.

Ειδικά για το θέμα της κοινωνικής ασφάλισης, εκτιμάται ότι πολλές φορές οι ίδιοι οι Τσιγγάνοι δεν γνωρίζουν τα δικαιώματά τους ή δεν τολμούν να τα διεκδικήσουν φοβούμενοι τον ανταγωνισμό των οικονομικών μεταναστών που καταλαμβάνουν τη θέση τους τόσο στις εργασίες της πόλης όσο και στις αγροτικές εργασίες. Επίσης δεν γνωρίζουν τις διαδικασίες έκδοσης ασφαλιστικού βιβλιαρίου ή αδυνατούν να τις διεκπεραιώσουν επειδή δεν έχουν τις γνώσεις και δεν είναι εξοικειωμένοι .

Τεχνίτες , καλλιτέχνες, επιστήμονες και άλλες ειδικότητες

Σε μικρότερο ποσοστό καταγράφονται :

Τεχνίτες παραδοσιακών ειδικοτήτων (σιδεράδες, χαλκουργοί, καλάθοπλέκτες κ.α). Αριθμητικά είναι λίγοι και διαρκώς γίνονται λιγότεροι και « φτωχότεροι » καθώς τα επαγγέλματά τους φθίνουν.

Οργανοπαίχτες και τραγουδιστές. Επίσης είναι αριθμητικά λίγοι, συνήθως πλανόδιοι και χωρίς σταθερή απασχόληση.

Μερικοί συλλέκτες παλαιών αντικειμένων.

Τεχνίτες σύγχρονων ειδικοτήτων (ηλεκτρολόγοι, υδραυλικοί, συντηρητές παλιών αντικειμένων κ.α) και **οι επιστήμονες** . Είναι λιγότεροι από τους προηγούμενους αλλά αυξάνουν καθώς προχωρά η κοινωνική ένταξη .

Άνεργοι

Παλαιότερα θεωρείτο μεγαλύτερο πρόβλημα η ένταξη των Τσιγγάνων στην τοπική αγορά εργασίας και μικρότερο η ανεργία που το επίπεδό της ουσιαστικά ήταν χαμηλό. Όμως, επειδή τα επαγγέλματα που ασκεί σχεδόν το 80% των Τσιγγάνων φθίνουν και μάλιστα τα τελευταία χρόνια ραγδαία, αν και δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία, πρέπει να θεωρηθεί βέβαιο ότι το ποσοστό των ανέργων Τσιγγάνων έχει αυξηθεί ανησυχητικά.

Πηγές πληροφόρησης για το ύψος της ανεργίας των Τσιγγάνων μπορεί να είναι η Υπηρεσία Κοινωνικής Πρόνοιας η οποία επιδοτεί ένα μεγάλο αριθμό άνεργων-άπορων Τσιγγάνων, καθώς επίσης οι έρευνες και οι μελέτες διαφόρων φορέων.

Χαρακτηριστικά, η τελευταία δειγματοληπτική έρευνα του Δικτύου ROM κατέγραψε ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας 11%. Μια όμως εμβάθυνση στα στοιχεία, μπορεί να ανατρέψει αυτή την εικόνα της ανεργίας. Η εξέταση του ποσοστού στην κατηγορία «οικιακά» (28.8%), σε συσχέτιση με τα ποσοστά σύνθεσης του πληθυσμού στόχου κατά φύλο, αποδεικνύει μια σχεδόν ολοκληρωτική αποχή των γυναικών από την αγορά εργασίας, την στιγμή που η τάση στο γενικό πληθυσμό είναι η ολοένα και μεγαλύτερη συμμετοχή, ή διεκδίκηση συμμετοχής, των γυναικών στην αγορά εργασίας. Με βάση την εκτίμηση αυτή θεωρούμε ότι το σχετικά υψηλό εμφανιζόμενο ποσοστό αυτών που δηλώνουν «οικιακά», σε μεγάλο βαθμό, υποκρύπτει ανεργία.

ΑΣΧΟΛΙΕΣ

ΑΣΧΟΛΙΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ%
ΕΡΓΑΖΕΤΑΙ	40.0%
ΑΝΕΡΓΟΣ	11.0%
ΣΥΝΤΑΞΙΟΥΧΟΣ/ ΑΝΙΚΑΝΟΣ ΓΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑ	2,8%
ΟΙΚΙΑΚΑ	28,8%
ΒΟΗΘΑΕΙ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟ	2,4%
ΜΑΘΗΤΗΣ /ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΣ	14.0%
ΑΛΛΟ (ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ / ΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΟΣ/ ΝΟΣΗΛ/ΜΕΝΟΣ)	1,1%
ΣΥΝΟΛΟ	100.0%

ΠΗΓΗ: ΔΙΚΤΥΟ ROM

Επίσης, κάτι πολύ σημαντικό που προκύπτει είναι ότι το ποσοστό των μακροχρόνια άνεργων (δηλ. άνεργοι για πάνω από 1 χρόνο) ανέρχεται σε ποσοστό περίπου 72%:

ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ ΑΝΕΡΓΙΑΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Από 1 έως 6 μήνες	17,0%
Από 7 έως 12 μήνες	10,7%
Από 13 έως 24 μήνες	21,3%
Από 2 χρόνια έως 6 χρόνια	29,8%
Από 7 χρόνια έως 12 χρόνια	21,2%

ΠΗΓΗ: ΔΙΚΤΥΟ "ROM"

Συνοψίζοντας, ως τα κύρια χαρακτηριστικά¹³ της απασχόλησης των Τσιγγάνων μπορούν να θεωρηθούν :

- Η αυτό-απασχόληση
- Η απασχόληση έξω από την τυπική αγορά εργασίας (*παρανομία*)
- Η άσκηση επαγγελμάτων που, τουλάχιστον ως σήμερα, δεν προϋπόθεταν μόρφωση και επαγγελματική κατάρτιση, με ελάχιστες προοπτικές ανέλιξης και μονιμότητας
- Η μετακίνηση
- Η αστάθεια και κρίση
- Η απουσία τους ουσιαστικά από το Δημόσιο
- Η παιδική εργασία

Και ως αποτέλεσμα αυτών :

- Το αβέβαιο και συνήθως μικρό εισόδημα
- Ο αποκλεισμός από κοινωνικές παροχές (κοινωνική ασφάλιση, παιδικούς σταθμούς, απολαβή ευνοϊκών ρυθμίσεων για δανειοδοτήσεις , στεγαστικά προνόμια κ.α.)
- Ο κοινωνικός αποκλεισμός και η περιθωριοποίηση

Πρέπει τέλος να τονιστεί ότι η επιλογή της αυτό-απασχόλησης, η επιλογή της μετακίνησης, η προσκόλληση σε αυτά τα επαγγέλματα, συνδέονται με τις ευκαιρίες που προσφέρει στους Τσιγγάνους η ευρύτερη κοινωνία, και την ικανότητα των ίδιων να τις εκμεταλλευτούν. Συνδέεται με την προσπάθεια που καταβάλλουν να είναι οικονομικά αυτοδύναμοι και λιγότερο εξαρτημένοι από εκείνους που τους απορρίπτουν, με την αίσθηση ασφάλειας που δημιουργεί η απασχόληση με το αντικείμενο που παραδοσιακά

ασχολείται η οικογένεια και το γνωρίζει. Συνδέεται ακόμα, με την ανάγκη να είναι όλη η οικογένεια, όλη η ομάδα ενωμένη. Πιθανά να υπάρχουν και άλλες εξηγήσεις αλλά σε καμιά περίπτωση οι επιλογές αυτές δεν απορρέουν από τη «φύση» των Τσιγγάνων. Επομένως η σημερινή εικόνα τους μπορεί να αλλάξει αν γίνουν τα αναγκαία βήματα από την Πολιτεία και από τους ίδιους.

Συμπερασματικά για την σημερινή θέση των Τσιγγάνων στην απασχόληση, αυτό που προκύπτει είναι ότι:

- απουσιάζουν τα επαγγέλματα που αντιστοιχούν στις υψηλές εκπαιδευτικές βαθμίδες
- δεν συναντώνται αξιοσημείωτα ποσοστά επαγγελμάτων που δεν απαιτούν γνώσεις π.χ. σερβιτόροι, κομμωτές.
- Απουσιάζουν παντελώς από τον Δημόσιο τομέα
- Και τέλος, στρέφονται γύρω από τις δύο κύριες εργασίες, το γυρολογικό εμπόριο και τις αγροτικές εργασίες.

2.4.5 Υγεία – πρόνοια – ασφάλιση

Η χρήση των υπηρεσιών της υγείας, της πρόνοιας και της ασφάλισης είναι μεγαλύτερη από τους Τσιγγάνους σε σχέση με άλλες πληθυσμιακές ομάδες. Όμως και εδώ η χρήση των υπηρεσιών δεν βρίσκεται σε ικανοποιητικό επίπεδο. Σαν υπόθεση για την μειωμένη χρήση των εν λόγω υπηρεσιών, μπορούμε να αναφέρουμε τους εξής παράγοντες¹⁴, α) την έλλειψη πληροφόρησης σχετικά με την ύπαρξη και χρησιμότητα των υπηρεσιών, β) την αδυναμία των υπηρεσιών αυτών να ανταποκριθούν στις συγκεκριμένες ανάγκες των τσιγγάνων και γ) την ύπαρξη ενός άτυπου δικτύου αλληλοβοήθειας που στηρίζεται στις συγγενικές ομάδες.

Ασφάλιση – πρόνοια

Πολύ βασικό σημείο εδώ είναι το πολύ υψηλό ποσοστό της ανασφάλιστης εργασίας. Έτσι σύμφωνα με την δειγματοληπτική έρευνα που πραγματοποίησε το Δίκτυο "ROM", μόλις το 22% των εργαζόμενων είναι ασφαλισμένοι, ενώ το υπόλοιπο 78% εργάζεται ανασφάλιστο. Αυτό ασφαλώς οφείλεται σε λόγους όπως η άγνοια, ο φόβος του ανταγωνισμού από λαθρομετανάστες και ο φόβος της απόλυσης από τον εργοδότη.

Σε ότι αφορά την ασφάλιση υγείας, θα εξετάσουμε από το σύνολο των ασφαλισμένων σε ποιο ασφαλιστικό φορέα υπάγονται. Έτσι, όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα, το

συντριπτικό ποσοστό των ασφαλισμένων (75,8%) δηλώνει ασφάλιση «Απορίας». Η δήλωση περί ασφάλισης υγείας «Απορίας», συγχέεται με το επίδομα απορίας της Διεύθυνσης Κοινωνικής Πρόνοιας και αναφέρεται στο δικαίωμα των δικαιούχων της Κοινωνικής Πρόνοιας, για περίθαλψη στα Δημόσια Νοσοκομεία. Άρα εδώ η ασφάλιση υγείας δεν πρέπει να ταυτίζεται με την ασφάλιση στους άλλους φορείς αφού ο δικαιούχος μπορεί να κάνει χρήση μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις(ατύχημα, επείγουσα περίπτωση κ.α.)

ΑΣΦΑΛΙΣΗ ΥΓΕΙΑΣ

ΦΟΡΕΑΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Απορίας	75.8%
ΟΓΑ	7.1%
ΙΚΑ	7.6%
ΤΕΒΕ	8%

ΠΗΓΗ: ΔΙΚΤΥΟ "ROM"

Σε ότι αφορά τώρα τα διάφορα επιδόματα "προνιακού χαρακτήρα" που λαμβάνουν, το ποσοστό που παίρνει κάποιου είδους επίδομα είναι 52% και το υπόλοιπο 48% δεν παίρνει κανένα επίδομα. Ενδιαφέρον όμως έχουν τα είδη των επιδομάτων που οι Τσιγγάνοι εισπράττουν:

ΧΡΗΣΤΕΣ ΕΠΙΔΟΜΑΤΩΝ

ΤΥΠΟΣ ΕΠΙΔΟΜΑΤΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Πολύτεκνου	64%
Απορίας	22.2%
Αναπηρίας	7.3%
Γήρατος	2%
Χηρείας	0.3%
Άλλο	4%

ΠΗΓΗ: ΔΙΚΤΥΟ "ROM"

Υγεία

Ως πρώτη γενική παρατήρηση είναι χρήσιμο να σημειωθεί ότι ενώ το «προσδόκιμο επιβίωσης» των Ελλήνων είναι περί τα 77 έτη για τις γυναίκες και περί τα 73 για τους

άνδρες, στην περίπτωση των Τσιγγάνων εντυπωσιάζει το ιδιαίτερος χαμηλό ποσοστό (1,5%) των ατόμων που έχουν περάσει τα 70 χρόνια.

Τα στοιχεία που προκύπτουν από την ερευνά του Δικτύου "ROM" μας δείχνουν ότι περίπου ένα στα δύο άτομα πάσχει από χρόνια πρόβλημα υγείας (48,8%). Οι συνηθέστερες παθήσεις είναι:

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΗΘΕΣΤΕΡΩΝ ΑΣΘΕΝΕΙΩΝ

ΑΣΘΕΝΕΙΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Καρδιοπάθειες,	18%
Ασθένειες του αναπνευστικού	13,9%
Ψυχικές ασθένειες	12,1%
Νευρολογικές ασθένειες	6,8%
Άλλες	49,2

ΠΗΓΗ: ΔΙΚΤΥΟ "ROM"

Τα τελευταία χρόνια, ειδικά στους πλέον ενσωματωμένους τσιγγάνικους πληθυσμούς, έχει παρατηρηθεί αύξηση των ποσοστών αλκοολισμού και χρήσης ναρκωτικών ουσιών, φαινόμενο που επιτείνει την περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό των ατόμων από την υπόλοιπη κοινωνία.

Οι περιπτώσεις των χρονίως πασχόντων αντιμετωπίζονται κατά κύριο λόγο σε νοσοκομεία (68,8%), από ιδιώτες γιατρούς (16,1%), ενώ 12,8% δεν προστρέχει πουθενά. Τέλος, το 76,6% ακολουθεί φαρμακευτική αγωγή ενώ το 21% των πασχόντων δεν παίρνει φάρμακα.

Σε ότι αφορά στον τομέα της ιατρικής πρόληψης τα στοιχεία που προκύπτουν από την ερευνά δείχνουν το χαμηλό επίπεδο πρόληψης. Ο πρώτος πίνακας που ακολουθεί μας δίνει στοιχεία για τα μέλη των οικογενειών των ερωτώμενων, και ο δεύτερος για τα παιδιά των ερωτώμενων.

ΕΜΒΟΛΙΑΣΜΟΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

ΕΜΒΟΛΙΑ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	Δ.Ξ.
Ηπατίτιδας	47,7%	35,2%	17,0%
Φυματίωσης	35,2%	35,7%	29,1%
Τέτανος	38,7%	35,0%	26,4%

ΠΗΓΗ: ΔΙΚΤΥΟ "ROM"

ΕΜΒΟΛΙΑΣΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ

ΕΜΒΟΛΙΑ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	Δ.Ξ.
Πολιομυελίτιδας	55,0%	16,5%	28,5%
Τριπλό	58,7%	15,9%	25,4%
Ηπατίτιδας	61,3%	17,0%	21,6%
Ιλαρά-Ερυθρά – Παρωτίτιδα	42,8%	18,8%	38,4%
Φυματίωσης	46,8%	19,5%	33,7%

ΠΗΓΗ: ΔΙΚΤΥΟ "ROM"

Σε κάθε περίπτωση τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η πλειοψηφία δεν έχει κάνει τα απαραίτητα εμβόλια, ενώ για τα παιδιά τους η κατάσταση δείχνει καλύτερη.

Σε ότι αφορά την κατάσταση από άποψη οδοντιατρικής, η εικόνα δεν είναι καθόλου καλή. Περίπου το 70% έχει σοβαρά προβλήματα με τα δόντια του. Εν τούτοις μόλις το 10% επισκέπτεται τακτικά οδοντίατρο, ενώ από τους υπολοίπους, ένας στους δύο πηγαίνει όταν έχει πρόβλημα, ενώ οι άλλοι δεν πηγαίνουν καθόλου έτσι κι αλλιώς. Τέλος, η έλλειψη συνειδητοποίησης για την αναγκαιότητα της πρόληψης εκδηλώνεται και στο επίπεδο του πλυσίματος των δοντιών: Μόλις το 26% κάνει καθημερινό και συστηματικό πλύσιμο, το 38,5% τα πλένει σε αραιότερα διαστήματα και το 30% δεν τα πλένει ποτέ.

Η εικόνα που επικρατεί σχετικά με το κάπνισμα, δηλ. μια άλλη -κατά τεκμήριο- επιβλαβή συνήθεια, δεν είναι ιδιαίτερος θετική. Έτσι,

- το 21% δεν καπνίζει καθόλου,
- το 7,1% έχει ευκαιριακή σχέση (1 έως 10 τσιγάρα ημερησίως),
- το 26,7% καπνίζει ένα πακέτο ημερησίως,
- το 32,4% καπνίζει μέχρι δύο πακέτα και τέλος
- το 12,7% καπνίζει περισσότερα από δύο πακέτα.

ΠΗΓΗ: ΔΙΚΤΥΟ "ROM"

Στην συνέχεια παρουσιάζουμε μερικά στοιχεία που αφορούν γυναίκες Τσιγγάνες. Από το σύνολο των γυναικών, το 60% γνωρίζει τι είναι το λεγόμενο «ΠΑΠ -τεστ» και οι μισές περίπου έχουν κάνει τουλάχιστον μία φορά. Τη μαστογραφία γνωρίζει το 45% και έχει κάνει περίπου το 10% των γυναικών.

Σε ότι αφορά τους τοκετούς, το 60% περίπου έχει γεννήσει μέχρι 4 παιδιά. Το 96% δηλώνει ως τόπο του τοκετού το νοσοκομείο, ενώ το 3,5% δηλώνει κυρίως το σπίτι. Από

τις γυναίκες που γέννησαν, το 46% δηλώνει ότι κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης τις παρακολουθούσε γιατρός του νοσοκομείου (ή κέντρου υγείας), το 20% δηλώνει ιδιώτη γιατρό και το 32% δηλώνει ότι δεν είχε καμιά παρακολούθηση. Ανάλογα ποσοστά εμφανίζονται και στη συχνότητα επισκέψεων στο γυναικολόγο:

- 34,5% δηλώνει μέχρι 3 επισκέψεις
- 42,3% δηλώνει από 4- 9 επισκέψεις
- 25,0% δηλώνει περισσότερες από 9 επισκέψεις.

ΠΗΓΗ: ΔΙΚΤΥΟ "ROM"

Από τις γυναίκες αυτές, το 17% δηλώνει το θάνατο ενός παιδιού. Ειδικότερα, περίπου το 21% δηλώνει το θάνατο βρέφους 0-12 μηνών ενώ το 50% δηλώνει το θάνατο παιδιού 1-5 ετών. Σε ότι αφορά τις συνθήκες θανάτου, φαίνεται ότι η πλειοψηφία των γυναικών δεν έχει σαφή εικόνα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Παυλή Μ., Σιδέρη Αθ., *Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας και της Κάτω Αχαΐας*, Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε., 1990, σ. 25.
2. Βασιλειάδου Μ., Γενειατάκη Ειρ., Δρόσος Α., Κοτσιώνης Π., Μαρσέλος Β., «*Μελέτη για την αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών προβλημάτων των Τσιγγάνων*», Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε., 1988, σ. 12.
3. Παυλή Μ., Σιδέρη Αθ., *Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας και της Κάτω Αχαΐας*, Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε., 1990, σ. 27.
4. Λυδάκη Άννα, *Οι Τσιγγάνοι στην Πόλη - Μεγαλώνοντας στην Αγία Βαρβάρα*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1998, σ. 29.
5. Γεωργάρου Ελένη, «*Η Αστικοδημοτική κατάσταση*», Εισήγηση στο 4^ο Συνέδριο του Δικτύου ROM «Ένας χρόνος από την εξαγγελία του Εθνικού Πλαισίου Πολιτικής», Αργίριο, 1997.
6. Δίκτυο ROM, *Πανελλαδική Απογραφική Μελέτη Διερεύνησης Κοινωνικών, Οικιστικών και Αναγκών των Ελλήνων Τσιγγάνων Πολιτών*, Αθήνα, 2000.
7. Βασιλειάδου Μ., «*Οικονομική, Κοινωνική, Πολιτισμική Κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα. Έρευνα- μελέτη* », *Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Εκπαίδευση των Τσιγγάνων*, Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε., 2000, σ.61.
8. Δ.Ε.Π.Ο.Σ. Α.Ε., *Μελέτη σχεδίου προγράμματος για την αντιμετώπιση των άμεσων οικιστικών προβλημάτων των Ελλήνων Τσιγγάνων*, Αθήνα, 1999, σσ, 19-22.
9. Όπως πριν, σσ. 32-34.
10. Χαλκιάτης Δ., «*Η πολιτική του ΥΠ.Ε.Π.Θ. για την Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων* », *Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Εκπαίδευση των Τσιγγάνων*, Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε., 2000, σ.23.
11. *Παραδοσιακά Επαγγέλματα των Τσιγγάνων*, Γ.Γ.Λ.Ε., Αθήνα, 1999.
12. Δίκτυο ROM, *Πανελλαδική Απογραφική Μελέτη Διερεύνησης Κοινωνικών, Οικιστικών και Αναγκών των Ελλήνων Τσιγγάνων Πολιτών*, Αθήνα, 2000, σσ. 26-29.
13. Όπως πριν, σ.29.
14. Μουχελή Αδαμαντία, «*Τσιγγάνοι και κοινωνικός αποκλεισμός*», *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Τόμος Α΄, Αθήνα, 1996, σ. 512.

Μ Ε Ρ Ο Σ

Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΕΘΝΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ

3.1 Εισαγωγικά

Οι Έλληνες Τσιγγάνοι, όπως αναφέρεται και στο προηγούμενο κεφάλαιο, αντιμετώπισαν και συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν πολλά και σημαντικά προβλήματα. Για πάρα πολλά χρόνια το τσιγγάνικο ζήτημα δεν αποτελούσε επιλογή της πολιτικής των εκάστοτε αρχών για την επίλυσή του. Χαρακτηριστικό αυτής της έλλειψης πολιτικής είναι το γεγονός ότι μέχρι το 1978 η Πολιτεία δεν είχε αναγνωρίσει την Ελληνική Ιθαγένεια των Τσιγγάνων.

Η πλήρης έλλειψη πολιτικών συνεχίστηκε μέχρι το 1983 οπότε, ύστερα από τις αλληπάλληλες συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης στα Κράτη-μέλη του, αναφορικά με την αντιμετώπιση των τσιγγάνικων πληθυσμών στην Ευρώπη, έρχεται η πρώτη επίσημη κρατική παρέμβαση στο χώρο των Τσιγγάνων. Η εκπαίδευση θεωρήθηκε ως ένας από τους σημαντικότερους άξονες παρέμβασης στους τσιγγάνικους πληθυσμούς και για το σκοπό αυτό δραστηριοποιήθηκε το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Την δεκαετία του 1980 όμως, εκτός από το ΥΠ.Ε.Π.Θ., δραστηριοποιήθηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό και η Γ.Γ.Λ.Ε.. Η προσφορά της στην επίλυση των τσιγγάνικων προβλημάτων ήταν σημαντική, γιατί σε αντίθεση με το ΥΠ.Ε.Π.Θ., εφάρμοσε εκπαιδευτικά προγράμματα, αλλά προσπάθησε ταυτόχρονα να ευαισθητοποιήσει τους ίδιους τους Τσιγγάνους σε θέματα π.χ. υγείας και υγιεινής, αλλά και την υπόλοιπη κοινωνία, για να ξεπεράσει τις προκαταλήψεις της για τους Έλληνες Τσιγγάνους. Εκτός από τη Γ.Γ.Λ.Ε., δραστηριοποιήθηκαν και διάφοροι άλλοι φορείς, όμως σε κάθε περίπτωση οι προσπάθειες αυτές ήταν μεμονωμένες και τα προβλήματα των Τσιγγάνων

συνέχιζαν να υπάρχουν σε διάφορους τομείς, όπως στην κατοικία, στην απασχόληση, στην αστικοδημοτική τακτοποίηση κ.λ.π..

Το 1996 είναι η πρώτη φορά που η Πολιτεία αντιλαμβάνεται το μέγεθος του προβλήματος και ανακοινώνει μια σειρά από μέτρα διάρκειας 4 ετών, μέχρι το 1999. Σε αυτή την περίοδο γίνονται σημαντικές παρεμβάσεις από διάφορα Υπουργεία και φορείς σε όλους τους τομείς αποκλεισμού των Ελλήνων Τσιγγάνων, όμως πολλά από τα προβλήματα συνεχίζουν να υπάρχουν. Οι παρεμβάσεις αυτές χαρακτηρίζονται από αποσπασματικότητα με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί η αναγκαιότητα μιας ολοκληρωμένης παρέμβασης και η δημιουργία ενός οργάνου που θα διαδραματίσει συντονιστικό ρόλο στις παρεμβάσεις αυτές. Έτσι, το 2000, θεσμοθετείται η Διυπουργική Επιτροπή που αναλαμβάνει να σχεδιάσει ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα για την αντιμετώπιση όλων αυτών των προβλημάτων (Ο.Π.Δ.) και με σκοπό την επίτευξη τελικά της κοινωνικής ένταξης των Ελλήνων Τσιγγάνων.

Το Ο.Π.Δ. και το Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση αποτέλεσαν τα βασικά εργαλεία για τη δημιουργία πολιτικών και παρεμβάσεων σε εθνικό και τοπικό επίπεδο. Η ανάλυση των εθνικών πολιτικών διακρίνεται σε δυο περιόδους, στην πρώιμη και στην ώριμη, όπου θα επιχειρηθεί να αποτυπωθεί ο χαρακτήρας των παρεμβάσεων για την επίτευξη της ένταξης των Τσιγγάνων

3.2 Η “πρώιμη” περίοδος.

Η πρώιμη περίοδος διακρίνεται από παρεμβάσεις αποσπασματικού χαρακτήρα που υλοποιούνται από φορείς με ιδιαίτερη δραστηριοποίηση του ΥΠ.Ε.Π.Θ. και της Γ.Γ.Λ.Ε.

3.2.1 Η δραστηριοποίηση του ΥΠ.Ε.Π.Θ. και της Γ.Γ.Λ.Ε.

Η πρώτη συστηματική αναφορά στα εκπαιδευτικά θέματα των Τσιγγάνων στη χώρα μας έγινε στη μονογραφία των Παυλή-Κορρέ, Μαρσέλου, στο πλαίσιο της έρευνας των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων για την εκπαιδευτική κατάσταση των Τσιγγάνων και νομάδων στις χώρες της Κοινότητας που πραγματοποιήθηκε το 1984-85. Τα συμπεράσματά της και οι προτάσεις της συμπεριλαμβάνονται στη συνθετική έκθεση που συνέταξε ο καθηγητής Jean Pierre Liegeois, η οποία υπεβλήθη στο Συμβούλιο της Ευρώπης και με βάση την οποία, οι Υπουργοί Παιδείας του Συμβουλίου της Ευρώπης, στις 22 Μαΐου του 1989,

υπέγραψαν Ψήφισμα, το οποίο αναφέρεται στη σχολική φοίτηση των παιδιών των Τσιγγάνων και των πλανοδίων.

Το ΥΠ.Ε.Π.Θ. σαν αρμόδιο Υπουργείο για τα εκπαιδευτικά θέματα, από το 1985 και κατά διαστήματα, συγκροτεί ομάδες εργασίας για τη μελέτη των μαθητικών θεμάτων τα οποία έχουν σχέση με τα παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας που προέρχονται από ευπαθείς πληθυσμιακές ομάδες. Με βάση τα πορίσματά τους η Διεύθυνση Σπουδών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης δίνει κατευθύνσεις στις Διευθύνσεις όλης της χώρας, οι οποίες εστιάζονται στη διευκόλυνση της πρόσβασης των παιδιών στο σχολείο και στην περιγραφή του προβλήματος. Στις προτάσεις και τα πορίσματα των επιτροπών που είχαν συγκροτηθεί στο ΥΠ.Ε.Π.Θ. πριν το 1987, δεν υπάρχει αναφορά στην ανάγκη αλλαγής της δομής και των βασικών λειτουργιών του σχολείου προς μια διαπολιτισμική εκπαίδευση και πολλές φορές μάλιστα γίνεται καταφανής η άγνοια του τσιγγάνικου πολιτισμού, γεγονός που οδηγεί σε απόψεις και προτάσεις που δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα.

Το 1987 με πρωτοβουλία του ΥΠ.Ε.Π.Θ. εκπονήθηκε μελέτη¹ για την 'αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών προβλημάτων των Τσιγγάνων' από ομάδα εργασίας στην οποία συμμετείχαν εκπρόσωποι τριών Υπουργείων που εμπλέκονται στο θέμα (Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, ΥΠ.Ε.Π.Θ., Υπουργείο Εσωτερικών και Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας). Στη μελέτη αυτή υπάρχουν συγκεκριμένες προτάσεις για την αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών προβλημάτων των Ελλήνων Τσιγγάνων, που απαιτούν συντονισμό όλων των αρμοδίων φορέων. Διαφαίνεται επίσης για πρώτη φορά ένας διαφορετικός προσανατολισμός ως προς την εκπαίδευση των Τσιγγανοπαίδων.

Την ίδια χρονιά, το ΥΠ.Ε.Π.Θ. διατυπώνει αίτημα (αριθμός πρωτοκόλλου Γ1/206, 14-4-1987) στη Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης να παρέμβει στις σχολικές ηλικίες των Τσιγγάνων (οι σχετικές δραστηριότητες της Γ.Γ.Λ.Ε. περιγράφονται σε επόμενη παράγραφο). Επίσης, το 1987, εγκύκλιος της Διεύθυνσης Σπουδών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης προς τους Σχολικούς Συμβούλους, τις Διευθύνσεις και τα Γραφεία Α'βάθμιας και Β'βάθμιας Εκπαίδευσης και όλες τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες αναφέρεται στην εκπαίδευση των παιδιών των Τσιγγάνων (αρ. πρωτ. Φ1/206, 14-4-1987), αλλά φυσικά μόνο αυτή δεν επαρκεί για την ουσιαστική επίλυση των εκπαιδευτικών προβλημάτων των Τσιγγάνων.

Το 1992 το ΥΠ.Ε.Π.Θ. προκειμένου να ανταποκριθεί στις δεσμεύσεις του προγράμματος που εγκρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αρμόδια για θέματα

διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, ζητάει από τη Γ.Γ.Λ.Ε. συνεργασία. Συγκροτείται ομάδα για την υλοποίηση του προγράμματος και συγκεκριμένα τη διεξαγωγή σεμιναρίου εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης που διδάσκουν μαθητές Τσιγγανοπαίτες. Είναι η πρώτη φορά που το ΥΠ.Ε.Π.Θ. αναγνωρίζει την ανάγκη επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών από ειδικούς σε θέματα Τσιγγάνων και προχωρά προς αυτήν την κατεύθυνση. Επίσης το 1992, το ΥΠ.Ε.Π.Θ. ζητάει από τη Γ.Γ.Λ.Ε. συνεργασία προκειμένου να ληφθεί μέριμνα για την εκπαίδευση των Τσιγγανοπαίδων σύμφωνα με το Ψήφισμα των Υπουργών Παιδείας των Κρατών-Μελών της Ε.Ο.Κ., της 22^{ης} Μαΐου 1989.

Το 1993 το ΥΠ.Ε.Π.Θ. με εγκύκλιο προς όλους τους Προϊστάμενους Διευθύνσεων και Γραφείων Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης με θέμα την 'εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων' (αριθ. πρωτ. Γ1/1126, 17-9-93), παροτρύνει τους Διευθυντές και τους εκπαιδευτικούς των Δημοτικών σχολείων να συνεργαστούν με τους αρμόδιους υπευθύνους των Νομαρχιακών Επιτροπών Λαϊκής Επιμόρφωσης, για την καλύτερη και αποτελεσματικότερη πραγματοποίηση των ειδικών προγραμμάτων που προορίζονταν για τα Τσιγγανόπαιδα, με στόχο την ένταξή τους στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Το 1994 σε εγκύκλιο του ΥΠ.Ε.Π.Θ. με θέμα τη 'Διαπολιτισμική Εκπαίδευση' αναφερόταν ρητά ότι σύμφωνα με τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης καταρτίστηκαν και εφαρμόζονται εξειδικευμένα εκπαιδευτικά προγράμματα, που λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες αλλά και τις δυνατότητες των μαθητών-παιδιών των Τσιγγάνων, Μεταναστών και Παλιννοστούντων, με στόχο την ομαλή τους ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα. Για το σκοπό αυτό τέθηκε σε λειτουργία ένα ευρύ δίκτυο τάξεων υποδοχής και φροντιστηριακών τμημάτων, το οποίο διευρυνόταν όλο και περισσότερο, σύμφωνα με τις ανάγκες που δημιουργούσαν οι αθρόες εισροές μεταναστών.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΥΠ.Ε.Π.Θ., κατά τη σχολική χρονιά 1994-95 λειτούργησαν προπαρασκευαστικά τμήματα μέσα στο σχολείο με ένα δάσκαλο (από το μόνιμο διδακτικό προσωπικό) και 15-18 παιδιά. Η διδασκαλία στα τμήματα αυτά ήταν εξατομικευμένη και, όταν το κάθε παιδί ανταποκρινόταν στο απαιτούμενο επίπεδο, εντάσσόταν στην ανάλογη τάξη. Στα προπαρασκευαστικά τμήματα καταρχήν εντάσσονταν όλα τα Τσιγγανόπαιδα, ανεξαρτήτως ηλικίας, ενώ τα νήπια εντάσσονταν σε 'κανονικά' νηπιαγωγεία. Σύμφωνα με τα στοιχεία που υπάρχουν στο ΥΠ.Ε.Π.Θ., συνολικά λειτούργησαν 38 προπαρασκευαστικά τμήματα σε όλη την Ελλάδα, 3145 Τσιγγανόπαιδα φοίτησαν στα Δημοτικά σχολεία και 81 στα Νηπιαγωγεία της χώρας. Το ΥΠ.Ε.Π.Θ.

συνέχισε τη λειτουργία των προπαρασκευαστικών και φροντιστηριακών τμημάτων για Τσιγγανόπαιδα και τις επόμενες σχολικές χρονιές.

Παράλληλα με το Υπουργείο Παιδείας, η Γ.Γ.Α.Ε.², ως φορέας που είναι ταυτισμένος με την 'εκπαίδευση ενηλίκων' και τη 'δια βίου μάθηση', προσεγγίζει τις ειδικές ομάδες με δραστηριότητες που αφορούν την εκπαίδευση και αφορούν την εκπαίδευση και προωθούν την ενεργοποίηση τους για ανάληψη πρωτοβουλίας στη διαμόρφωση της δικής τους ταυτότητας και της κοινωνικής ανάπτυξης του τόπου.

Οι παρεμβάσεις της βασίζονται στις αρχές:

- Στη διαμόρφωση κατάλληλου κοινωνικού κλίματος για την αναγνώριση και την αποδοχή των Τσιγγάνων από την ευρύτερη κοινωνία.
- Στο σεβασμό της πολιτισμικής ταυτότητας και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των Τσιγγάνων, όπως οι ίδιοι τα προσδιορίζουν.
- Στη συμμετοχή των ίδιων των ενδιαφερομένων στις διαδικασίες κοινωνικής τους ένταξης και σε κάθε πρόγραμμα που τους αφορά.
- Στην καλλιέργεια θετικής στάσης από τον πληθυσμό και τους ισχύοντες διοικητικούς και κοινωνικούς κανόνες.

Σύμφωνα με τις παραπάνω αρχές προσέγγισε το 1984 για πρώτη φορά τους Τσιγγάνους με ένα πειραματικό πρόγραμμα το οποίο επιδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (Ε.Κ.Τ.) και υλοποιήθηκε στην Αγία Βαρβάρα Αττικής και στην Κάτω Αχαΐα Αχαΐας. Το 1985 μετά την χαρτογράφηση των περιοχών όπου κατοικούν Τσιγγάνοι, τα προγράμματα επεκτείνονται σε όλη την Ελλάδα.

Στο πλαίσιο των προγραμμάτων της και κυρίως στο πλαίσιο του πειραματικού προγράμματος έγινε μια έρευνα-μελέτη που κατέγραψε τον τρόπο ζωής των Τσιγγάνων και τα εκπαιδευτικά τους προβλήματα. Στη συνέχεια, το 1987, τα στοιχεία αυτής της διερεύνησης-ως προς το εκπαιδευτικό μέρος-συμπληρώνονται από τη "Μελέτη για την αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών προβλημάτων των Τσιγγάνων".

Με βάση τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τις μελέτες αυτές, η Γ.Γ.Α.Ε. προχώρησε στο σχεδιασμό ενός προγράμματος διαμορφωμένου και προσαρμοσμένου στις ιδιαιτερότητες των Τσιγγάνων (κοινωνικές, οικονομικές, πολιτισμικές). Κύριος στόχος όλων των προγραμμάτων ήταν και είναι η δυναμική κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων. Το περιεχόμενο των προγραμμάτων επικεντρώθηκε αρχικά στον αλφαριθμητισμό των ενηλίκων Τσιγγάνων. Αργότερα, συμπεριλήφθηκαν συμβουλευτική γονέων, αγωγή

υγείας και δραστηριότητες κοινωνικών δεξιοτήτων για νέους Τσιγγάνους που έπαιζαν υποστηρικτικό ρόλο για την επιτυχία του προγράμματος αλφαριθμητισμού.

Την ίδια χρονιά -1987-, μετά από αίτημα του ΥΠ.Ε.Π.Θ. (αρ. πρωτ. Γ1/206, 14-4-87) η Γ.Γ.Λ.Ε. άρχισε να προσεγγίζει τις σχολικές ηλικίες – κατά παρέκκλιση του κανονισμού της- με πρόγραμμα βασικής παιδείας. Το αίτημα του ΥΠ.Ε.Π.Θ. προς τη Γ.Γ.Λ.Ε. στηρίχτηκε αφενός στην εμπειρία που απέκτησε η Γ.Γ.Λ.Ε. από την ενασχόλησή της στο χώρο των Τσιγγάνων από το 1984 και αφετέρου στη δυνατότητα να προσεγγίσει – μέσα από ένα πανελλαδικό και ευέλικτο δίκτυο παροχής υπηρεσιών –νομάδες και ημινομάδες.

Βασικός στόχος αυτού του προγράμματος ήταν η ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στο επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα και η προετοιμασία του εκπαιδευτικού συστήματος, ώστε να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις ένταξης των Τσιγγανοπαίδων σε ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Το πρόγραμμα υλοποιήθηκε σε 22 Νομούς – στους οποίους ήταν συγκεντρωμένος μεγάλος αριθμός Τσιγγάνων – από τις Ν.Ε.Λ.Ε. (Νομαρχιακές Επιτροπές Λαϊκής Επιμόρφωσης), με τη συνεργασία των Διευθύνσεων της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, των τοπικών φορέων και κυρίως με τη συνεργασία των τοπικών συλλόγων Τσιγγάνων ή των εκπροσώπων τους, όπου δεν υπήρχαν θεσμοθετημένα όργανα.

Το πρόγραμμα κινήθηκε σε τρεις άξονες³:

- 1) Ο πρώτος άξονας είναι αυτός της *εκπαίδευσης Ενήλικων Τσιγγάνων* με έμφαση στον αλφαριθμητισμό και τις κοινωνικές δραστηριότητες και εξειδικευμένα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης. Επίσης *εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων* με σκοπό την προετοιμασία τους για ένταξη στο σχολείο.
- 2) Ο δεύτερος άξονας αποτελείται από ενέργειες που στοχεύουν στην *εκπαίδευση εκπαιδευτών και δασκάλων* με ειδικά προγράμματα και στην *εκπαίδευση επαγγελματιών* που λόγω επαγγέλματος έρχονται σε επαφή με τους Τσιγγάνους, για παράδειγμα Κοινωνικοί Λειτουργοί, προσωπικό Κοινωνικών Υπηρεσιών κ.λ.π.
- 3) Τέλος, ο τρίτος άξονας είναι η *εναισθητοποίηση του κοινού* για την διαπίστωση και τον έλεγχο των προκαταλήψεων απέναντι στους Τσιγγάνους.

Ο πρώτος άξονας πιο αναλυτικά περιελάμβανε:

Α.) Την εκπαίδευση Τσιγγάνων: η εκπαίδευση ενηλίκων Τσιγγάνων επικεντρώθηκε στον αλφαριθμητισμό με παράλληλες κοινωνικές δραστηριότητες, ενώ κατά διαστήματα έγιναν προσπάθειες για προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης.

Τα τμήματα αλφαριθμητισμού ήταν ολιγομελή και λειτούργησαν σε χώρους της Γ.Γ.Λ.Ε. (Κέντρα Λαϊκής Επιμόρφωσης), σε χώρους των τσιγγάνικων Συλλόγων, της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ή σε μερικές περιπτώσεις, όταν επρόκειτο για καταυλισμούς, μέσα σε αυτοσχέδιες παράγκες ή σκηνές.

Χρησιμοποιήθηκε το διδακτικό υλικό για ενηλίκους και για ενηλίκους Τσιγγάνους που έχει παραχθεί από τη Γ.Γ.Λ.Ε. και διάφορα κείμενα και υλικά προσεκτικά επιλεγμένα από αυτά που κυκλοφορούσαν στο εμπόριο.

Α₂) Την εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων : τα παιδιά στα οποία απευθύνθηκε το πρόγραμμα χωρίζονταν σε τρεις κατηγορίες,

1. Παιδιά προσχολικής ή πρώτης σχολικής ηλικίας που δεν πήγαιναν σχολείο. Γινόταν προετοιμασία για ανάγνωση και γραφή με στόχο την ένταξή τους στο επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα.
2. Παιδιά 9-12 ετών που πήγαν σχολείο για ένα διάστημα και διέκοψαν τη φοίτησή τους ή για διάφορους λόγους δεν παρακολουθούσαν. Τα μαθήματα ήταν εντατικά, με στόχο την επανένταξή τους σε τάξη αντίστοιχη της ηλικίας τους και του γνωστικού τους επιπέδου.
3. Παιδιά που φοιτούσαν στο σχολείο και χρειάζονταν βοήθεια, ενίσχυση και ενθάρρυνση για καλύτερη επίδοση και για συνεχή φοίτηση (φροντιστηριακά τμήματα μέσα στο σχολείο με τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς ή με επιμορφωτές εκπαιδευτικούς που ανήκαν στο δυναμικό της Γ.Γ.Λ.Ε.).

Τα τμήματα των Τσιγγανοπαίδων λειτουργούσαν μέσα στα σχολεία (όπου ήταν δυνατόν), στα Κ.Λ.Ε. ή σε άλλους χώρους, με προσπάθεια πάντα το περιβάλλον να προσομοιάζει με το σχολικό (κατάλληλος εξοπλισμός, εκπαιδευτικά μέσα κ.λ.π.). στα τμήματα, με έναν έως δύο δασκάλους, συμμετείχαν 5-12 παιδιά και ο κύκλος των μαθημάτων για την κάθε κατηγορία παιδιών ολοκληρωνόταν σε μία σχολική περίοδο.

Η διδακτική ύλη ήταν προσαρμοσμένη στις μαθησιακές τους ανάγκες και στις πολιτισμικές τους ιδιαιτερότητες και γινόταν χρήση κυρίως του διδακτικού υλικού που είχε παραχθεί και εκδοθεί από τη Γ.Γ.Λ.Ε. ειδικά για αυτόν το σκοπό. Παράλληλα χρησιμοποιήθηκαν τα βιβλία του Ο.Ε.Δ.Β. καθώς και εκπαιδευτικά βιβλία που κυκλοφορούσαν στο εμπόριο.

Ο συνολικός αριθμός των Τσιγγανοπαίδων που παρακολούθησαν το πρόγραμμα ανερχόταν στα 1000-1200 παιδιά το χρόνο. Σε ορισμένες περιοχές όπου το πρόγραμμα αναπτύχθηκε με τη συνεργασία των οικογενειών των παιδιών και της Τοπικής

Αυτοδιοίκησης, τα αποτελέσματα έδειξαν τη σταδιακή ένταξη των παιδιών στο σχολείο. Τέτοια παραδείγματα έχουμε στην Αγία Βαρβάρα Αττικής, στο Δενδροπόταμο Θεσσαλονίκης και σε άλλες περιοχές σε μικρότερη κλίμακα.

Α3) Υποστηρικτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες : για την υποστήριξη του προγράμματος αλφαριθμητισμού αναπτύχθηκαν παράλληλες δραστηριότητες κοινωνικού και πολιτιστικού χαρακτήρα σε συνεργασία με αρμόδιους φορείς όπως το Π.Ι.Κ.Π.Α., Τοπικά Κέντρα Υγείας, Τοπική Αυτοδιοίκηση, Ο.Α.Ε.Δ. κ.α.

Ο στόχος αυτών των δραστηριοτήτων, οι οποίες συνιστούσαν ένα πλέγμα ενεργειών που αλληλοσυμπληρώνονταν, ήταν η στήριξη της τσιγγάνικης οικογένειας ώστε να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες και τα προβλήματά της, να κατανοήσει την αξία της εκπαίδευσης ως μέσου για την κοινωνική της ένταξη και να ενθαρρύνει τα παιδιά στην ένταξη και τακτική φοίτηση στο σχολείο.

Το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων περιελάμβανε :

- 1) Αγωγή Υγείας (εμβόλια, οικογενειακός προγραμματισμός, πρώτες βοήθειες, κανόνες υγιεινής κ.α.)σε συνεργασία με αρμόδιους φορείς.
- 2) Συμβουλευτική γονέων.
- 3) Συμβουλευτική σε ομάδες νέων Τσιγγάνων για θέματα που αφορούσαν κυρίως τη σχέση τους με τους μη Τσιγγάνους και τον κοινωνικό τους περίγυρο (με τη συνεργασία Κοινωνικών Λειτουργών και Ψυχολόγων).
- 4) Νομική στήριξη και ενημέρωση για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους ως πολιτών και για τις σχέσεις τους με τους δημόσιους φορείς παροχής υπηρεσιών.
- 5) Ενημερωτικά σεμινάρια για κυκλοφοριακή αγωγή και κυρίως για τον κώδικα οδικής κυκλοφορίας, σε συνεργασία με τον Ο.Α.Ε.Δ.
- 6) Πολιτιστικές εκδηλώσεις για την προβολή της ιστορίας και του πολιτισμού των Τσιγγάνων.

Α4) Τη δημιουργία υποδομής, παιδαγωγικών μέσων και διδακτικών υλικών: για την επιτυχία των προγραμμάτων έγινε προσπάθεια να δημιουργηθεί επαρκής υποδομή τόσο σε εκπαιδευτικούς χώρους όσο και σε εξοπλισμό με σύγχρονα εκπαιδευτικά μέσα. Παράλληλα εντοπίστηκε η ανάγκη εκπόνησης ειδικού διδακτικού υλικού που έπρεπε να στηρίζεται στα δικά τους πολιτισμικά στοιχεία και στη δική τους μαθησιακή διαδικασία.

Για την παραγωγή του διδακτικού υλικού συστήθηκε μια ομάδα εργασίας, που αποτελείτο από δασκάλους – επιμορφωτές σε τμήματα Τσιγγανοπαίδων, από σχολικούς

συμβούλους και από τους αρμόδιους υπαλλήλους της Γ.Γ.Λ.Ε. Την επιστημονική εποπτεία είχε το Παιδαγωγικό τμήμα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Η παραγωγή του διδακτικού υλικού έγινε μέσα στα τμήματα των Τσιγγανοπαίδων και διήρκεσε περίπου 3 χρόνια (1987-1990). Η έκδοση του πραγματοποιήθηκε το 1992 και ήταν η πρώτη προσπάθεια για εκπόνηση ειδικού διδακτικού υλικού σε μια περίοδο που δεν υπήρχε αντίστοιχη εμπειρία ούτε στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παράλληλα σε σεμινάρια που πραγματοποίησε η Γ.Γ.Λ.Ε. σε όλη την Ελλάδα, το διδακτικό υλικό παρουσιάστηκε και συζητήθηκε με τους επιμορφωτές, ώστε να ληφθούν υπόψη οι ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής, αφού βέβαια δεν ήταν δυνατό να εκδοθεί ξεχωριστό υλικό για κάθε περιοχή.

Το βιβλίο *‘Μαθαίνω Γράμματα’*⁴ είχε ως στόχο την ένταξη ή επανένταξη των Τσιγγανοπαίδων στο επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα. Για να εξυπηρετήσει το σκοπό αυτό, ενώ στηρίχτηκε στη σχολική ύλη του Υπουργείου Παιδείας, διαμορφώθηκε κατάλληλα σε σχέση με τις ιδιαιτερότητες των Τσιγγανοπαίδων και εγκρίθηκε από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Το βιβλίο συνοδεύεται και από ένα εγχειρίδιο για το δάσκαλο-επιμορφωτή που εξηγούσε το στόχο του βιβλίου, τη διδακτική μέθοδο, τα στάδια του βιβλίου, τη σειρά των γραμμάτων, έδινε στοιχεία από την τσιγγάνικη γραμματική, πρότεινε βοηθητικά παιχνίδια και εποπτικό υλικό, περιελάμβανε στοιχεία από την ιστορία και τον πολιτισμό των Τσιγγάνων, παρέθετε τσιγγάνικα παραμύθια και πρότεινε βιβλιογραφία.

Πριν την εφαρμογή του διδακτικού υλικού πραγματοποιήθηκαν περιφερειακά σεμινάρια επιμόρφωσης επιμορφωτών σε τμήματα Τσιγγάνων για τις μεθόδους χρήσης και αξιοποίησης του διδακτικού υλικού. Με την πρώτη εφαρμογή του διδακτικού υλικού άρχισε και η αξιολόγησή του. Τα συμπεράσματα αυτής της αξιολόγησης οδήγησαν σε αναθεώρηση της μορφής και της χρήσης του διδακτικού υλικού που εστιάστηκε κυρίως στην απουσία της γλώσσας ROMANI, παρά το γεγονός ότι παρατηρήθηκε θετική ανταπόκριση των παιδιών στο βιβλίο λόγω των οικείων προς τη ζωή τους εικόνων.

Ο δεύτερος άξονας επικεντρώνεται:

A1) Στην Επιμόρφωση των Επιμορφωτών (για τα τμήματα των Τσιγγανοπαίδων στη Λαϊκή Επιμόρφωση) : Η επιλογή των Επιμορφωτών που εργάστηκαν στα τμήματα Τσιγγάνων και Τσιγγανοπαίδων στηρίχτηκε στα εξής κριτήρια :

- 1) Γνώση του αντικείμενου που επρόκειτο να διδάξουν
- 2) Εμπειρία από τον τσιγγάνικο χώρο ή από άλλες εθνοπολιτισμικές ομάδες
- 3) Κοινωνική ευαισθησία

- 4) Θετική στάση απέναντι στους Τσιγγάνους
- 5) Δυνατότητα και ικανότητα ευέλικτης προσαρμογής των παιδαγωγικών τους μεθόδων

Για τα τμήματα αλφαριθμητισμού επιλέχθηκαν αδιόριστοι δάσκαλοι. Για τις υποστηρικτικές δραστηριότητες η επιλογή γινόταν μεταξύ πτυχιούχων, κυρίως των κοινωνικών επιστημών (κοινωνικοί λειτουργοί, κοινωνιολόγοι, ψυχολόγοι, νομικοί κ.τ.λ.). Σε όλες τις ειδικότητες δόθηκε προτεραιότητα στους Τσιγγάνους επιμορφωτές, σε πολλές δε περιπτώσεις στο ίδιο τμήμα ή στις ίδιες δράσεις συνυπήρχαν Τσιγγάνοι και μη Τσιγγάνοι επιμορφωτές.

Η εκπαίδευση των επιμορφωτών γινόταν με σεμινάρια που διαρκούσαν από 1-5 ημέρες. Στο περιεχόμενο των σεμιναρίων συμπεριλήφθηκαν :

- 1) Παρουσίαση και ανάλυση του διδακτικού υλικού και της μεθοδολογίας του
- 2) Αρχές της διαπολιτισμικής αγωγής
- 3) Ιστορικά στοιχεία για τους Τσιγγάνους
- 4) Κοινωνιολογικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων
- 5) Στερεότυπα και προκαταλήψεις
- 6) Ρατσισμός, λανθάνων ρατσισμός και περιθωριοποίηση
- 7) Στιγματισμός ατόμων και ομάδων
- 8) Ανάλυση όρων όπως αφομοίωση, ενσωμάτωση, ένταξη, αλλοτρίωση
- 9) Παράλληλα στο πλαίσιο των σεμιναρίων γίνονταν σε μικρές ομάδες βιωματικές ασκήσεις για τη διαπίστωση και τον έλεγχο των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων απέναντι στους Τσιγγάνους

Στα σεμινάρια οι εισηγητές προέρχονταν από το προσωπικό της Γ.Γ.Λ.Ε., τον πανεπιστημιακό χώρο ή ήταν έμπειροι επαγγελματίες στους τομείς που καλούνταν να διδάξουν

Α₂) Στην Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών : Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση για την ένταξη των παιδιών στο επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα. Έτσι επιχειρήθηκε η επιμόρφωσή τους είτε μέσα από ολιγοήμερα σεμινάρια, τα οποία οργανώνονταν σε συνεργασία με τις Διευθύνσεις Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για τους εκπαιδευτικούς που υπηρετούσαν σε σχολεία στα οποία φοιτούσαν Τσιγγανόπαιδα, είτε μέσα από τα Π.Ε.Κ. (τα τρίμηνα σεμινάρια επιμόρφωσης που οργάνωνε το ΥΠ.Ε.Π.Θ.). Το θεματολόγιο στηρίχθηκε στο περιεχόμενο των σεμιναρίων που απευθύνονταν στους επιμορφωτές της Λαϊκής Επιμόρφωσης.

Α3) Στην εκπαίδευση επαγγελματιών που λόγω επαγγέλματος έρχονται σε επαφή με τους Τσιγγάνους: Έχει παρατηρηθεί ότι οι επαγγελματίες φορέων που παρέχουν υπηρεσίες στον πολίτη πολύ συχνά αντιμετωπίζουν τους Τσιγγάνους με διακριτική συμπεριφορά, γεγονός που αποθαρρύνει τους Τσιγγάνους να αξιοποιούν και δέχονται τις παροχές της Πολιτείας.

Η ενημέρωση τους για την ιστορία και τον πολιτισμό των Τσιγγάνων, για τον τρόπο ζωής τους, για τα ήθη και έθιμά τους, για τις αξίες τους και η ευαισθητοποίηση απέναντί τους αποτέλεσαν τη βασική επιδίωξη των σεμιναρίων που οργανώθηκαν σε συνεργασία με τους αντίστοιχους φορείς (π.χ. Υπουργείο Υγείας για κοινωνικούς λειτουργούς).

Ο τρίτος άξονας περιελάμβανε δράσεις ευαισθητοποίησης για τον έλεγχο των προκαταλήψεων απέναντι στους Τσιγγάνους και αντίστροφα, στο σχολικό περιβάλλον, στον τοπικό περίγυρο, στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο. Στην κατεύθυνση της ευαισθητοποίησης δημιουργήθηκε οπτικοακουστικό υλικό που περιλαμβάνει :

- Ταινία 30 λεπτών, παραγωγή της Γ.Γ.Λ.Ε., 1984, με τίτλο 'ROMA'.
- Ταινία 35 λεπτών, παραγωγή της Γ.Γ.Λ.Ε., 1995, με την υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, με τίτλο 'Στην άκρη της πόλης'.

(Οι ταινίες αναφέρονται στην ιστορία και τον πολιτισμό των Τσιγγάνων, στα προβλήματά τους, όπως οι ίδιοι τα ιεραρχούν και στην αντιμετώπισή τους από την Πολιτεία).

- Εκδόσεις ερευνών, μελετών, πρακτικών συνεδρίων και θεμάτων που αναφέρονται στους Τσιγγάνους.
- Συλλογή βιβλιογραφικού υλικού όπως άρθρα, περιοδικά, ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία).
- Συλλογή παραδοσιακής μουσικής από την Ελλάδα και από άλλες χώρες.
- Φωτογραφικό υλικό που αποτυπώνει την καθημερινή ζωή των Τσιγγάνων.
- Έκδοση ενημερωτικών τρίγλωσσων φυλλαδίων (Ελληνικά, Αγγλικά, Γαλλικά).
- Χαρτογράφηση του τρόπου εγκατάστασης των Τσιγγάνων στην Ελλάδα.

Η συνεισφορά της Γ.Γ.Λ.Ε. στο χώρο της εκπαίδευσης των Τσιγγάνων θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική για την υποδομή και τις προοπτικές που έχει δημιουργήσει.

Από το 1996 μέχρι και σήμερα, για το πρόγραμμα της εκπαίδευσης των Τσιγγανοπαίδων την ευθύνη έχει αποκλειστικά το ΥΠ.Ε.Π.Θ. που είναι και το καθ' ύλην αρμόδιο Υπουργείο. Η Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, που πλέον ονομάζεται Γενική Γραμματεία Επιμόρφωσης Ενηλίκων και σε επίπεδο Νομού Ν.Ε.Λ.Ε., είναι μέλος του Συντονιστικού Οργάνου για το σχεδιασμό Εθνικής πολιτικής για τους Τσιγγάνους. Συνεργάζεται για την υλοποίηση αυτής της πολιτικής με τις Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις,

τους Δήμους, κυρίως όσους ανήκουν στο Πανελλαδικό Διαδημοτικό Δίκτυο ROM, τόσο σε επίπεδο παροχής τεχνογνωσίας και οπτικοακουστικού υλικού, όσο και σε επίπεδο συνεργασίας στην υλοποίηση προγραμμάτων που στοχεύουν στην κοινωνική ένταξη των Τσιγγάνων.

3.2.2. Η δραστηριοποίηση άλλων φορέων

Η Δραστηριοποίηση φορέων την δεκαετία του 1980.

Η πρώτη οργανωμένη προσπάθεια παρέμβασης, σε περιορισμένη όμως κλίμακα, στους τσιγγάνικους πληθυσμούς ξεκίνησε από την οργάνωση 'Σώστε τα Παιδιά'⁵, το 1980, με τη δημιουργία ενός Κοινωνικού Κέντρου για τους Τσιγγάνους στην Κοπρεσιά των Άνω Λιοσίων. Το 1985 η οργάνωση, εκτιμώντας την ανάγκη επέκτασης του προγράμματος και για τις ανάγκες της κοινότητας των Μεγάρων, ιδρύει ένα ακόμα κέντρο στην περιοχή του Βλυχού.

Οι στόχοι εργασίας στις συγκεκριμένες περιοχές ήταν : α) η γνωριμία με την κοινότητα, β) η προώθηση ψυχαγωγικών, επιμορφωτικών και εκπαιδευτικών προγραμμάτων για τα Τσιγγανόπουλα της περιοχής, γ) η σύνδεση των Τσιγγάνων με τις υπηρεσίες που παρείχε η ευρύτερη κοινότητα, δ) η ανάπτυξη και η διατήρηση της κοινωνικής λειτουργικότητας του παιδιού και του ενήλικα Τσιγγάνου, ε) η κινητοποίηση των Τσιγγάνων στην αυτοοργάνωση και στ) η ευαισθητοποίηση της κοινότητας, ζ) η ευαισθητοποίηση των ίδιων των Τσιγγάνων για τη διατήρηση της πολιτισμικής τους ταυτότητας.

Στα Άνω Λιόσια ξεκίνησε από την οργάνωση το 1980 εκπαιδευτικό πρόγραμμα σχολικής και προσχολικής ηλικίας, το οποίο εγκαταλείφθηκε το 1983 με την εκπαιδευτική παρέμβαση του επίσημου κρατικού φορέα. Επίσης, διεξήχθησαν κατά την διάρκεια εφαρμογής των προγραμμάτων έρευνες περιορισμένης κλίμακας για την ανίχνευση της οικονομικής κατάστασης των Τσιγγάνων στις δύο περιοχές του επιχειρησιακού της πεδίου.

Ένα ακόμα πρόγραμμα ήταν το χειροτεχνικό πρόγραμμα Suvana, που τέθηκε σε εφαρμογή με την χρηματοδότηση του Υπουργείου Πολιτισμού και είχε στόχο την αξιοποίηση των χειροτεχνικών δυνατοτήτων των γυναικών με ασχολίες που εντάσσονταν μέσα στο πλαίσιο των καθημερινών τους ενασχολήσεων, την ανάδειξη και ενδυνάμωση της ιδιαίτερης πολιτισμικής ταυτότητας της Τσιγγάνας και την σύνδεση των δραστηριοτήτων τους με την παραγωγή. Διαμορφώθηκε ακόμα ένα αυτοδιαχειριζόμενο

εργαστήρι υφαντικής για τις γυναίκες. Η προσπάθεια της οργάνωσης να επεκταθεί το πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης και στους άντρες δεν είχε απήχηση.

Οι υπεύθυνοι των προγραμμάτων αυτών εκτίμησαν ότι υπήρξε ανταπόκριση των Τσιγγάνων, αν και δεν επιτεύχθηκαν όλοι οι στόχοι τους ούτε και έγινε εφικτό να υπάρξει συνεργασία με υπεύθυνους φορείς για τους Τσιγγάνους για τον συντονισμό των ενεργειών αυτών και την ανταλλαγή εμπειριών.

Η Δραστηριοποίηση φορέων την δεκαετία του 1990.

Η ομάδα σχεδιασμού και υλοποίησης προγραμμάτων εκπαιδευτικών παρεμβάσεων του Παιδαγωγικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης δημιούργησε ειδικό διδακτικό υλικό, σχεδιασμένο για την ομάδα των Τσιγγάνων. Η *'ΓΕΝΕΣΙΣ'* είναι ένα πρόγραμμα διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας στις τάξεις υποδοχής των Τσιγγάνων και ενδείκνυται τόσο για παιδιά σχολικής ηλικίας όσο και για παιδιά που δεν έχουν ποτέ παρακολουθήσει μαθήματα στο σχολείο ή το έχουν εγκαταλείψει πρόωρα ή δεν παρακολουθούν τακτικά τα σχολικά μαθήματα.

« Η *'ΓΕΝΕΣΙΣ'* στοχεύει στην απόκτηση και ενίσχυση των γνώσεων της ελληνικής γλώσσας που είναι απαραίτητες για την ισότιμη συμμετοχή στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και την ομαλή ένταξη των παιδιών ROMA στο σχολικό σύστημα, στην απόκτηση των γνώσεων της ελληνικής γλώσσας που είναι απαραίτητες για την κοινωνική ένταξη των ROMA στην ευρύτερη κοινότητα »⁶.

Βασικός στόχος της *'ΓΕΝΕΣΙΣ'*⁷ είναι σε χρόνο επτά, βιβλικών, «ημερών» να δημιουργήσει τον «αλφαβητισμένο» άνθρωπο. Η χρονική διάρκεια μιας ημέρας ποικίλλει από μια έως τριάντα ημερολογιακές ημέρες. Το περιεχόμενο κάθε «ημέρας» αναφέρεται και δομείται γύρω από το περιεχόμενο της αντίστοιχης βιβλικής ημέρας, για παράδειγμα πρώτη ημέρα ουρανός και γη, δεύτερη ημέρα ξηρά και θάλασσα κ.ο.κ.

Το πρόγραμμα άρχισε να εφαρμόζεται σε συνεργασία με το ΥΠ.Ε.Π.Θ. από τη σχολική χρονιά 1993-94 σε παιδιά Τσιγγάνων στην περιοχή της Δυτικής Θεσσαλονίκης (Μενεμένη, Εύοσμος, Κορδελιό) και στην περιοχή Σοφάδων του Νομού Καρδίτσας. Εφαρμόζεται επίσης σε τάξεις ενισχυτικής διδασκαλίας για παιδιά πρόσφατα επαναπατρισθέντων Ελλήνων Ποντίων της πρώην Σοβιετικής Ένωσης στην περιοχή της Θεσσαλονίκης.

Στις προθέσεις της ομάδας σχεδιασμού και υλοποίησης είναι το υλικό της 'ΓΕΝΕΣΙΣ' να ετοιμαστεί και στη Romani, έτσι ώστε να χρησιμοποιηθεί και ως πρόγραμμα διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας των ROMA.

3.3 Η “ώριμη” περίοδος

3.3.1 Το Εθνικό Πλαίσιο Πολιτικής για την κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων (1996-2000)

Η σύσταση Διυπουργικής Επιτροπής

Παρά την μακροχρόνια παρουσία των Τσιγγάνων στην χώρα μας, τα τελευταία χρόνια (όπως παρουσιάστηκε σε προηγούμενες παραγράφους) ορισμένοι φορείς – κυβερνητικοί ή μη – ασχολήθηκαν με την ανάπτυξη προγραμμάτων για την επίλυση των προβλημάτων τους. Από τις παρεμβάσεις ελάχιστες ήταν συστηματικές, ενώ οι περισσότερες ήταν αποσπασματικές. Τα προγράμματα στην πλειοψηφία τους εστίαζονταν κυρίως στον τομέα της εκπαίδευσης. Οι πρωταρχικές ανάγκες των Τσιγγάνων εξακολουθούσαν να είναι ακάλυπτες και τα προβλήματα τους να παραμένουν άλυτα κι αυτό διότι δεν υπήρξε καμία προσπάθεια στη βάση ενός στρατηγικού σχεδίου σε εθνικό επίπεδο που να καθορίζει τους στόχους και τις παρεμβάσεις ολοκληρωμένες, με συγκεκριμένη φιλοσοφία, πρόγραμμα και αρχές. Ταυτόχρονα παρουσιάστηκαν αλληλοεπικαλύψεις από τους διάφορους φορείς λόγω της απουσίας συντονισμού των ενεργειών.

Η Πολιτεία από τον Ιανουάριο του 1996 αποφασίζει την αλλαγή της πολιτικής με την δημιουργία της Άτυπης Διυπουργικής Επιτροπής που ξεκίνησε το σχεδιασμό της Εθνικής Πολιτικής για τους Έλληνες Τσιγγάνους και η οποία θεσμοθετήθηκε το 2000⁸. Σκοπός του οργάνου αυτού ήταν και εξακολουθεί να είναι η προώθηση της δυναμικής κοινωνικής ένταξης των Ελλήνων Τσιγγάνων που προϋποθέτει κάθε σεβασμό στον τρόπο ζωής τους, στην διατήρηση της ταυτότητας τους, της γλώσσας τους, των ηθών και των εθίμων τους.

Οι αρμοδιότητες της Διυπουργικής Επιτροπής είναι :

- Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή της Εθνικής πολιτικής προς την κατεύθυνση της κοινωνικής ένταξης των Τσιγγάνων.

- Η πρόταση και η προώθηση των αναγκαίων νομοθετικών, κοινωνικών και άλλων μέτρων προς αυτή την κατεύθυνση.
- Ο καθορισμός των παρεμβάσεων και των μεθοδολογιών τους σε εθνικό επίπεδο, η κατανομή αρμοδιοτήτων σε αρμόδιους φορείς καθώς και ο καθορισμός συγκεκριμένου χρονοδιαγράμματος των παρεμβάσεων.
- Ο συντονισμός, η εποπτεία και η αξιολόγηση των προγραμμάτων καθώς και ο επαναπροσδιορισμός στόχων και ενεργειών σε ετήσια βάση.
- Η συνεργασία με αντίστοιχους συντονιστικούς ή ερευνητικούς φορείς σε οργανισμούς και υπηρεσίες της Ε.Ε. και άλλους διεθνείς οργανισμούς, σχετικούς με το θέμα. Η μεταξύ τους ανταλλαγή πληροφοριών και η ενεργός συμμετοχή στις διάφορες συναντήσεις που διοργανώθηκαν, με σκοπό την εναρμόνιση της Εθνικής μας Πολιτικής προς εκείνη των διεθνών και κοινοτικών φορέων.

Στην Επιτροπή αυτή συμμετέχουν :

- εκπρόσωπος από το Γραφείο Πρωθυπουργού
- το Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης
- το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας
- το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημόσιων Έργων
- το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων
- το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων
- το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας
- το Υπουργείο Πολιτισμού
- η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς
- η Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης
- η Γενική Γραμματεία Υπουργείου Οικονομικών
- η Γενική Γραμματεία Αθλητισμού

Επίσης δικαίωμα συμμετοχής και γνωμοδότησης στην Επιτροπή έχουν εκπρόσωποι από το Πανελλαδικό Διαδημοτικό Δίκτυο ROM, από τον Ο.Κ.Α.Ν.Α., από την Ε.Ν.Α.Ε., από την Κ.Ε.Δ.Κ.Ε. καθώς και εκπρόσωποι των Ελλήνων Τσιγγάνων. Το συντονισμό όλων των ενεργειών έχει αναλάβει το ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α .

Εθνικό Πλαίσιο Πολιτικής

Λίγους μήνες μετά τη σύσταση της Άτυπης Διυπουργικής Επιτροπής, τον Ιούλιο του 1996, ανακοινώθηκε το Εθνικό Πλαίσιο Πολιτικής για την κοινωνική ένταξη των Ελλήνων

Τσιγγάνων, το οποίο προέβλεπε δράσεις συνολικών πιστώσεων ύψους 3 δις. δραχμών, σε χρονικό ορίζοντα εφαρμογής τα 4 επόμενα έτη .Το σχέδιο αυτό περιελάμβανε μια δέσμη μέτρων που στόχευαν :

- 1) στη βελτίωση των συνθηκών ζωής με έργα αναβάθμισης και ανακούφισης σε υφιστάμενους χώρους διαμονής και
- 2) στην προώθηση της μόνιμης ένταξης στον κοινωνικό ιστό με μέτρα για την εκπαίδευση, την στέγαση, την απασχόληση και επαγγελματική κατάρτιση, την κοινωνική στήριξη, την υγεία και την υγιεινή.

Έτσι, για την περίοδο 1996-2000, αποφασίστηκαν μια σειρά από χρηματοδοτήσεις, ενισχύσεις και εφαρμογές μέτρων και ενεργειών σε διάφορους τομείς. Οι δράσεις που πραγματοποιήθηκαν, ανά τομέα, είναι οι παρακάτω:

- ΣΤΕΓΑΣΗ

Στόχος είναι η διαμονή όλων των οικογενειών Τσιγγάνων σε ιδιόκτητη κατοικία, με τη διάθεση οικιών και με την παραχώρηση οικοπέδων και στεγαστικών δανείων. Η δημιουργία οργανωμένων χώρων προσωρινής διαμονής είχε μεταβατικό χαρακτήρα.

1. Χαρτογραφήθηκε από τη Γ.Γ.Λ.Ε. ο τρόπος εγκατάστασης των Ελλήνων Τσιγγάνων, μελέτη που αποτέλεσε και τη βάση για τη μελέτη της Δ.Ε.ΠΟ.Σ.
2. Ολοκληρώθηκε η μελέτη στεγαστικών αναγκών των Τσιγγάνων από τη Δημόσια Επιχείρηση Πολεοδομίας και Στέγασης (Δ.Ε.ΠΟ.Σ.).
3. Ολοκληρώθηκε η διαδικασία εργασιών υποδοχής των 2000 σκηνιτών Τσιγγάνων του Δήμου Εύοσμου Θεσσαλονίκης σε οργανωμένο χώρο στο στρατόπεδο Γκόνου.
4. Προωθήθηκε η διαδικασία μετεγκατάστασης 500 σκηνιτών Τσιγγάνων σε οργανωμένους χώρους στους Δήμους Καλαμάτας και Μεσσήνης.
5. Έγινε η πολεοδόμηση δημοτικής έκτασης και η δημοπράτηση των πρώτων 84 κατοικιών από τον Οργανισμό Εργατικής Κατοικίας στο Δήμο Σοφάδων. Επιπλέον, εγκρίθηκαν 100 στεγαστικά δάνεια για οικογένειες Τσιγγάνων και παραχωρήθηκαν αντίστοιχα οικοπέδα. Το σύνολο του προγράμματος αφορούσε 2500 άτομα.
6. Μετεγκαταστάθηκαν 400 Τσιγγάνοι που ζούσαν σε σπηλιές του κάστρου του Διδυμοτείχου σε οργανωμένη δημοτική έκταση. Το έργο περιελάμβανε τη διαμόρφωση του οικοπέδου, την κατασκευή των αναγκαίων υποδομών και την ανέγερση 50 κατοικιών.

7. Παραχωρήθηκαν οικοπέδα και κατασκευάστηκαν 45 κατοικίες σε δημοτική έκταση του Δήμου Σερρών.
8. Διαμορφώθηκε οικισμός 30 κατοικιών στην Ν. Ιωνία Βόλου.
9. Ξεκίνησαν οι εργασίες δημιουργίας οργανωμένου χώρου για 120 οικογένειες Τσιγγάνων στη Νέα Αλικαρνασσό Ηρακλείου Κρήτης.
10. Ξεκίνησαν οι διαδικασίες δημοπράτησης του έργου που αφορούσε τον οικισμό 30 οικίσκων στο Δήμο Μενεμένης Θεσσαλονίκης.
11. Υλοποιήθηκαν ή ξεκίνησαν έργα που αφορούσαν αναπλάσεις οικισμών και δημιουργία χώρων προσωρινής διαμονής στους Δήμους Μενεμένης, Θήβας, Μεσσήνης, Ζευγολατιού, Εξαμιλίων, Μεσολογγίου, Ρόδου, Συκεών Θεσσαλονίκης και Αγρινίου. Αφορούσαν πληθυσμούς 3.000 Τσιγγάνων.

Το σύνολο των ωφελούμενων από τα παραπάνω προγράμματα ήταν περίπου 9.800 άτομα.

• ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η υλοποίηση της εκπαιδευτικής πολιτικής από το ΥΠ.Ε.Π.Θ. για την περίοδο 1996-2000 στηρίχθηκε σε τρεις επιμέρους τομείς παρέμβασης⁹ :

1. Σε θεσμικό επίπεδο έχουμε το Νόμο 2413 / 96, που ρυθμίζει θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.
2. Σε διοικητικό επίπεδο έχουμε τη διευκόλυνση για την εγγραφή των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο με την εφαρμογή του θεσμού της κάρτας φοίτησης, με την οποία διευκολύνεται η μετακίνηση των Τσιγγάνων μαθητών. Η κάρτα συνοδεύει τους Τσιγγανοπαίδες σε περίπτωση ξαφνικής αλλαγής σχολείου, έτσι ώστε να διευκολύνεται η εγγραφή στο σχολείο και η παρακολούθηση των μαθημάτων, αλλά και για να πιστοποιείται εύκολα η πρόοδος του μαθητή.
3. Σε επίπεδο σχολικής πράξης με την υλοποίηση του ζετούς προγράμματος 'Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων', ύψους 1,1 δις δρχ. που χρηματοδοτήθηκε από το Β' Κ.Π.Σ. Το πρόγραμμα σχεδιάστηκε σε συνεργασία με το Παιδαγωγικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων για να ενθαρρύνει την συμμετοχή των Τσιγγάνων μαθητών στο Ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και περιελάμβανε :
 - Εκπόνηση μελετών και ερευνών για τις ψυχοπαιδαγωγικές ανάγκες των Τσιγγανοπαίδων.
 - Εκπόνηση ειδικών προγραμμάτων σπουδών.

- Συστηματική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών που διδάσκουν σε Τσιγγανοπαίδες.
- Παραγωγή κατάλληλου διδακτικού και εποπτικού υλικού.
- Ευαισθητοποίηση γονέων, εκπαιδευτικών και κοινωνικού περιβάλλοντος σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Εκτός από το ΥΠ.Ε.Π.Θ. , η Γ.Γ.Λ.Ε. ανέπτυξε τις ακόλουθες δράσεις:

1. Οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την εκπαίδευση εκπαιδευτών που εργάζονταν σε προγράμματα κατάρτισης Τσιγγάνων.
2. Οργάνωση προγραμμάτων αλφαριθμητισμού για ενήλικες Τσιγγάνους.
3. Οργάνωση Συνεδρίου με θέμα « Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην εκπαίδευση των Τσιγγάνων» με τη συμμετοχή των Δήμων- μελών του Δικτύου ROM και του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
4. Έκδοση των πρακτικών του Συνεδρίου.

• ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ – ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

1. Υλοποιήθηκαν προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης ενηλίκων Τσιγγάνων, που εντάσσονταν στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα ‘Καταπολέμηση του Αποκλεισμού από την αγορά εργασίας’, καθώς και στην κοινοτική πρωτοβουλία ‘Απασχόληση- άξονας Integra’ όπως π.χ. τα προγράμματα “Ντρομ ε Ντραημάσκε” (με συντονιστή φορέα την Γ.Γ.Λ.Ε.) και “Multi Roma Action Hellas” (με συντονιστή φορέα την Ε.Ε.Τ.Α.Α.), όπου για πρώτη φορά εγκρίθηκαν επαγγέλματα πέραν των παραδοσιακών, όπως μηχανικοί αυτοκινήτων, υδραυλικοί, προπονητές κ.α.
2. Στο πλαίσιο αυτών των προγραμμάτων, η Γ.Γ.Λ.Ε. υλοποίησε :
 - Δράσεις επαγγελματικής κατάρτισης Τσιγγάνων με καινοτόμο χαρακτήρα, όπως κατάρτιση Τσιγγάνων Συνδέσμων (Mediators), ενώ παράλληλα εκπόνησε εκπαιδευτικό υλικό στην Ελληνική και Αγγλική γλώσσα για την κατάρτιση Mediators, διαθέσιμο σε κάθε φορέα που πρόκειται να υλοποιήσει παρόμοιο πρόγραμμα.
 - Την λειτουργία Μονάδων Προώθησης της απασχόλησης με στόχο την προώθηση στην αγορά εργασίας άνεργων Τσιγγάνων που είχαν ολοκληρώσει με επιτυχία προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης.
 - Την οργάνωση Ευρωπαϊκού Συνεδρίου με θέμα : “Οι Τσιγγάνοι στην αγορά εργασίας του 2000”. Στο συνέδριο συμμετείχαν φορείς από την Ελλάδα που

υλοποιούν προγράμματα κατάρτισης για Τσιγγάνους καθώς και φορείς μέλη του Ευρωπαϊκού Δικτύου για την προώθηση των Τσιγγάνων και Travellers.

- Την παραγωγή βιντεοκασέτας με τα παραδοσιακά επαγγέλματα των Τσιγγάνων και την εκπόνηση μελέτης για τη σύνδεση των παραδοσιακών επαγγελμάτων με σύγχρονα επαγγέλματα που έχουν ζήτηση στην αγορά εργασίας.
3. Προωθήθηκε πρόγραμμα για απασχόληση Τσιγγάνων στο Δήμο Ζεφυρίου, που αφορούσε την κατασκευή Δημοπρατηρίου (παλαιοπωλεία κ.λ.π.) σε δημοτική έκταση.
 4. Τέλος, εκδόθηκαν άδειες (πλανόδιου εμπορίου κ.α.) σε Τσιγγάνους.

• ΥΓΕΙΑ- ΥΓΙΕΙΝΗ

1. Ξεκίνησε η υλοποίηση προγράμματος παρέμβασης για θέματα δημόσιας υγείας και εμβολιασμών. Το πρόγραμμα ξεκίνησε από τις περιοχές της Δυτικής Αττικής και της Καρδίτσας.
2. Η Γ.Γ.Λ.Ε. παρήγαγε οπτικοακουστικό υλικό, το οποίο ήταν διαθέσιμο σε οποιονδήποτε φορέα επρόκειτο να υλοποιήσει σχετικές ενέργειες :
 - Βιντεοκασέτα με θέμα την πρόληψη και την αγωγή υγείας για τους Τσιγγάνους που κατοικούν σε ανθυγιεινές συνθήκες.
 - Φυλλάδιο με οδηγίες υγιεινής.
 - Κάρτα με διευθύνσεις Υπηρεσιών παροχής Υγείας.

• ΚΕΝΤΡΑ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΣΙΓΓΑΝΟΠΑΙΔΩΝ

1. Ιδρύθηκαν και λειτουργούν μέχρι σήμερα συμβουλευτικοί σταθμοί για θέματα εκπαίδευσης, απασχόλησης, υγείας, στέγασης, αστικοδημοτικής υποστήριξης. Τα κέντρα αυτά λειτουργούν στους Δήμους Αγ. Βαρβάρας, Άνω Λιοσίων, Μενεμένης, Σοφάδων, Καρδίτσας, Εξαμιλίων Κορινθίας και Ν. Ιωνίας Βόλου. Προωθήθηκε η δημιουργία και σε άλλες περιοχές όπου εφαρμόστηκαν στεγαστικά προγράμματα και παρεμβάσεις.
2. Επίσης λειτούργησαν 2 Κέντρα Υποστήριξης στα Άνω Λιόσια και στα Μέγαρα με συμμετοχή περίπου 150 Τσιγγανοπαίδων στο καθένα.

• ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ- ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ

1. Συστάθηκε και λειτουργεί στο Υπουργείο Πολιτισμού ειδικό τμήμα στη Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού για τους Τσιγγάνους. Διαμορφώθηκε ολοκληρωμένο πρόγραμμα

που υλοποιήθηκε σταδιακά (μουσικά εργαστήρια στο Ίλιον, εργαστήριο φωτογραφίας στην Αγία Βαρβάρα κ.α.)

2. Υλοποιήθηκαν προγράμματα μαζικού αθλητισμού από τη Γενική Γραμματεία Αθλητισμού σε συνεργασία με Ο.Τ.Α. στα οποία συμμετείχαν πάνω από 1000 Τσιγγάνοι.

• ΤΟΜΕΑΣ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

1. Προωθήθηκαν διάφορα μέτρα για την ευαισθητοποίηση και ενημέρωση πολιτών για τα ζητήματα των Τσιγγάνων (σεμινάρια, ημερίδες, εκδηλώσεις κ.α.).

2. Ξεκίνησε σε συνεργασία με Δικηγορικούς Συλλόγους και το Συνήγορο του Πολίτη διαδικασία επίλυσης αστικοδημοτικών εκκρεμοτήτων (ταυτότητες κ.λ.π.) η οποία θα ολοκληρωθεί με την πλήρη καταγραφή των οικογενειών Τσιγγάνων που διαβιών σε καταυλισμούς.

3. Η Γ.Γ.Α.Ε. προχώρησε στην έκδοση ημερολογίων που προέβλλαν πολιτισμικά στοιχεία των Τσιγγάνων και είχαν στόχο την ευαισθητοποίηση του κοινού για την μείωση των προκαταλήψεων. Συγκεκριμένα :

- Ημερολόγιο 1997, με θέμα τσιγγάνικες ρίμες.
- Ημερολόγιο 1998, με θέμα τσιγγάνικα τραγούδια.
- Ημερολόγιο 1999, με θέμα παραδοσιακά επαγγέλματα των Τσιγγάνων.
- Ημερολόγιο 2000, με θέμα τσιγγάνικα παραμύθια.

3.3.2 Το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων (Ο.Π.Δ.)

Ορισμός και στόχοι – Φιλοσοφία και Αρχές του Ο.Π.Δ.

Το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων είναι ένα ολοκληρωμένο σχέδιο δράσης το οποίο εκπονήθηκε από την Διυπουργική Επιτροπή με τη συμβολή του Διαδημοτικού Δικτύου ROM και της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Συλλόγων Ελλήνων ROMA, υπό το συντονισμό του ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α. Σκοπός του Ολοκληρωμένου Προγράμματος Δράσης είναι η εφαρμογή Εθνικής Πολιτικής μέσα από προληπτικές και διορθωτικές παρεμβάσεις στην κοινωνική πραγματικότητα, προκειμένου να αμβλυνθούν οι κοινωνικές ανισότητες, να προαχθεί η κοινωνική δικαιοσύνη και να επιτευχθεί η κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων,

κάτι το οποίο δεν επετεύχθη με τις πολιτικές που εφαρμόστηκαν όλα τα προηγούμενα χρόνια. Η ανάπτυξη του Ο.Π.Δ. ξεκίνησε το 2001 και θα ολοκληρωθεί το 2008.

Συγκεκριμένα οι **στόχοι** του Ο.Π.Δ. είναι:

- Η καταπολέμηση αντικειμενικών και υποκειμενικών αιτιών που οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό και αντιμετώπιση του μηχανισμού που αναπαράγει και συντηρεί το φαινόμενο.
- Η ευαισθητοποίηση της κυρίαρχης κοινωνίας και της τσιγγάνικης ομάδας για τη μείωση των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων και προώθηση της αλληλοαποδοχής και της κοινωνικής αλληλεγγύης.
- Η θεσμικά κατοχυρωμένη διευκόλυνση της πρόσβασης στους φορείς και στις δομές που παρέχουν υπηρεσίες στον Έλληνα πολίτη
- Η προώθηση θετικών διακρίσεων (άνισων ευκαιριών) για την απόκτηση ίσων δικαιωμάτων και τη δημιουργία κοινωνικής συνοχής και σύγκλισης.
- Η ενδυνάμωση και ενθάρρυνση της ομάδας «στόχου» για τη συνειδητά ενεργό συμμετοχή της, τόσο σε ό,τι την αφορά όσο και για τη συμμετοχή της στα κοινωνικά δρώμενα.
- Η υποστήριξη για την απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων, τεχνικών και ικανοτήτων για την προσαρμογή των ατόμων της ομάδας στην αγορά εργασίας.
- Η προώθηση δημιουργίας (τοπικών, περιφερειακών) δικτύων για την υποστήριξη της ένταξης των Τσιγγάνων.

Η **φιλοσοφία** που διέπει όλο το Ο.Π.Δ. βασίζεται στην πεποίθηση ότι κάθε άτομο έχει δικαίωμα να στηριχθεί για να μπορέσει να γίνει ενεργητικό υποκείμενο της δικής του ανάπτυξης και ότι η κάθε μη προνομιούχα ομάδα μπορεί και πρέπει να συμμετέχει ενεργά και συνειδητά στο πεδίο δράσης που την αφορά.

Οι **αρχές** που διέπουν το Ο.Π.Δ. είναι:

- Σεβασμός στις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και στον τρόπο της ζωής της ομάδας «στόχου», όπως η ίδια τις ορίζει και στο βαθμό που η ίδια αποδέχεται την ύπαρξή τους.
- Ενδυνάμωση και ενθάρρυνση και στήριξη της ενεργού συμμετοχής των χρηστών σε όλες τις διαδικασίες λειτουργίας του προγράμματος.
- Προώθηση της εταιρικότητας και των συμπράξεων μεταξύ συναρμόδιων φορέων σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο για την εξασφάλιση του πολυδιάστατου χαρακτήρα των δράσεων.

- Αποφυγή χρήσης όρων όπως «φυλή», «λαός» και «μειονότητα», στην περιγραφή του πληθυσμού αναφοράς. Η επιστημονική αμφισβήτηση των δύο πρώτων δημιουργεί σοβαρή επιφύλαξη στη χρήση τους και ο τρίτος όρος παραπέμπει, σε καταστάσεις που δεν υφίστανται.
- Προώθηση θετικών, διακριτών μέτρων για την απόκτηση ίσων δικαιωμάτων.
- Αποφυγή χρήσης όρων ξένων ή διαφορετικών με τους όρους που οι ίδιοι οι Τσιγγάνοι αυτοπροσδιορίζονται.
- Προώθηση (από το σχεδιασμό μέχρι την υλοποίηση και αποπεράτωση) της συνύπαρξης Τσιγγάνων και μη Τσιγγάνων σε κάθε πεδίο δράσης.

Στρατηγική και προτεραιότητες υλοποίησης Ο.Π.Δ.

Τη στρατηγική επιλογή του παρόντος Ολοκληρωμένου Προγράμματος Δράσης αποτελεί η ανάπτυξη ενός συνόλου Μέτρων – πολυδιάστατων, αλληλοεξαρτώμενων και αλληλοσυμπληρούμενων – με Υπομέτρα και εξειδικευμένες παρεμβάσεις, όπως θα παρουσιαστούν παρακάτω.

Οι προτεινόμενες παρεμβάσεις έχουν χαρακτήρα πολυδιάστατο και μέσα από αυτές επιχειρείται η ολοκληρωμένη προσέγγιση του θέματος επειδή ο κοινωνικός αποκλεισμός των Τσιγγάνων είναι φαινόμενο σύνθετο. Το Ο.Π.Δ. δεν απευθύνεται και δεν αφορά μόνον τους Έλληνες Τσιγγάνους αλλά – σε σημαντικό βαθμό – αφορά και στον κοινωνικό, θεσμικό και πολιτισμικό τους περίγυρο επειδή ο αποκλεισμός από την εκπαίδευση, την αγορά εργασίας, τα κοινωνικά δρώμενα, δεν αποτελεί προσωπική επιλογή ή ομαδική ευθύνη αλλά έχει ευρύτερα κοινωνικά αίτια. Έτσι, το Ο.Π.Δ. εστιάζεται στην ανάπτυξη μιας συνεκτικής δέσμης μέτρων, προληπτικού και διορθωτικού χαρακτήρα, τα οποία καλύπτουν σταδιακά όλη την πορεία της ένταξης.

Ενώ για την υλοποίηση των μέτρων δικαιούχοι είναι Ο.Τ.Α. και δημόσιοι φορείς, την ευθύνη παρακολούθησης και συντονισμού ανέλαβε το ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α..

Οι προτεραιότητες του Ο.Π.Δ είναι :

- Η παράλληλη και ταυτόχρονη ανάπτυξη των μέτρων των Αξόνων 1 και 2 που εξασφαλίζει :
 - τη συμπληρωματικότητα, αποφεύγοντας τις αλληλοεπικαλύψεις
 - τη συνέργια, μειώνοντας τον ανταγωνισμό
 - την αλληλοϋποστήριξη, καταργώντας την αδιαφορία και ολιγωρία
 - την επίλυση αλληλένδετων προβλημάτων, καλύπτοντας πολλαπλές ανάγκες

- Η ενδυνάμωση και ενθάρρυνση του πληθυσμού «στόχου» για ενεργό συμμετοχή σε όλα τα στάδια ανάπτυξης του προγράμματος και για συνειδητή συμμετοχή του στη διαδικασία της κοινωνικής ένταξης.
- Η κινητοποίηση και εμπλοκή μεγάλου φάσματος φορέων, καθώς και της περιβάλλουσας κοινωνίας για την καλλιέργεια κλίματος αλληλοαποδοχής και κοινωνικής συνοχής.
- Η επιδίωξη καινοτομιών σε κάθε πεδίο, όπως : στόχους, διαδικασίες και μεθόδους υλοποίησης ενεργειών και περιεχόμενο δράσεων.

Τέλος, το Ο.Π.Δ. περιλαμβάνει και ένα σύστημα αξιολόγησης σε όλα τα στάδια εφαρμογής και για κάθε θεματικό πεδίο του Ο.Π.Δ., καθώς και ένα σύστημα αξιολόγησης μετά το τέλος του προγράμματος.

Προϋποθέσεις Υλοποίησης του Ο.Π.Δ.

Με το Ο.Π.Δ. επιχειρείται μια πολυσύνθετη προσέγγιση στα ζητήματα, κοινωνικής ένταξης και άρσης του Κοινωνικού Αποκλεισμού των Ελλήνων Τσιγγάνων. Σε απόλυτη αντιστοιχία με την προσέγγιση αυτή, προγραμματίζεται και περιγράφεται ένα μεγάλο πλήθος συμβατικών και καινοτομικών παρεμβάσεων, οι οποίες θα πρέπει να υλοποιηθούν από διαφορετικούς φορείς σε όλες τις περιοχές που κατοικούν Τσιγγάνοι.

Η επίτευξη των στόχων που τίθενται από την πολιτική ηγεσία είναι συνάρτηση του βαθμού της επιχειρησιακής επάρκειας και ετοιμότητας και ο βαθμός της τελευταίας είναι συνδεδεμένος με μια σειρά κρίσιμων παραμέτρων. Οι παράμετροι αυτοί είναι οι παρακάτω:

- Η αναγκαιότητα δέσμευσης των απαιτούμενων χρηματοδοτικών πόρων.

Το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης, δεν αποτελεί, καθεαυτό, το χρηματοδοτικό μέσο των παρεμβάσεων οι οποίες θα υλοποιηθούν στο πλαίσιο της ασκούμενης πολιτικής για τους Τσιγγάνους. Οι παρεμβάσεις οι οποίες περιγράφονται στο Ο.Π.Δ., άλλοτε αποτελούν αντικείμενα επιλέξιμα στο πλαίσιο των επίσημων Επιχειρησιακών Προγραμμάτων του Γ' Κ.Π.Σ. και άλλοτε όχι. Αντίστοιχα, στις δύο διαφορετικές περιπτώσεις, οι παρεμβάσεις αυτές θα ενταχθούν και θα χρηματοδοτηθούν :

- είτε από τα επίσημα, εγκεκριμένα Επιχειρησιακά Προγράμματα του Γ' Κ.Π.Σ. (Περιφερειακά και Τομεακά)

- είτε από άλλες – πλην του Γ' Κ.Π.Σ. χρηματοδοτικές πηγές (Κεντρικοί Αυτοτελείς Πόροι, Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων / Σ.Α.Ε. εθνικών πόρων, Τακτικός Προϋπολογισμός κ.λ.π.).

Είναι συνεπώς σκόπιμο να τονιστεί, ότι η εξασφάλιση των χρηματοδοτικών πόρων που απαιτούνται για την υλοποίηση των προγραμματιζόμενων από το Ο.Π.Δ. παρεμβάσεων και η δέσμευσή τους στις αντίστοιχες χρηματοδοτικές πηγές, είτε στα Επιχειρησιακά Προγράμματα του Γ' Κ.Π.Σ. είτε στις λοιπές πηγές – κατά περίπτωση ανάλογα με την περιοχή επιλεξιμότητας – συνιστά μια κρίσιμη παράμετρο για την επίτευξη του Ο.Π.Δ.

Ο σύνθετος προγραμματισμός ο οποίος επιχειρείται να εφαρμοστεί με την προσπάθεια αυτή, αντικατοπτρίζει την πολύπλευρη προσέγγιση στο ζήτημα της κοινωνικής ένταξης των Τσιγγάνων. Πιθανή αδυναμία δέσμευσης των πόρων που προγραμματίζονται για συγκεκριμένες παρεμβάσεις ή περικοπές παρεμβάσεων, είναι δυνατόν να οδηγήσουν στη στρέβλωση των αναμενόμενων αποτελεσμάτων ή ακόμη και στην αποτυχία της επιχειρούμενης πολιτικής.

□ Πλήθος φορέων που θα συμμετάσχουν στην υλοποίηση του Ο.Π.Δ.

Για την υλοποίηση των προγραμματισμένων παρεμβάσεων θα εμπλακεί ένα μεγάλο πλήθος φορέων :

- Η Διυπουργική Επιτροπή, η οποία είναι υπεύθυνη για την εφαρμογή και την παρακολούθηση της εφαρμογής της κεντρικής πολιτικής.
- Οι Διαχειριστικές Αρχές των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων του Γ' Κ.Π.Σ., οι οποίες είναι υπεύθυνες για την προετοιμασία της υλοποίησης και την υλοποίηση των μέτρων των Ε.Π., την ένταξη των πράξεων, τη διαχειριστική παρακολούθηση και τον έλεγχο των πράξεων που υλοποιούνται.
- Οι Αρχές Πληρωμής των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων του Γ' Κ.Π.Σ., οι οποίες είναι υπεύθυνες για την απόδοση της κοινοτικής και εθνικής συμμετοχής στους τελικούς δικαιούχους.
- Οι Αρχές του Συστήματος Ελέγχων τριών επιπέδων (Διαχειριστική Αρχή, Αρχή Πληρωμής, Ειδική Υπηρεσία του Υπ. Οικονομικών/ Γενικό Λογιστήριο του Κράτους).
- Άλλες αρμόδιες Αρχές (π.χ. Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, Γενική Γραμματεία Αθλητισμού, Γενική Γραμματεία Ισότητας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς), οι οποίες είναι δυνατόν να έχουν θεματική αρμοδιότητα επί των παρεμβάσεων που θα υλοποιούνται.

- Οι Υπηρεσίες των Υπουργείων και των Περιφερειών, οι οποίες είναι δυνατόν να έχουν θεματική αρμοδιότητα επί των παρεμβάσεων που θα υλοποιούνται.
- Οι Τελικοί Δικαιούχοι¹⁰.
- Άλλες Υπηρεσίες του Δημοσίου, αρμόδιες για την ένταξη και χρηματοδότηση των έργων και των ενεργειών που θα υλοποιηθούν από λοιπούς – πλην Γ' Κ.Π.Σ. – πόρους.

Το πλήθος και ειδικά οι αρμοδιότητες των παραπάνω φορέων επιβάλλουν τη λήψη ιδιαίτερης μέριμνας για την εξασφάλιση του συντονισμού των προσπαθειών και τη συνοχή τους, ούτως ώστε να αποφευχθούν φαινόμενα διασποράς και αλληλοεπικάλυψης (που πολλές φορές τα αποτελέσματά τους είναι δυνατό να μη συνεργούν αλλά αντίθετα να αναιρούν το στόχο) και να επιτευχθεί η οργανωμένη σύγκλιση προς τις κατευθύνσεις και τους στόχους που τίθενται.

□ Η παράμετρος «Τελικός Δικαιούχος».

Από τη μελέτη που προηγήθηκε για την εκπόνηση του Ο.Π.Δ., διαπιστώθηκε ότι την υλοποίηση των προγραμματιζόμενων παρεμβάσεων θα κληθεί να αναλάβει ένα μεγάλο πλήθος διαφορετικών τελικών δικαιούχων (Διευθύνσεις ΥΠ.Ε.Π.Θ., Υπ. Πολιτισμού, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, Νέας Γενιάς, Ισότητας, Ο.Α.Ε.Δ., Δήμοι και Κοινότητες, Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις, Επιχειρήσεις και Ν.Π.Δ.Δ. των Ο.Τ.Α. α' και β' βαθμού, Τοπικές Ενώσεις Δήμων και Κοινοτήτων, Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης, Κέντρα Συνοδευτικών και Υποστηρικτικών Υπηρεσιών κ.λ.π.).

Οι τελικοί δικαιούχοι καλούνται αφενός να ανταποκριθούν με επιτυχία και με ταχύτητα στην υλοποίηση ενός πολυσύνθετου Ολοκληρωμένου Προγράμματος, αφετέρου να διεκπεραιώσουν με ακρίβεια τις αυξημένες υποχρεώσεις που τίθενται από τους κανονισμούς του Γ' Κ.Π.Σ.. Οι υποχρεώσεις αυτές, όσον αφορά στις διαδικασίες ωρίμανσης, ένταξης, διαχείρισης, παρακολούθησης και ελέγχων, εμφανίζονται ιδιαίτερα σύνθετες και με σημαντικές προσαυξήσεις, σε σχέση με εκείνες της προηγούμενης Προγραμματικής Περιόδου - Β' Κ.Π.Σ..

Το μεγάλο πλήθος των φορέων, οι αυξημένες απαιτήσεις των κανονισμών και η πραγματική δυνατότητα που διαθέτουν οι φορείς που θα κληθούν να αναλάβουν το ρόλο του τελικού δικαιούχου, συνιστούν εξαιρετικά κρίσιμες παραμέτρους οι οποίες θα πρέπει να εκτιμηθούν ιδιαίτερω, δεδομένου ότι ενδεχόμενη αδυναμία διεκπεραίωσης του σύνθετου Προγράμματος και ανταπόκρισης στις αυξημένες απαιτήσεις των Συστημάτων Διαχείρισης, είναι δυνατόν να οδηγήσει το μεν Ο.Π.Δ. και την πολιτική που εκφράζει σε αποτυχία, τη δε χώρα σε απώλεια σημαντικών πόρων.

Ζητήματα υποστελέχωσης, ελλείψεων σε τεχνικά μέσα, ανεπάρκειας γνώσεων, εμπειρίας και πληροφορίας, αδυναμίας σχεδιασμού και υλοποίησης σύνθετων ολοκληρωμένων παρεμβάσεων, θα πρέπει να διαγνωστούν και να αντιμετωπιστούν έγκαιρα.

Οι ρυθμίσεις που θα επιλεγούν, θα πρέπει να οδηγούν με ασφάλεια σε υλοποίηση των παρεμβάσεων με ταχύτητα και ακρίβεια. Η απώλεια χρόνου στην παρούσα συγκυρία, θα είχε πολλαπλά αρνητικές επιπτώσεις στην επίτευξη της υλοποίησης των παρεμβάσεων του Ο.Π.Δ..

□ Η λειτουργική σύνδεση του Ο.Π.Δ. με τις Αρχές του Γ'Κ.Π.Σ..

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, οι παρεμβάσεις οι οποίες προγραμματίζονται στο Ο.Π.Δ., κατά μεγάλο μέρος τους, αποτελούν αντικείμενα επιλέξιμα στο πλαίσιο των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων του Γ' Κ.Π.Σ.. Αυτό σημαίνει ότι οι διαδικασίες ένταξης και χρηματοδότησης τους θα ακολουθήσουν τους κανόνες που καθορίζονται στο Γ' Κ.Π.Σ. και στα αντίστοιχα Επιχειρησιακά Προγράμματα.

Για την άσκηση των σχετικών αρμοδιοτήτων έχουν ήδη καθοριστεί με Κοινές Υπουργικές Αποφάσεις οι Αρμόδιες Αρχές (Διαχειριστικές Αρχές, Αρχές Πληρωμής, Αρχές Ελέγχου). Μεταξύ των φορέων οι οποίοι θα οριστούν για την υλοποίηση της πολιτικής για τους Τσιγγάνους μέσω του Ο.Π.Δ. (Διυπουργική Επιτροπή, πιθανώς Επιχειρησιακή Ομάδα κ.λ.π.) και των αρμόδιων Αρχών του Γ' Κ.Π.Σ., θα πρέπει να καθοριστούν οι απαραίτητες λειτουργικές συνδέσεις, προκειμένου να επιτευχθεί ομαλότητα στη σειρά εκτέλεσης των αρμοδιοτήτων και – ταυτόχρονα – ταχεία και αποτελεσματική ενεργοποίηση των προγραμματιζόμενων παρεμβάσεων.

Στην κατεύθυνση αυτή, θα μπορούσε να ληφθεί υπόψη η πρόβλεψη η οποία γίνεται στις Διατάξεις Εφαρμογής κάθε Επιχειρησιακού Προγράμματος περί εκχώρησης ορισμένων αρμοδιοτήτων από τη Διαχειριστική Αρχή προς άλλες υπηρεσιακές δομές.

Επιχειρησιακός Σχεδιασμός του Ο.Π.Δ

Το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης, το οποίο αναλύεται στην παρούσα παράγραφο, διακρίνεται όπως προαναφέρθηκε από ένα βασικό χαρακτηριστικό : δεν αποτελεί, καθεαυτό, το χρηματοδοτικό μέσο των παρεμβάσεων που θα υλοποιηθούν στο πλαίσιο της ασκούμενης πολιτικής για τους Τσιγγάνους.

Το παρόν Ο.Π.Δ. :

- συγκεντρώνει το σύνολο των παρεμβάσεων οι οποίες έχουν προταθεί από διάφορους φορείς (Υπουργεία που ασκούν – συναρμολογώντας - πολιτικές σχετικές με τους Τσιγγάνους, Διαδημοτικό Δίκτυο ROM, Γενικές Γραμματείες κ.λπ.)
 - οργανώνει τις παρεμβάσεις και τις ταξινομεί :
1. σε «Άξονες», ανάλογα με τη βασική εννοιολογική διάκριση των παρεμβάσεων σε Έργα κατασκευαστικά (έργα «υλικά» ή «hard») και Υπηρεσίες (ενέργειες «άυλες» ή «soft»). Προκύπτουν έτσι, ο «Άξονας 1: Υποδομές» και ο «Άξονας 2 : Υπηρεσίες»
 2. σε ομάδες εντός των «Αξόνων». Η ταξινόμηση αυτή, για κάθε έναν από τους δύο Άξονες ακολουθεί διαφορετική λογική :
 - εντός του Άξονα 1, η ταξινόμηση γίνεται ανάλογα με το θεματικό αντικείμενο των προγραμματιζόμενων παρεμβάσεων. Οι ομάδες στο πλαίσιο των οποίων ταξινομούνται παρεμβάσεις με ομοιογενές θεματικό αντικείμενο ορίζονται ως «Μέτρα». Π.χ. Μέτρο 1 : Δημιουργία νέων οικισμών, Μέτρο 2 : Βελτίωση υφιστάμενων κατοικιών κ.ο.κ.
 - εντός του Άξονα 2, η ταξινόμηση γίνεται ανάλογα με τις διαφορετικές δομές οι οποίες έχουν αναπτυχθεί μέχρι σήμερα και παρέχουν σχετικές υπηρεσίες για τους Τσιγγάνους. Έτσι, η ομάδα στο πλαίσιο της οποίας ταξινομούνται παρεμβάσεις οι οποίες υλοποιούνται από διάφορες υποστηρικτικές Δομές, ορίζεται ως «Μέτρο 1» (κατάρτιση, προώθηση της απασχόλησης, εκπαίδευση) και η ομάδα στο πλαίσιο της οποίας ταξινομούνται παρεμβάσεις οι οποίες υλοποιούνται από Ο.Τ.Α. ορίζεται ως «Μέτρο 2».
 3. Σε ομάδες, ανάλογα με το φυσικό αντικείμενο το οποίο είναι δυνατόν να διαφοροποιείται εντός του ίδιου Μέτρου. Π.χ. Το Μέτρο 1 του Άξονα 1 αφορά στη

δημιουργία νέων οικισμών, περιλαμβάνει όμως παρεμβάσεις οι οποίες μπορεί να αφορούν : απόκτηση γης, πολεοδομικό σχεδιασμό, κατασκευές κατοικιών κ.ο.κ. Αντίστοιχα, το Μέτρο 1 του Άξονα 2 αφορά σε υπηρεσίες παρεχόμενες από Δομές, περιλαμβάνει όμως παρεμβάσεις οι οποίες μπορεί να αφορούν : προκατάρτιση – κατάρτιση – προώθηση της απασχόλησης, αλλά και εκπαίδευση – επιμόρφωση. Οι ομάδες στο πλαίσιο των οποίων ταξινομούνται παρεμβάσεις με ομοιογενές φυσικό αντικείμενο ορίζονται ως «Υπομέτρα»

Άξονας Προτεραιότητας I : ΥΠΟΔΟΜΕΣ

Συνοπτικά στον άξονα I περιλαμβάνεται η αντιμετώπιση του στεγαστικού προβλήματος των Τσιγγάνων είτε με την δημιουργία νέων οικισμών ή τη βελτίωση των υφιστάμενων κατοικιών είτε με την βελτίωση σε υφιστάμενους οικισμούς και τέλος προβλέπει τη δημιουργία οργανωμένων κατασκηνώσεων (camping) για τους διερχόμενους πληθυσμούς.

Για την υλοποίηση των παραπάνω περιγράφονται στα Υπομέτρα τα στάδια που απαιτούνται για την κάθε κατηγορία όπως π.χ. για τη δημιουργία νέων οικισμών η απόκτηση γης, ο πολεοδομικός και χωροταξικός σχεδιασμός, τα απαιτούμενα έργα υποδομής και τέλος η κατασκευή των κατοικιών.

Η αντιμετώπιση του στεγαστικού προβλήματος των Τσιγγάνων επιχειρείται με σκοπό να επιτευχθεί η κοινωνική και χωρική σύνδεση των νέων με τους υφιστάμενους οικισμούς και τον οικιστικό ιστό και η εξασφάλιση της οργανικής λειτουργίας για την κάλυψη άμεσων βιοτικών αναγκών.

ΑΞΟΝΑΣ 1

**Μέτρο 1 : Δημιουργία
Νέων Οικισμών****Υπομέτρο 1.1 : Απόκτηση Γης**Υπομέτρο 1.2 : Πολεοδομικός και Χωροταξικός ΣχεδιασμόςΥπομέτρο 1.3 : Δίκτυα Υποδομής - Έργα Διαμόρφωσης
Περιβάλλοντος ΧώρουΥπομέτρο 1.4 : Δημιουργία Υποδομών για την παροχή
Κοινωνικών Υποστηρικτικών ΥπηρεσιώνΥπομέτρο 1.5 : Κατασκευή Κατοικιών**Μέτρο 2 :****Βελτίωση Υφιστάμενων
Κατοικιών****Υπομέτρο 3.1 : Απόκτηση Γης**Υπομέτρο 3.2 : Πολεοδομικός και Χωροταξικός Σχεδιασμός**Μέτρο 3 :****Βελτιώσεις σε
Υφιστάμενους
Οικισμούς**Υπομέτρο 3.3 : Δίκτυα Υποδομής - Έργα Διαμόρφωσης
Περιβάλλοντος ΧώρουΥπομέτρο 3.4 : Δημιουργία Υποδομών για τη στέγαση Κοινωνικών
Υποστηρικτικών ΥπηρεσιώνΥπομέτρο 3.5 : Κατασκευή συμπληρωματικών κατοικιών**Μέτρο 4 :****Οργάνωση Υποδομών
Κατασκηνώσεων για
Διερχόμενους
Πληθυσμούς****Υπομέτρο 4.1 : Απόκτηση Γης**Υπομέτρο 4.2 : Δίκτυα Υποδομής - Έργα Διαμόρφωσης
Περιβάλλοντος ΧώρουΥπομέτρο 4.3: Δημιουργία Υποδομών για κοινόχρηστες
εξυπηρετήσεις

Πηγή : Ε.Ε.Τ.Α.Α.

Άξονας Προτεραιότητας 2 : ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ

Σε αυτόν τον άξονα επιχειρείται η αντιμετώπιση των προβλημάτων των Τσιγγάνων όσον αφορά στη διαδικασία της κοινωνικής τους ένταξης μέσα από ένα πλέγμα διακριτών μέτρων και δράσεων. Στόχοι του είναι :

- η διευκόλυνση της πρόσβασης αυτής της ομάδας στους φορείς και στις δομές που παρέχουν υπηρεσίες στον Έλληνα πολίτη μέσα από την παροχή υποστηρικτικών υπηρεσιών από «ειδικές» δομές.
- Η διευκόλυνση τόσο της κυρίαρχης κοινωνίας όσο και των Ελλήνων Τσιγγάνων για την άμβλυνση των προκαταλήψεων και την επίτευξη της κοινωνικής συνοχής.

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων προβλέπονται παρεμβάσεις όπως η κατάρτιση και η εκπαίδευση, η προώθηση στην απασχόληση και συνοδευτικές υπηρεσίες με δικαιούχους διάφορους φορείς και παρεμβάσεις υπηρεσιών Υγείας – Πρόνοιας, Πολιτισμού, Αθλητισμού και επιμόρφωσης Ανηλίκων με φορείς υλοποίησης κυρίως Ο.Τ.Α..

ΑΞΟΝΑΣ 2

**Μέτρο 1 : Υπηρεσίες
παρεχόμενες από
Δομές**

Υπομέτρο 1.1 : Υπηρεσίες Υποστήριξης – Κατάρτισης – Προώθησης στην Απασχόληση

Υπομέτρο 1.2 : Υπηρεσίες Εκπαίδευσης

**Μέτρο 2 : Υπηρεσίες
παρεχόμενες από
Ο.Τ.Α.**

Υπομέτρο 2.1 : Υπηρεσίες Υγείας – Πρόνοιας

Υπομέτρο 2.2 : Υπηρεσίες Πολιτισμού

Υπομέτρο 2.3 : Υπηρεσίες Αθλητισμού

Υπομέτρο 2.4 : Επιμόρφωση Ενηλίκων

Πηγή : Ε.Ε.Τ.Α.Α

3.3.3 Η χορήγηση στεγαστικών δανείων

Εκτός από το Ο.Π.Δ., με απόφαση¹¹ του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας, χορηγούνται στεγαστικά δάνεια με ειδικούς – ευνοϊκούς όρους, προϋποθέσεις και κριτήρια, σε άστεγους Έλληνες Τσιγγάνους, προκειμένου να αντιμετωπιστεί κάθε στεγαστικό πρόβλημα που δεν συμπεριλαμβάνεται στο Ο.Π.Δ.

Η χορήγηση αυτών των δανείων αποτελεί μια εναλλακτική μορφή στεγαστικής αρωγής που ενδείκνυται για νοικοκυριά τα οποία είναι ήδη ενταγμένα στον οικιστικό ιστό, σε ενοικιαζόμενο σπίτι ή σε ιδιόκτητο κέλυφος ακατάλληλο ή ανεπαρκές να καλύψει τις στεγαστικές ανάγκες των ενοίκων του και για νοικοκυριά που δεν καλύπτουν τις προϋποθέσεις δανειοδότησης με τους ισχύοντες όρους της ελεύθερης αγοράς. Κι αυτό γιατί θεωρείται ότι τα νοικοκυριά αυτά :

- Είναι ήδη κοινωνικά ενταγμένα και κατά συνέπεια μπορούν να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις που επιβάλλει η δανειοδοτική σχέση, με όσο ευνοϊκούς όρους κι αν συνάπτεται.
- Έχουν εξασφαλίσει έστω και στοιχειώδη σταθερότητα εισοδήματος ούτως ώστε να μπορούν να αντιμετωπίσουν νέες οικονομικές υποχρεώσεις.
- Έχουν επιπλέον κάποιες αποταμιεύσεις που τους επιτρέπουν να συμπληρώσουν το δάνειο και να καλύψουν το ποσό που απαιτείται για απόκτηση κατοικίας (για αγορά) ή έστω να το εξοικονομήσουν σταδιακά (ανέγερση σε ιδιόκτητο οικόπεδο).

Η δανειοδότηση χωρίς αυτές τις ελάχιστες προϋποθέσεις κινδυνεύει είτε να είναι ανεπαρκής για την κάλυψη των ελάχιστων στεγαστικών αναγκών, είτε να επιβάλλει στα νοικοκυριά χρέη στα οποία αδυνατούν να αντεπεξέλθουν, εξωθώντας τα σε αθέτηση των υποχρεώσεων τους με οδυνηρές συνέπειες στη γενικότερη διαδικασία κοινωνικής ένταξης. Το μέτρο αυτό των στεγαστικών δανείων θα έχει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα μόνο στην περίπτωση που καλύψει πραγματικές και δεδομένες στεγαστικές ανάγκες συγκεκριμένης κατηγορίας Ελλήνων Τσιγγάνων. Ως ‘συγκεκριμένη κατηγορία’ εννοούνται οι Τσιγγάνοι των οποίων η χορήγηση στεγαστικού δανείου θα ενισχύσει τη διαδικασία κοινωνικής ένταξης τους.

Σύμφωνα με το Δίκτυο ROM, βασική προϋπόθεση για τη χορήγηση δανείου θα πρέπει να είναι η μονιμότητα εγκατάστασης που ταυτόχρονα συνεπάγεται αυξημένη πιθανότητα συνεχούς και σταθερής απασχόλησης, όπως και συμμετοχής των παιδιών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Για παράδειγμα, μια οικογένεια Τσιγγάνων που είναι αναγκαστικά μετακινούμενη λόγω της απασχόλησης της, ακόμα κι αν κριθεί δικαιούχος

δανείου και αγοράσει σπίτι, είναι σίγουρο ότι θα συνεχίσει να μετακινείται για την εξασφάλιση του απαραίτητου εισοδήματος συντήρησής της, με αποτέλεσμα να διαμένει ελάχιστα ή και καθόλου στο σπίτι που αγόρασε. Με αυτή την εξέλιξη όχι μόνο δεν βελτιώνονται οι συνθήκες διαβίωσης και η διαδικασία ένταξης αυτής της οικογένειας, αλλά στη ήδη δύσκολη εξασφάλιση των απαραίτητων για την επιβίωση θα προστεθεί το επιπλέον οικονομικό βάρος της αποπληρωμής του δανείου για ένα σπίτι το οποίο ελάχιστα και περιστασιακά χρησιμοποιεί.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βασιλειάδου Μ., Γενειατάκη Ειρ., Δρόσος Α., Κοτσιώνης Π., Μαρσέλος Β., *Μελέτη για την αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών προβλημάτων των Τσιγγάνων*, Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε., 1988, σ. 47.
2. Βασιλειάδου Μ., Παυλή- Κορρέ Μ., *‘ΚΟΝ ΖΑΝΕΛ ΒΟΥΤ, ΒΟΥΤ ΚΡΔΕΛ’ ΑΜΑ ΕΜ ‘ΚΟΝ ΚΡΔΕΛ ΒΟΥΤ, ΒΟΥΤ ΖΑΝΕΛ’*, Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε., 1998, σ.53.
3. Όπως πριν, σσ.55-56.
4. Βασιλειάδου Μ., Γενειατάκη Ειρ., Παυλή- Κορρέ Μ., Σαπουντζάκης Χ., *Μαθαίνω γράμματα, Εγχειρίδιο για το δάσκαλο- επιμορφωτή*, Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε., 1992, σ. 26.
5. Μουχελή Αδαμαντία, «Τσιγγάνοι και κοινωνικός αποκλεισμός», *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Τόμος Α΄, Αθήνα, 1996, σσ.513-514.
6. Βασιλειάδου Μ., Παυλή- Κορρέ Μ., *«Παραγωγή Διδακτικού Υλικού για Τσιγγάνους. Αξιολόγηση»*, Εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο ‘Εκπαίδευση Τσιγγάνων. Ανάπτυξη Διδακτικών Υλικών’, Γ.Γ.Λ.Ε., Αθήνα, 1995, σ. 9.
7. Τρέσσου- Μυλωνά Ε., *«Γένεσις. Ένα πρόγραμμα διδασκαλίας της Ελληνικής γλώσσας σε παιδιά ROMΑ»*, Εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο ‘Εκπαίδευση Τσιγγάνων. Ανάπτυξη Διδακτικών Υλικών’, Γ.Γ.Λ.Ε., Αθήνα, 1996, σ. 24.
8. ΦΕΚ 24, τεύχος 2, 18-1-2000.
9. Χαλκιώτης Δημ., *«Η πολιτική του ΥΠ.Ε.Π.Θ. για την Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων»*, Εισήγηση στο Συνέδριο της Γ.Γ.Λ.Ε. ‘Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Εκπαίδευση των Τσιγγάνων’, Γ.Γ.Λ.Ε., Αθήνα, 2000.
10. *«Τελικοί Δικαιούχοι : οι φορείς και οι επιχειρήσεις του δημόσιου ή του ιδιωτικού τομέα που είναι αρμόδιες για την εκτέλεση των πράξεων. Στην περίπτωση καθεστώτων ενίσχυσης κατά την έννοια του άρθρου 87 της συνθήκης και στην περίπτωση χορήγησης ενισχύσεων από φορείς που*

έχουν ορισθεί από τα κράτη μέλη, οι τελικοί δικαιούχοι είναι οι φορείς που χορηγούν τις ενισχύσεις» (Κανονισμός ΕΚ αριθ. 1260/1999 του Συμβουλίου της 21^{ης} Ιουνίου 1999, άρθρο 9, παρ. ιβ).

11. Απόφαση ΥΠ.ΕΘ.Ο. (ΦΕΚ 412/Β' / 29-3-2000).

Μ Ε Ρ Ο Σ

Τ Ρ Ι Τ Ο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ.

4.1 Εισαγωγικά

Η διαμόρφωση κοινωνικής πολιτικής στο επίπεδο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης διαφοροποιείται σημαντικά σε σχέση με τις κεντρικές διοικητικές δομές, καθώς αυτή προσδιορίζεται από ένα λιγότερο συγκεντρωτικό χαρακτήρα οργάνωσης, περιορισμένη γεωγραφική εμβέλεια ως προς την παροχή υπηρεσιών και έχει αμεσότερη επαφή με τον πολίτη.

Οι δυνατότητες λοιπόν εφαρμογής δυναμικών και αμφίδρομων μοντέλων άσκησης κοινωνικής πολιτικής, τόσο μέσα από το συντονισμό της δράσης των δημοτικών υπηρεσιών όσο και από την κινητοποίηση για ενεργητική συμμετοχή ατόμων, συλλογικών φορέων αλλά και ευρύτερων θεσμών, φαίνεται να είναι πολλές.

Ιδιαίτερα με την μορφή που έχει πάρει τα τελευταία χρόνια η οργάνωση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (μέσα από θεσμούς όπως οι Δημοτικές επιχειρήσεις και οι Αναπτυξιακές εταιρείες, προγραμματικές συμβάσεις, αναπτυξιακές συμβάσεις κ.λ.π) αναδύεται ένα νέο πεδίο παρέμβασης, το οποίο θα πρέπει να διερευνηθεί και να αξιοποιηθεί από την ίδια την Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Από την άλλη, ο κοινωνικός αποκλεισμός και τα προβλήματα που δημιουργούνται είτε αφορά το χώρο (υποβαθμισμένες περιοχές) είτε αφορά το ανθρώπινο δυναμικό (αποκλεισμό από σειρά αγαθών) δεν είναι δυνατόν να λυθούν με πολιτικές που εστιάζονται αποκλειστικά σε τοπικό επίπεδο.

Με βάση τον παραπάνω συλλογισμό, στόχος μας είναι να διερευνήσουμε:

Α) Κατά πόσον η Τοπική Αυτοδιοίκηση έχει την πολιτική βούληση και τις αρμοδιότητες να αναπτύξει πολιτικές για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που δημιουργούνται κατά τον αποκλεισμό συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων.

Β) Με ποιο τρόπο και μέσω ποιών εργαλείων πραγματοποιούνται αυτές οι πολιτικές. Στο κεφάλαιο αυτό θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε το διττό ρόλο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην άσκηση πολιτικών για την αντιμετώπιση των Ελλήνων Τσιγγάνων.

Από τη μια να σχεδιάζει και να πραγματοποιεί δράσεις που στοχεύουν στην ένταξη των Τσιγγάνων στην τοπική κοινωνία και από την άλλη αφουγκραζόμενη και συμμεριζόμενη την επιθετική στάση της τοπικής κοινότητας να υλοποιεί δράσεις που δηλώνουν διακρίσεις εις βάρος του τσιγγάνικου πληθυσμού.

Τα τελευταία χρόνια ολοένα και περισσότερο η Τοπική Αυτοδιοίκηση προσπαθεί να αντιμετωπίσει την πρόκληση είτε συνδυάζοντας προληπτικές ενέργειες για τη μείωση του ρατσισμού και των μελλοντικών επιπτώσεων που αυτό επιφέρει είτε με μέτρα αποκατάστασης στις υποβαθμισμένες περιοχές που διαμένουν οι Τσιγγάνοι και να τις ενσωματώσει στον οικιστικό ιστό.

Στα πλαίσια αυτών των παρεμβάσεων και των νέων μορφών οργάνωσής της θα αναφερθούμε: α) στη δημιουργία ενός δικτύου που για πρώτη φορά διαμορφώνει σχέσεις συνεργασίας της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των Ελλήνων Τσιγγάνων και β) στην παρουσίαση των πολιτικών και των δράσεων που υλοποιήθηκαν σε δύο Δήμους που διαμένουν Τσιγγάνοι. Στόχος αυτών των αναφορών είναι να αναδειχθεί ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στη διαμόρφωση ενός μοντέλου άσκησης κοινωνικής πολιτικής που θα είναι αποτελεσματικό ως προς την επίλυση προβλημάτων που εμποδίζουν την κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων.

4.2 Το Πανελλαδικό Διαδημοτικό Δίκτυο ROM για την υποστήριξη των Ελλήνων Τσιγγάνων

Το Δίκτυο ROM αποτελεί σχήμα διαδημοτικής συνεργασίας σε πανελλαδική κλίμακα, με σκοπό την ανάληψη πρωτοβουλιών για την υποστήριξη και κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων και την επεξεργασία, διαμόρφωση και εφαρμογή προτάσεων πολιτικής για την κοινωνική τους ένταξη.

Ιδρύθηκε το 1995, μετά από πρωτοβουλία του Δήμου Μενεμένης Θεσσαλονίκης, ο οποίος είχε ξεκινήσει την προσπάθεια σύστασης ενός Ελληνικού Δικτύου Φορέων Τοπικής Αυτοδιοίκησης για την επίλυση των προβλημάτων των Ελλήνων Τσιγγάνων από

το Μάιο του 1994. Οι εμπειρίες του μετά την υλοποίηση κοινοτικών προγραμμάτων και διακρατικών ανταλλαγών οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι τα προβλήματα των Ελλήνων Τσιγγάνων δεν μπορούσαν να αντιμετωπιστούν αποσπασματικά αλλά απαιτούσαν την ύπαρξη πραγματικής πολιτικής βούλησης, την οποία διέθεταν σε μεγάλο βαθμό οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Η αναγκαιότητα ενός δικτύου της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, το οποίο, μέσα από μία θεσμοθετημένη δομή θα προωθούσε τα τσιγγάνικα ζητήματα και την επίλυση προβλημάτων που αντιμετώπιζαν οι Τσιγγάνοι άρα και οι τοπικές κοινωνίες, ήταν προφανής.

Σκοπός του Δικτύου είναι να ενεργοποιήσει ένα σημαντικό αριθμό Δήμων, στους οποίους διαμένουν Τσιγγάνοι, να ασχοληθούν με την επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι Τσιγγάνοι, εξασφαλίζοντας την κοινωνική συνοχή. Οι στόχοι που έθεσε είναι:

- α) η ευαισθητοποίηση και η υποστήριξη των μελών του και γενικά της Τ.Α. με γνώμονα την ανάπτυξη θετικών δράσεων προς όφελος των Τσιγγάνων δημοτών τους,
- β) η κινητοποίηση της Πολιτείας προς την κατεύθυνση χάραξης και υλοποίησης Εθνικής πολιτικής,
- γ) η υποστήριξη της τσιγγάνικης κοινότητας, ώστε να συγκροτηθεί και να διεκδικήσει ότι ανήκει σε όλους τους Έλληνες πολίτες και
- δ) η ενημέρωση των διαφόρων φορέων αλλά και της υπόλοιπης κοινωνίας γύρω από τις πτυχές και τις αιτίες του κοινωνικού αποκλεισμού των Ελλήνων Τσιγγάνων με απώτερο σκοπό την ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση τους.

Για την υλοποίηση των στόχων αυτών καταρτίζει την στρατηγική του, η οποία βασίζεται στις αρχές που διατυπώνονται στο καταστατικό του και στις οποίες διακρίνεται η καταπολέμηση του ρατσισμού και η προώθηση πολιτικών για την κοινωνική ένταξη των Τσιγγάνων. Η στρατηγική αυτή διακρίνεται σε δύο άξονες: στον πρωταγωνιστικό ρόλο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των Τσιγγάνων και στη διεκδίκηση μίας σειράς μέτρων από την Πολιτεία που θα ανταποκρίνονται στις επείγουσες ανάγκες της τσιγγάνικης κοινότητας. Απώτερος σκοπός αυτής της στρατηγικής είναι η χάραξη μιας ολοκληρωμένης εθνικής πολιτικής για την αντιμετώπιση του αποκλεισμού των Τσιγγάνων.

Μέλη του Δικτύου είναι 61 Δήμοι στα όρια των οποίων διαβιούν Τσιγγάνοι και οι οποίοι επιθυμούν να αναπτύξουν “θετικές δράσεις” για τους Τσιγγάνους της περιοχής τους. Σήμερα, οι Δήμοι-μέλη του Δικτύου είναι οι παρακάτω (αλφαβητικά):

ΔΗΜΟΙ - ΜΕΛΗ

- Αγίας Βαρβάρας Ν. Αττικής
- Αγρινίου Ν. Αιτωλοακαρνανίας
- Αιγίου Ν. Αχαΐας
- Αιτωλικού Ν. Αιτωλοακαρνανίας
- Αλεξανδρούπολης Ν. Έβρου
- Αμαλιάδας Ν. Ηλείας
- Άμφισσας Ν. Φωκίδος
- Αντιγονίδων Ν. Ημαθίας
- Αντιρρίου Ν. Αιτωλοακαρνανίας
- Αξιού Ν. Θεσσαλονίκης
- Αργοστολίου Ν. Κεφαλληνίας
- Αχαρνών Ν. Αττικής
- Βόλου Ν. Μαγνησίας
- Βόχας Ν. Κορινθίας
- Γαστούνης Ν. Ηλείας
- Διδυμοτείχου Ν. Έβρου
- Δράμας Ν. Δράμας
- Δύμης Ν. Αχαΐας
- Ελ. Κορδελιού Ν. Θεσσαλονίκης
- Ευόσμου Ν. Θεσσαλονίκης
- Ζεφυρίου Ν. Αττικής
- Ηρακλείας Ν. Σερρών
- Θήβας Ν. Βοιωτίας
- Ιλίου Ν. Αττικής
- Καβάλας Ν. Καβάλας
- Καρδίτσας Ν. Καρδίτσας
- Κεραμωτής Ν. Καβάλας
- Κέρκυρας Ν. Κέρκυρας
- Κορίνθου Ν. Κορινθίας
- Λαμίας Ν. Φθιώτιδος
- Λάρισας Ν. Λαρίσης
- Μενεμένης Ν. Θεσσαλονίκης
- Μεσολογγίου Ν. Αιτωλοακαρνανίας
- Μεσσήνης Ν. Μεσσηνίας
- Μυτιλήνης Ν. Λέσβου
- Ναυπάκτου Ν. Αιτωλοακαρνανίας
- Νέας Ιωνίας Ν. Μαγνησίας
- Ξάνθης Ν. Ξάνθης
- Ευλοκάστρου Ν. Κορινθίας
- Ορεστιάδας Ν. Έβρου
- Ορχομενού Ν. Βοιωτίας
- Παρελίων Ν. Κέρκυρας
- Πάτρας Ν. Αχαΐας
- Πεταλούδων Ν. Δωδεκανήσου
- Πρέβεζας Ν. Πρεβέζης
- Πύργου Ν. Ηλείας
- Ρόδου Ν. Δωδεκανήσου
- Σερρών Ν. Σερρών
- Σοφάδων Ν. Καρδίτσας
- Συκεών Ν. Θεσσαλονίκης
- Τρικαιών Ν. Τρικάλων
- Τρίπολης Ν. Αρκαδίας
- Τυρνάβου Ν. Λαρίσης
- Φαρρών Ν. Αχαΐας
- Φαρσάλων Ν. Λαρίσης
- Φλώρινας Ν. Φλωρίνης
- Χαλανδρίου Ν. Αττικής
- Χαλάστρας Ν. Θεσσαλονίκης
- Χαλκηδόνας Ν. Θεσσαλονίκης
- Χαλκιδέων Ν. Εύβοιας
- Χίου Ν. Χίου

➤ **Εναισθητοποίηση και υποστήριξη των Δήμων-μελών**

Το Δίκτυο ROM, από την πρώτη στιγμή της λειτουργίας του, προσπάθησε να εναισθητοποιήσει όλους τους Δήμους της χώρας στους οποίους ζουν Τσιγγάνοι μέσω των διαφόρων οργάνων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Όσοι Δήμοι εντάχθηκαν στο Δίκτυο ανέλαβαν την υποχρέωση να καταγράψουν τις συνθήκες ζωής των Τσιγγάνων της περιοχής τους, συλλέγοντας στοιχεία για όλους τους τομείς της ζωής τους κάνοντας επιτόπιες μελέτες και συμπληρώνοντας μια σειρά από ερωτηματολόγια για να διαπιστωθεί η κατάσταση της κάθε περιοχής και για να αποτυπωθεί το προφίλ του Δήμου, με σκοπό τη διευκόλυνση της μεταξύ τους συνεργασίας και για να τεθούν προτεραιότητες που αργότερα πήραν τη μορφή άμεσων ενεργειών σε όλους τους τομείς.

Οι Δήμοι αναπτύσσουν δράσεις σε διάφορους τομείς :

- α) στον τομέα της καθαριότητας προσπάθησαν να εξασφαλίσουν άμεσα πιο υγιεινούς όρους διαβίωσης (π.χ. τοποθετώντας κάδους απορριμμάτων στους οικισμούς),
- β) στον τομέα της εγκατάστασης προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν άμεσα τα προβλήματα ύδρευσης και αποχέτευσης,
- γ) στον τομέα της πολιτογράφησης αναζήτησαν επίμονα και προσέλκυσαν όσους Τσιγγάνους δεν είχαν πολιτογραφηθεί,
- δ) στον τομέα της εκπαίδευσης εντόπισαν από τους δημοτικούς καταλόγους όλα τα παιδιά σχολικής και προσχολικής ηλικίας, προκειμένου να γραφτούν στα σχολεία και προέβλεψαν τη μεταφορά των μαθητών εκείνων που κατοικούσαν σε οικισμό που ήταν μακριά από τα σχολεία,
- ε) στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας με μέτρα προληπτικής ιατρικής και εμβολιασμούς και
- στ) συνεργασία με αρμόδιους φορείς για την αναζήτηση πληροφοριών από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς π.χ. η Ε.Υ.Δ.Α.Π., η Δ.Ε.Η., το Υ.ΠΕ.Χ.Ω.Δ.Ε κ.α. και την άσκηση πιέσεων για την προώθηση και την επίσπευση μόνιμων λύσεων.

➤ **Δράσεις για τη χάραξη ενός Εθνικού Σχεδίου Δράσης από την Πολιτεία**

Το Δίκτυο αναπτύσσει συνεργασία με τους εκπροσώπους των Υπουργείων που εμπλέκονται στην άσκηση πολιτικών για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των

Τσιγγάνων (Υγείας, Εσωτερικών, Εργασίας και Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων).

Διατυπώνει την ανάγκη ύπαρξης ενός κεντρικού οργάνου το οποίο θα αναλάμβανε το συντονισμό των πολιτικών.

Προτάσσει ως κύριο πρόβλημα το στεγαστικό για την αντιμετώπιση των προβλημάτων και απαιτεί τη διερεύνηση της επίλυσής τους από την Πολιτεία και το σχεδιασμό χώρων για την εγκατάσταση.

➤ **Δράσεις για την ενεργοποίηση των Ελλήνων Τσιγγάνων**

Το Δίκτυο ROM είχε κατανοήσει ότι βασική προϋπόθεση για την επίτευξη του στόχου της κοινωνικής ένταξης των Τσιγγάνων, είναι η ευαισθητοποίηση των ίδιων των Τσιγγάνων και η κινητοποίησή τους προς αυτήν την κατεύθυνση. Όπως παρουσιάστηκε και στο δεύτερο κεφάλαιο, οι Έτσιγγανοι για πολλά χρόνια δεν είχαν ένα συλλογικό όργανο που να τους εκπροσωπεί και να διεκδικεί λύσεις για τα προβλήματα τους. Με τη δημιουργία του Δικτύου ξεκίνησε και μια οργανωμένη προσπάθεια, η οποία πραγματοποιήθηκε με μία σειρά από επισκέψεις εκπροσώπων του Δικτύου αλλά και Τσιγγάνων από τον Πανελλήνιο Μορφωτικό Σύλλογο της Αγίας Βαρβάρας σε όλες τις περιοχές της Ελλάδας, όπου υπήρχε συγκέντρωση τσιγγάνικων πληθυσμών, με στόχο την δημιουργία Συλλόγων στις περιοχές όπου δεν υπήρχαν και την καλλιέργεια της ιδέας για συλλογική εκπροσώπηση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα. Έτσι, με την υποστήριξη του Δικτύου, συστάθηκε η Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Ελλήνων Ρομά και ολοκληρώθηκε το τρίπτυχο Τοπική Αυτοδιοίκηση- Κεντρική Διοίκηση- Τσιγγάνοι, απαραίτητο για τον άρτιο σχεδιασμό και την εφαρμογή πολιτικών υπέρ της εξάλειψης του κοινωνικού αποκλεισμού των Τσιγγάνων.

➤ **Η ευαισθητοποίηση των φορέων και της κοινωνίας**

Για την επίτευξη της κοινωνικής ένταξης των Τσιγγάνων απαιτείται και η ευαισθητοποίηση της ευρύτερης κοινωνίας. Με αυτή την έννοια, το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο πρέπει να ενημερωθεί για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των Τσιγγάνων, για αυτά που τους ενώνουν και αυτά που τους διαφοροποιούν και γενικότερα να καλλιεργηθεί η αντίληψη της αναγκαιότητας για τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στοιχείο απαραίτητο για την επίτευξη της κοινωνικής συνοχής.

Για να πετύχει τα παραπάνω το Δίκτυο συμμετείχε σε μια σειρά από Ημερίδες και Συνέδρια ανταλλάσσοντας απόψεις και παρέχοντας πληροφορίες και ενημέρωση για την πραγματική κατάσταση των Τσιγγάνων. Επίσης το Δίκτυο, κινούμενο στην ίδια κατεύθυνση της ευαισθητοποίησης της ευρύτερης κοινωνίας, συμμετέχει στην «συμμαχία» που συμφωνήθηκε μεταξύ τριών φορέων, οι οποίοι κατεξοχήν ασχολούνται με κοινωνικά προβλήματα και ευπαθείς πληθυσμιακές ομάδες, που αποτελεί το « Καραβάνι Αλληλεγγύης ». Οι φορείς που συμμετέχουν στο Καραβάνι Αλληλεγγύης είναι το Δίκτυο ROM, η Ελληνική Επιτροπή της UNICEF και ο Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργιών Ελλάδας (Σ.Κ.Λ.Ε.). Στόχοι αυτής της πρωτοβουλίας, μέσα από Συνέδρια που διοργανώνει, είναι η αντικειμενική ανάδειξη του προβλήματος, η ενημέρωση φορέων και στελεχών για τις εξελίξεις στο ζήτημα, η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης και των διαμορφωτών της, η διάδοση καλών πρακτικών και εργαλείων και η διεύρυνση της κοινωνικής «συμμαχίας» στον αγώνα καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού των Ελλήνων Τσιγγάνων.

Τέλος, από τις δράσεις του Δικτύου οι οποίες αναπτύχθηκαν στα πλαίσια της υλοποίησης των πολιτικών του εντοπίζουμε:

A) Την απογραφική μελέτη για τη διερεύνηση των κοινωνικών, οικιστικών συνθηκών και αναγκών των Ελλήνων Τσιγγάνων πολιτών. Η δράση αυτή καθίσταται αναγκαία για τη διαμόρφωση μιας συνολικής αντίληψης για την σύνθετη φύση του κοινωνικού αποκλεισμού της πληθυσμιακής ομάδας και την πραγματική κατάσταση της και για το σχεδιασμό των παρεμβάσεων, οι οποίες στο παρελθόν βασιζονταν σε εμπειρικές ή υποκειμενικές αντιλήψεις των σχεδιαστών της πολιτικής και με αντίθετα αποτελέσματα πολλές φορές από τα αναμενόμενα. Η δράση αυτή υλοποιήθηκε στα πλαίσια του επιχειρησιακού προγράμματος 'Multi Roma Action Hellas', της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας 'Απασχόληση'- Άξονας Integra (1999) και έδωσε τη συνολική εικόνα της κατάστασης, κάτι που αποτέλεσε στη συνέχεια τη βάση για τη χάραξη των διαφόρων πολιτικών από το Δίκτυο και την Πολιτεία.

B) Η κατάρτιση και επιμόρφωση Τσιγγάνων Συνδέσμων σε όλη την Ελλάδα, για τη δημιουργία μιας ομάδας Στελεχών που θα αποτελούσαν το βασικό δυναμικό υποστήριξης και προώθησης των στόχων του Δικτύου. Αυτή η ενέργεια υλοποιήθηκε στα πλαίσια και πάλι του επιχειρησιακού προγράμματος 'Multi Roma Action Hellas', της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας 'Απασχόληση'- Άξονας Integra το οποίο, μέσα από ένα καινοτομικό

πρόγραμμα κατάρτισης, δημιούργησε 20 Συνδέσμιους (Mediators), ικανούς να στελεχώσουν φορείς κοινωνικής πολιτικής καθώς και Δομές πληροφόρησης και συμβουλευτικής στήριξης Τσιγγάνων πολιτών. Σήμερα, οι περισσότεροι από αυτούς στελεχώνουν τα Κέντρα Πληροφόρησης και Υποστήριξης Τσιγγάνων, Δομές που δημιουργήθηκαν στα πλαίσια του ίδιου προγράμματος.

Γ) Η δημιουργία μιας Ηλεκτρονικής Τράπεζας Πληροφοριών η οποία αποτελεί ένα σύγχρονο εργαλείο πληροφόρησης, μεταφοράς τεχνογνωσίας και ανταλλαγής εμπειριών μεταξύ του Δικτύου και των άλλων φορέων.

Δ) Τέλος, το Δίκτυο ανέπτυξε μεθοδολογικά εργαλεία για την παροχή υπηρεσιών προς την ομάδα των Τσιγγάνων: 1) σύστημα ποιότητας για της υπηρεσίες της συμβουλευτικής στήριξης και απασχόλησης με στόχο τη διαμόρφωση ενός πλαισίου ποιοτικών προδιαγραφών για τον τρόπο παροχής υπηρεσιών Συμβουλευτικής (είδος υπηρεσιών προς την πληθυσμιακή ομάδα των Τσιγγάνων και ανθρώπινο δυναμικό), 2) παροχή κοινωνικών υπηρεσιών νέου τύπου για την υποστήριξη της ένταξης των Τσιγγάνων πολιτών. Στόχος αυτής της δράσης είναι η δικτύωση μεταξύ των υφιστάμενων δομών σε θέματα εκπαίδευσης και επιμόρφωσης στελεχών και η ανταλλαγή εμπειριών για να αναπτύξουν δράσεις για την προώθηση και επίλυση των τσιγγάνικων ζητημάτων.

Συμπεραίνοντας, επισημαίνουμε ότι η δημιουργία και οι δράσεις που υλοποιεί το Δίκτυο στην προσπάθεια για την επίτευξη της κοινωνικής ένταξης των Ελλήνων Τσιγγάνων είναι πολύ σημαντική. Πρώτα από όλα η ίδια η δημιουργία του αποτελεί σημαντική κατάκτηση γιατί αποτέλεσε την πρώτη οργανωμένη προσπάθεια στο χώρο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης να αντιμετωπιστεί με δυναμικό τρόπο το ζήτημα της κοινωνικής ένταξης των Τσιγγάνων. Συνέβαλλε στην προώθηση της κοινωνικής ένταξης των Τσιγγάνων αναδεικνύοντας το πολυσύνθετο, πολυδιάστατο, πολυεπίπεδο και αλληλένδετο του κοινωνικού αποκλεισμού διεκδικώντας παράλληλα τη λήψη μέτρων σε πολιτικό επίπεδο για ισότιμη πρόσβαση στα βασικά κοινωνικά αγαθά όπως είναι η στέγαση, η εκπαίδευση, η απασχόληση, η υγεία.

Το Δίκτυο κατάφερε να καθιερωθεί ως βασικός συνομιλητής και συνεργάτης της Πολιτείας διατηρώντας μαζί της σε σταθερή βάση εποικοδομητικό διάλογο για τη χάραξη και υλοποίηση πολιτικών βελτίωσης των συνθηκών ζωής των Ελλήνων Τσιγγάνων. Συνέβαλλε στη σύσταση της Διυπουργικής Επιτροπής, του οργάνου που ανέλαβε τη συνολική ευθύνη της εθνικής πολιτικής για την κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων, έχοντας διατυπώσει από την ίδρυση του την ανάγκη ύπαρξης ενός κεντρικού

επιτελικού οργάνου που θα αναλάβει το συντονισμό όλων των δράσεων και διατύπωσε μια σειρά από προτάσεις και θέσεις οι οποίες αξιοποιήθηκαν στα πλαίσια της εφαρμογής του Ολοκληρωμένου Προγράμματος Δράσης.

Κατέκτησε τη συμμετοχή του στα ανώτατα όργανα λήψης πολιτικών αποφάσεων για τους Έλληνες Τσιγγάνους με τελευταίο παράδειγμα τη συμμετοχή του στις συνεδριάσεις της Διυπουργικής Επιτροπής. Συνέβαλλε ουσιαστικά στη δημιουργία της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Σωματείων Ελλήνων Τσιγγάνων. Έτσι ολοκληρώθηκε το τρίπτυχο Πολιτεία-Τοπική Αυτοδιοίκηση-εκπρόσωποι των Ελλήνων Τσιγγάνων, σύμπραξη απαραίτητη για τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού. Και τέλος, μέσα από τη λειτουργία και τις δράσεις του, συνέβαλε στην ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση όχι μόνο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης αλλά γενικότερα φορέων και τμημάτων της ελληνικής κοινωνίας που δεν γνώριζαν όλες τις πτυχές του προβλήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΒΑΡΒΑΡΑΣ

5.1 Ο Δήμος Αγίας Βαρβάρας. Χωροταξική διάσταση.

Η πόλη της Αγίας Βαρβάρας βρίσκεται 7 χλμ. δυτικά της Αθήνας και συνορεύει με το Χαϊδάρι (βόρεια), με τον Κορυδαλλό (νότια και δυτικά), με το Αιγάλεω (ανατολικά) και με τη Νίκαια (νότια).

Η Αγία Βαρβάρα είναι μια πόλη που σχηματίστηκε την εποχή της μεγάλης εσωτερικής μετανάστευσης, από φτωχά λαϊκά στρώματα που συνέρεαν στην Αττική αναζητώντας δουλειά και φτηνή στέγη κοντά σε αυτή. Το 1941 είχε μόλις 32 κατοίκους και αποτελούσε τμήμα του Δήμου Αιγάλεω. Το 1949 έγινε Κοινότητα με 3.481 κατοίκους και το 1963 έγινε Δήμος με 13.727 κατοίκους.

Ο Δήμος Αγίας Βαρβάρας έχει έκταση 200 Ha. Οι ελεύθεροι χώροι και το πράσινο καλύπτουν μόλις το 8% της εντός σχεδίου έκτασης. Κύρια χρήση γης είναι η κατοικία. Ο τρόπος που αναπτύχθηκε δημιούργησε πολλά προβλήματα στο φυσικό, οικιστικό και κοινωνικό περιβάλλον. Η μεικτή πυκνότητα κατοίκησης είναι κατά μέσο όρο 219,5 κάτοικοι / Ha. Η πυκνότητα αυτή σε συνδυασμό με άλλα στοιχεία, όπως είναι το μικρό μέγεθος οικοπέδων, οι όροι δόμησης και η ανεπάρκεια ελεύθερων χώρων, δίνουν στην πόλη αίσθηση «ασφυξίας». Η ποιότητα στέγης γενικά είναι μέτρια και σε ορισμένες περιοχές χαμηλή.

Ως το 1981 υπήρχε πληθυσμιακή αύξηση και ο αριθμός των κατοίκων έφτασε τις 29.259. Σύμφωνα με τη γενική απογραφή του 1991, ο πληθυσμός μειώθηκε στους 28.706 κατοίκους, αριθμός που διατηρείται μέχρι και σήμερα (28.539 κάτοικοι) σύμφωνα με την απογραφή του 2001. Στη σύνθεση του πληθυσμού διακρίνονται δύο ομάδες από τις ονομαζόμενες ευπαθείς: η ομάδα των Τσιγγάνων και η ομάδα των Ποντίων που πρόσφατα παλιννόστησαν. Οι Τσιγγάνοι αποτελούν το 10% περίπου του συνολικού πληθυσμού, ενώ οι Παλιννοστούντες αντιστοιχούν στο 6% περίπου.

Το επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού, αν και βελτιώνεται χρόνο με το χρόνο, παραμένει πολύ χαμηλό. Σύμφωνα με στοιχεία του Αναπτυξιακού Συνδέσμου Δυτικής

Αθήνας το 8,4% του πληθυσμού είναι αναλφάβητοι και το 56% δεν ολοκλήρωσε τη βασική εκπαίδευση. Απόφοιτοι πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι το 38% ενώ μόλις το 4,34% είναι πτυχιούχοι ανώτατης εκπαίδευσης. Το πρόβλημα του αναλφαβητισμού (οργανικού και λειτουργικού) και της σχολικής διαρροής είναι εντονότερο στο γυναικείο πληθυσμό και τους Τσιγγάνους.

Οι κύριες μορφές απασχόλησης των κατοίκων της Αγίας Βαρβάρας συγκεντρώνονται στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα. Σύμφωνα με στοιχεία του Α.Σ.Δ.Α. και τα στοιχεία άλλων φορέων και υπηρεσιών (Γραφείο Απασχόλησης Δήμου Αγίας Βαρβάρας, τοπικοί Σύλλογοι κ.α.), μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού στερείται επαγγελματικής κατάρτισης και δεν διαθέτει καν τα τυπικά προσόντα για απασχόληση. Το ποσοστό των ανέργων είναι περίπου 11,5% στο σύνολο του πληθυσμού, ενώ το ποσοστό αυτό στις γυναίκες φτάνει το 18,3%.

5.2 Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας – Η «ελίτ» των Ελλήνων Τσιγγάνων

5.2.1 Η ταυτότητα των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας

Η Αγία Βαρβάρα θεωρείται ως ο κατεξοχήν τόπος εγκατάστασης των Τσιγγάνων όσον αφορά το λεκανοπέδιο της Αττικής. Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας έχουν έρθει από τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη με την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1922. Ακολούθησαν δύο κατευθύνσεις¹ : α) από τον τουρκικό κατευθείαν στον ελληνικό χώρο και β) από τον τουρκικό χώρο με έναν ενδιάμεσο σταθμό στη Βουλγαρία και κατόπιν στον ελληνικό χώρο. Έμειναν αρχικά στα Κάτω Πετράλωνα και από εκεί ήρθαν στην Αγία Βαρβάρα το 1939, στρατοπεδεύοντας αρχικά μπροστά από το Νοσοκομείο Λοιμωδών. Οι διηγήσεις των ίδιων λένε ότι το 1944-45 διέμεναν σε αντίσκηνα πίσω από την εκκλησία της Αγίας Βαρβάρας και ότι καταπάτησαν λίγο πιο πάνω ένα οικόπεδο γύρω στο ένα στρέμμα όπου έκτισαν παράγκες, γύρω στις 60-70 οικογένειες, το οποίο ονόμασαν «τενεκέ μαχαλά». Οι παράγκες αυτές γκρεμίστηκαν επί χούντας οπότε και οι Τσιγγάνοι αναγκάστηκαν να διασκορπιστούν μέσα στον ευρύτερο οικιστικό ιστό της πόλης της Αγίας Βαρβάρας.

Σήμερα, οι περισσότεροι από αυτούς μένουν ο ένας κοντά στον άλλο δημιουργώντας δική τους γειτονιά. Τέτοιες τσιγγάνικες γειτονιές υπάρχουν στην περιοχή γύρω από τον Προφήτη Ηλία, στα Ριμινίτικα και στην περιοχή γύρω από το Νοσοκομείο Λοιμωδών. Οι Τσιγγάνοι έχουν πολύ καλές σχέσεις μεταξύ τους και φροντίζουν να ορίσουν το δικό τους χώρο, κατά τον ίδιο τρόπο που οι Κρητικοί, οι Λάκωνες και οι Συριοί δημιουργούν τη δική τους γειτονιά στην Αγία Βαρβάρα.

Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας ανήκουν σε διάφορες ομάδες² (φυλές), ανάλογα με τον τόπο καταγωγής και με τη διάλεκτο που μιλούσαν ή με τα επαγγέλματα που ασκούν ή ασκούσαν οι γονείς και οι παππούδες τους. Είναι ερλήδες, καλαζάνοι, χουμουτζήδες, χατζούρηδες, φιλιππιτζήδες και φιτσιρία. Σήμερα όμως αρκετοί από αυτούς αγνοούν τις ομαδοποιήσεις αυτές.

Η μητρική τους γλώσσα είναι η Ρομανί και σε αυτή τους είναι πιο εύκολο να εκφράζονται παρά το ότι όλοι μιλούν Ελληνικά. Όταν βρίσκονται σε δημόσιους χώρους στην Αγία Βαρβάρα, σπάνια θα τους ακούσει κανείς να μιλούν τη γλώσσα τους, μόλις όμως βρεθούν μεταξύ τους, στο σπίτι τους, στους κοινούς τους χώρους μιλούν την τσιγγάνικη γλώσσα. Αυτό που επιθυμούν είναι να συνεχίσουν να τη μιλούν. Θέλουν η γλώσσα τους να παραμείνει ζωντανή και συγχρόνως θέλουν να ανταποκριθούν στις ανάγκες της σημερινής κοινωνίας με την εξέλιξη του γραπτού λόγου της ίδιας της γλώσσας τους.

Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας είναι θρησκευόμενοι Χριστιανοί Ορθόδοξοι. Από τις θρησκευτικές γιορτές δίνουν μεγάλη σημασία στον εορτασμό του Αγίου Γεωργίου, στο Δεκαπενταύγουστο και στην ημέρα της Αγίας Βαρβάρας. Ιδιαίτερα τον Δεκαπενταύγουστο παρατηρείται το φαινόμενο των μαζικών μετακινήσεων τους προς το νησί της Παναγίας, την Τήνο, για τον εορτασμό και την εκπλήρωση των ταμάτων τους.

Μέσα στον αστικό χώρο της Αγίας Βαρβάρας μπορεί κανείς να ακούσει συχνά τη λέξη «φάρα». Το σύστημα των γενών και οι δεσμοί αίματος ακόμη ορίζουν τη ζωή των Τσιγγάνων, θυμίζοντας χρόνους παλαιότερους στον ελλαδικό χώρο, όταν η συγγένεια έπαιζε τον κυρίαρχο ρόλο στην πορεία του ατόμου. Η οικογένεια είναι αναντικατάστατος θεσμός για τους Τσιγγάνους. Χαρακτηριστικό της οικογένειας είναι ότι όλα της τα μέλη βρίσκονται πολύ κοντά, είναι πολύ δεμένα μεταξύ τους. Η κάθε οικογένεια απαριθμεί κατά μέσο όρο περίπου επτά άτομα (γονείς, παιδιά, παππούς, γιαγιά). Η διευρυμένη αυτή οικογένεια των Τσιγγάνων δεν συστεγάζεται πάντα, όμως τα σπίτια των γονιών, αδελφών, θείων κ.λ.π. είναι το ένα κοντά στο άλλο ή στην ίδια μικρή πολυκατοικία - με το κλειδί

στην πόρτα – και πολύ συχνά τρώνε όλοι μαζί. Οι μητέρες δεν εργάζονται συνήθως, όταν τα παιδιά είναι μικρά, παρά μόνο στην περίπτωση που κάποια γιαγιά ή θεία, η οποία δεν εργάζεται, μπορεί να τα κρατήσει. Οι παππούδες και οι γιαγιάδες, οι φτωχοί συγγενείς δεν εγκαταλείπονται ποτέ. Οι ηλικιωμένοι εξακολουθούν να έχουν το ρόλο του αρχηγού της οικογένειας.

Πλούσιοι ή φτωχοί, οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας έχουν κοινούς τόπους, έχουν τις συναντήσεις τους, τις γιορτές τους, τα γλέντια τους, τους γάμους. Και εκεί ανανεώνονται και συσφίγγονται οι σχέσεις τους μέσα σε συγκινησιακές καταστάσεις χαράς ή λύπης. Στα γλέντια παίρνουν μέρος όλα τα άτομα της φάρας ή και από άλλες φάρες, κάθε ηλικίας. Μικρά παιδιά, αγόρια και κορίτσια, μανάδες με τα μωρά τους, έγκυες που χορεύουν ξεχνώντας το επιπλέον βάρος που κουβαλούν μέσα τους, ηλικιωμένοι και ηλικιωμένες που συχνά πετούν τα παπούτσια τους στην άκρη για να μπορούν να χορέψουν πιο άνετα. Η μουσική που ακούγεται είναι η παραδοσιακή μουσική των Τσιγγάνων, ανατολίτικη με στοιχεία ισπανικά και αραβικά, μουσική που ακούγεται συχνά και στα σπίτια τους.

Όταν οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας αναφέρονται στο γάμο δεν εννοούν πάντα και τη στέψη που γίνεται στην εκκλησία ή τον πολιτικό γάμο στο Δημαρχείο της περιοχής. Το δικό τους τελετουργικό είναι που παίζει τον κυρίαρχο ρόλο. Οι γονείς του αγοριού και του κοριτσιού συνεννοούνται μεταξύ τους για το γάμο των παιδιών τους. Την προίκα θα δώσει ο πατέρας της νύφης, αλλά και οι γονείς του γαμπρού βοηθούν συνήθως στο στήσιμο του νέου νοικοκυριού. Η ηλικία που συνάπτεται γάμος είναι 16 – 18 χρονών, αν και τα τελευταία χρόνια έχουν παρατηρηθεί πολλές περιπτώσεις όπου οι νεαροί Τσιγγάνοι παντρεύονται μετά την ενηλικίωση τους.

Η πρώτη εντύπωση ενός επισκέπτη στην Αγία Βαρβάρα είναι ότι οι Τσιγγάνοι έχουν αφομοιωθεί από την ευρύτερη κοινωνική ομάδα των μη Τσιγγάνων. Σπάνια συναντά κανείς Τσιγγάνες ντυμένες με το γνωστό παραδοσιακό τους τρόπο. Άντρες και γυναίκες έχουν υιοθετήσει πλήρως τον τρόπο ντυσίματος του υπόλοιπου πληθυσμού.

5.2.2 Δημογραφικά στοιχεία – Η αστικοδημοτική κατάσταση των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας

Ο τσιγγάνικος πληθυσμός³ της Αγίας Βαρβάρας είναι 3208 άτομα σε σύνολο 786 νοικοκυριών. Από αυτούς τα 1615 άτομα, δηλαδή ποσοστό 50,34%, είναι άντρες ενώ τα υπόλοιπα 1593 άτομα είναι γυναίκες, ποσοστό 49,66%.

Από το σύνολο των ατόμων, υπάρχουν στοιχεία για τα 3134 άτομα και έτσι προκύπτει ο παρακάτω πίνακας ηλικιακής κατανομής του τσιγγάνικου πληθυσμού :

ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Έως 5 ετών	314	10
6 – 12 ετών	436	13,9
13 – 16 ετών	217	6,9
17 – 24 ετών	555	17,7
25 – 32 ετών	458	14,6
33 – 40 ετών	338	10,8
41 – 48 ετών	335	10,7
49 – 56 ετών	238	7,6
57 – 64 ετών	121	3,7
Άνω των 65 ετών	122	3,9
ΣΥΝΟΛΟ	3134	100%

ΠΗΓΗ: ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι η εκπροσώπηση των ηλικιών έως 32 ετών είναι ιδιαίτερα δυναμική.

Η πλειοψηφία των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας είναι εγγεγραμμένοι στα Δημοτολόγια του Δήμου Αγίας Βαρβάρας, έχουν ληξιαρχική πράξη γέννησης και κατέχουν αστυνομική ταυτότητα σε ποσοστά που φτάνουν το 95%. Επίσης, σε λίγο μικρότερο ποσοστό (75% περίπου) έχουν εκλογικό βιβλιário.

Σχετικά με την οικογενειακή κατάσταση των ατόμων, γίνεται ανάλυση ανά ηλικιακή ομάδα :

ΗΛΙΚΙΑΚΗ ΟΜΑΔΑ	ΑΓΑΜΟΣ/Η	ΑΝΥΠΑΝΤΡΗ ΜΗΤΕΡΑ	ΣΕ ΔΙΑΣΤΑΣΗ	ΕΓΓΑΜΟΣ	ΧΗΡΟΣ/Α
13 - 16	95,85 %	1,38 %	0,00 %	2,77 %	0,00 %
17 - 24	52,43 %	10,99 %	1,08 %	27,21 %	0,00 %
25 – 32	24,89 %	9,61 %	3,93 %	60,04 %	0,44 %
33 – 40	10,65 %	5,92 %	5,92 %	73,67 %	2,66 %
41 – 48	7,76 %	2,98 %	6,27 %	78,51 %	3,58 %
49 - 56	5,89 %	1,26 %	3,78 %	78,99 %	8,82 %
57 – 64	3,31 %	1,65 %	2,48 %	71,07 %	20,66 %
Άνω των 65	5,74 %	0,00 %	4,92 %	44,26 %	45,08 %

ΠΗΓΗ: ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

(στον παραπάνω πίνακα υπάρχει μια απόκλιση από το 100 % γιατί για κάποιο μικρό αριθμό Τσιγγάνων δεν υπάρχουν στοιχεία)

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτουν τα παρακάτω : α) η ομάδα των εγγάμων είναι πιο δυναμική στις ηλικιακές ομάδες άνω των 25 ετών, β) η συντριπτική πλειοψηφία των αγάμων είναι στις ηλικιακές ομάδες από 13 – 24 ετών, γ) η ομάδα των ανύπαντρων μητέρων (μονογονεϊκές οικογένειες) αντιπροσωπεύεται με υψηλότερα ποσοστά στις ηλικιακές ομάδες από 17 – 32 ετών, δ) η ομάδα των ατόμων που βρίσκεται σε διάσταση με τον/την σύντροφο του αντιπροσωπεύεται με υψηλότερα ποσοστά στις ηλικιακές ομάδες από 25 – 48 ετών και ε) η ομάδα των ατόμων που έχουν χάσει λόγω θανάτου τον/την σύντροφο τους αντιπροσωπεύεται με υψηλότερα ποσοστά στις ηλικιακές ομάδες από 49 – 64 ετών ενώ για τα άτομα που είναι άνω των 65 ετών, το ποσοστό φτάνει το 45,08 %.

5.2.3 Η διαμονή των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας

Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας σήμερα δεν ζουν σε τσαντίρια ή παράγκες, αλλά σε σπίτια διεσπαρμένα στον οικιστικό ιστό της πόλης. Άλλωστε ο χώρος της πόλης δεν αφήνει περιθώρια για την ύπαρξη των παραδοσιακών τσαντιριών, αλλά και η φιλοσοφία που διέπει τη ζωή των μόνιμα εγκατεστημένων πλέον Τσιγγάνων και η οικονομική αναβάθμιση των περισσότερων απαιτούν την εναρμόνιση με τους τύπους των κατοικιών που η πόλη ορίζει.

Τα σπίτια στα οποία ζουν είναι μονοκατοικίες ή πολυκατοικίες και σε πολύ λίγες περιπτώσεις έχουν τη μορφή παραπήγματος. Οι μονοκατοικίες τους έχουν πολύ συχνά κοινή αυλή με τις διπλάνες κατοικίες, ενώ στην περίπτωση των διαμερισμάτων σε μικρές πολυκατοικίες, οι οποίες είναι συνήθως οικογενειακές, συναντά κανείς μεγάλους ακάλυπτους χώρους. Στον παρακάτω πίνακα φαίνονται οι μορφές των κατοικιών όπου διαμένουν οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας και το καθεστώς ιδιοκτησίας των κατοικιών αυτών :

ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ

ΤΥΠΟΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΗ	ΙΔΙΟΚΤΗΤΗ	ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ
Μονοκατοικία	280 (35,6%)	120	114	46
Πολυκατοικία	474 (60,3%)	236	190	48
Παράπηγμα	31 (3,9%)	10	9	12
Σκηνή	1 (0,2%)	0	0	1
ΣΥΝΟΛΟ	786	366	313	107

ΠΗΓΗ: ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

Από τον παραπάνω πίνακα φαίνεται πως η πλειοψηφία των νοικοκυριών διαμένει σε πολυκατοικία, ένα μεγάλο ποσοστό σε μονοκατοικία, ένα πολύ μικρό ποσοστό διαμένει σε παράπηγμα (πρόχειρη-ευτελή κατασκευή) και μόνο ένα νοικοκυριό διαμένει σε σκηνή. Το μεγαλύτερο ποσοστό των κατοικιών είναι ενοικιαζόμενες, λιγότερες είναι ιδιόκτητες ενώ σε κάποιες περιπτώσεις έχουμε και φιλοξενία από συγγενείς. Η πλειοψηφία των κατοικιών αυτών (97,84%) βρίσκονται εντός σχεδίου πόλης και οι ελάχιστες περιπτώσεις κατοικιών εκτός σχεδίου αφορούν παραπήγματα και τη σκηνή.

Το εξωτερικό των σπιτιών, συνήθως, δεν διαφοροποιείται από τα σπίτια των μη Τσιγγάνων όμοιας οικονομικής κατάστασης που μένουν στην ίδια πόλη. Εκείνο που διαφέρει είναι η χρήση και το εσωτερικό των σπιτιών, όπου πάντα αποτυπώνεται η ίδια η ζωή και καταγράφονται οι συνήθειες των Τσιγγάνων.

Τα σπίτια στα οποία ζουν είναι συνήθως δύο-τριών δωματίων, σπίτια όπου διαμένουν οικογένειες πολλών ατόμων και σ' αυτές τις περιπτώσεις όλα τα αδέρφια μοιράζονται το ίδιο δωμάτιο. Υπάρχουν βέβαια και σπίτια με περισσότερα δωμάτια, σε πολύ μικρό ποσοστό όμως. Πολλά από τα σπίτια αυτά έχουν πολυτελή κατασκευή, μεγάλα κάδρα στους τοίχους, βαριά επίπλωση με ξύλο και αλάβαστρο, εντυπωσιακά φωτιστικά, αλλά και πιο φτωχικά, με το απαραίτητο όμως σαλόνι, χωλ, υπνοδωμάτια, κουζίνα και αντίστοιχα έπιπλα, και άλλα απλώς διαθέτουν τα στοιχειώδη, τραπέζι, καθίσματα κ.λ.π. Υπάρχουν και σπίτια που δεν διαθέτουν καθόλου έπιπλα, εκτός από κάποιο τραπέζι σε μια γωνία και μια-δυο καρέκλες πλαστικές, από εκείνες τις οποίες εμπορεύονται. Οι κατασκευές των σπιτιών και ο εξοπλισμός τους αντανakλούν τις οικονομικές δυνατότητες του ιδιοκτήτη.

Τα σπίτια είναι συνδεδεμένα με τα βασικά δίκτυα παροχών (ύδρευσης, αποχέτευσης και τηλεφώνου) και διαθέτουν την απαραίτητη θέρμανση, είτε με καλοριφέρ είτε με σόμπες, πετρελαίου ή ξύλου.

Ένα σημαντικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι Τσιγγάνοι στην Αγία Βαρβάρα όσον αφορά τη διαμονή τους είναι η εύρεση κατοικίας είτε για ενοικίαση είτε για αγορά. Οι μη Τσιγγάνοι της περιοχής πολύ συχνά αρνούνται να τους νοικιάσουν ή να τους πουλήσουν το σπίτι τους δυσπιστώντας ως προς την οικονομική τους δυνατότητα αλλά και φοβούμενοι τις αντιδράσεις των γειτόνων. Σε γενικές γραμμές πάντως η συνύπαρξη των Τσιγγάνων με τους μη Τσιγγάνους στην περιοχή της Αγίας Βαρβάρας είναι αρμονική. Σίγουρα δημιουργούνται προβλήματα κάποιες φορές, όμως η κατάσταση σε σχέση με άλλες περιοχές, όπως αυτή των Άνω Λιοσίων, είναι σαφώς καλύτερη.

5.2.4 Η απασχόληση των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας

Στον τσιγγάνικο πληθυσμό της Αγίας Βαρβάρας το ποσοστό ανεργίας ανέρχεται στο 15%. Το ποσοστό αυτό εστιάζεται κυρίως στις γυναίκες αλλά αυξάνεται ραγδαία και στους άντρες καθώς τα επαγγέλματα τους φθίνουν συνεχώς γιατί ο τρόπος που τα ασκούν δεν δίνει τη δυνατότητα εξέλιξης και ανταγωνιστικότητας.

Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας παλιότερα ασκούσαν κυρίως το επάγγελμα του γανωτή, ενώ παράλληλα ασχολούνταν και με το εμπόριο. Οι μορφές της σημερινής τους απασχόλησης φαίνονται στον παρακάτω πίνακα :

ΜΟΡΦΕΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Δημόσιος Υπάλληλος	1,00 %
Ελεύθερος Επαγγελματίας	2,35 %
Εμπορος	7,59 %
Ιδιωτικός Υπάλληλος	3,70 %
Μικροπωλητής	82,50 %
Μουσικός	0,80 %
Παλαιοπώλης	0,18 %
Τεχνίτης	0,80 %
Άγνωστο Επάγγελμα	1,08 %
ΣΥΝΟΛΟ	100 %

ΠΗΓΗ: ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

Το μεγαλύτερο ποσοστό των απασχολούμενων Τσιγγάνων ασχολείται με το πλανόδιο ή το στάσιμο εμπόριο. Πολλοί έχουν μεγάλα καταστήματα με είδη ρουχισμού, προικός ή

ηλεκτρικά. Τα εμπορεύματα τους συχνά τα εισάγουν οι ίδιοι ή κάνουν παράλληλα και χονδρεμπόριο. Εκτός από τους εύπορους καταστηματάρχες και εισαγωγείς υπάρχουν πολλοί πλανόδιοι μικροπωλητές που πουλούν τηλέφωνα, μαγνητόφωνα, δερμάτινα ρούχα κ.α. σε πάγκους στις λαϊκές ή σε βαλίτσες γυρνώντας σε σπίτια και καταστήματα. Σε γενικές γραμμές οι έμποροι της Αγίας Βαρβάρας βρίσκονται σε καλή οικονομική κατάσταση, ακόμα και όταν πρόκειται για ανθρώπους με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο. Σχεδόν όλοι άρχισαν τις εμπορικές τους δραστηριότητες εργαζόμενοι ως γυρολόγοι και κάποιοι από αυτούς κατάφεραν να ανοίξουν καταστήματα.

Οι έμποροι ταξιδεύουν συχνά στο εξωτερικό για να φέρουν εμπορεύματα ή σε άλλες πόλεις της Ελλάδας για να τα πουλήσουν. Στα ταξίδια τους δεν παίρνουν πάντα μαζί την οικογένεια τους, εκτός αν πρόκειται να λείψουν για πολύ καιρό. Σε κάποιες περιπτώσεις, κάποια μέλη της οικογένειας ακολουθούν για να δουν συγγενείς που μένουν σε άλλα μέρη της Ελλάδας. Οι μετακινήσεις αυτές συνήθως διαρκούν μερικές ημέρες, σε κάποιες όμως περιπτώσεις μπορεί να διαρκέσουν και μήνες.

Οι πλανόδιοι έμποροι τις περισσότερες φορές πουλούν χωρίς νόμιμη άδεια, σε συνθήκες ανασφάλειας, προβάλλοντας σαν αιτίες είτε το ότι οι αρμόδιες αρχές δεν τους τις δίνουν, είτε πως δεν τους χρειάζεται.

5.2.5 Η εκπαίδευση των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας

Όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα, το επίπεδο εκπαίδευσης που έχουν παρακολουθήσει οι περισσότεροι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας είναι το Δημοτικό σχολείο, το οποίο είτε τελείωσαν είτε παρακολούθησαν μέχρι κάποια τάξη.

ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Καμία	18,65 %
Κάποιες τάξεις του Δημοτικού	30,10 %
Δημοτικό	33,60 %
Κάποιες τάξεις Γυμνασίου	8,42 %
Γυμνάσιο	5,99 %
Κάποιες τάξεις Λυκείου	1,24 %
Λύκειο	2,00 %
ΣΥΝΟΛΟ	100 %

ΠΗΓΗ: ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

Στην Αγία Βαρβάρα υπάρχουν και περιπτώσεις παρακολούθησης ανώτερων βαθμίδων εκπαίδευσης, όχι όμως πολλές. Σύμφωνα με τον Πανελλήνιο Μορφωτικό Σύλλογο, 5 άτομα έχουν Πανεπιστημιακή εκπαίδευση, 7 άτομα εκπαίδευση επιπέδου Τ.Ε.Ι., 7 άτομα εκπαίδευση επιπέδου Ι.Ε.Κ. και 6 άτομα έχουν τελειώσει σχολές του Ο.Α.Ε.Δ..

Τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερα Τσιγγανόπουλα γράφονται στο σχολείο και ολοκληρώνουν τη φοίτηση τους σε αυτό. Διαρροές αρχίζουν να εμφανίζονται στο Γυμνάσιο. Σε γενικές γραμμές έχει μειωθεί το φαινόμενο εγκατάλειψης του σχολείου και έχουν αυξηθεί οι τελειόφοιτοι στην Βασική Εκπαίδευση και στο Λύκειο.

Τα παιδιά των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας φοιτούν σε Δημόσια σχολεία μαζί με τα υπόλοιπα παιδιά της περιοχής. Στα Δημοτικά σχολεία λειτουργούν τάξεις ενισχυτικής διδασκαλίας, όπου τα παιδιά παρακολουθούν μαθήματα παράλληλα με την κανονική τους τάξη. Όμως τα περισσότερα έχουν σχετικά μέτριες ή χαμηλές επιδόσεις στα μαθήματα και είναι τα μόνα που μπορεί να μείνουν στάσιμα σε μία τάξη, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι παρουσιάζουν μαθησιακές δυσκολίες. Τα αίτια δεν πρέπει να αποδοθούν στο ότι τα Τσιγγανόπουλα δεν θέλουν να πάνε στο σχολείο. Αυτό δεν ισχύει στην περίπτωση της Αγίας Βαρβάρας, γιατί οι Τσιγγάνοι γονείς έχουν συνειδητοποιήσει την αξία του σχολείου και την έχουν μεταδώσει και στα παιδιά τους. Οι κυριότερες αιτίες παρουσιάζονται παρακάτω:

Τα Τσιγγανόπουλα όταν πηγαίνουν πρώτη φορά σχολείο, λόγω της διγλωσσίας (γνωρίζουν την Ελληνική γλώσσα, όμως στο σπίτι τους μιλούν πάντα τη Ρομανί), αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην έκφρασή τους. Κάποιες φορές, λόγω των μετακινήσεων των γονέων τους για επαγγελματικούς λόγους, αναγκάζονται να τους ακολουθήσουν και έτσι διακόπτουν τη φοίτηση προσωρινά. Ένας ακόμη παράγοντας που δυσκολεύει τα Τσιγγανόπουλα κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους είναι η αρνητική προδιάθεση που εισπράττουν από μέρος των μη Τσιγγάνων μαθητών, τους γονείς αυτών αλλά και από τους ίδιους τους δασκάλους.

Μέσα στη σχολική τάξη τα Τσιγγανόπουλα γνωρίζουν ότι αποτελούν μειοψηφία και ο φόβος της απόρριψης και της αδυναμίας τους να αμυνθούν απέναντι στις προκαταλήψεις των άλλων τα συσπειρώνει και δημιουργούν ομάδες με εξαιρετική συνοχή. Δεν αποκλείονται όμως και οι περιπτώσεις που τα μικρά Τσιγγανόπουλα κάνουν παρέα με τα μη Τσιγγανόπουλα.

Όλες αυτές οι συνθήκες φοίτησης, με τις δυσκολίες στα μαθήματα και τα αισθήματα αδικίας ή περιθωριοποίησης που μπορεί να αισθάνονται, σε συνδυασμό πολλές φορές με τις συχνές μετακινήσεις τους με την οικογένεια για επαγγελματικούς λόγους, αναγκάζουν πολλά από τα Τσιγγανόπουλα να εγκαταλείπουν το σχολείο και να συνεχίζουν την παράδοση της οικογένειας από μικρή ηλικία που τα θέλει να ασχολούνται με το εμπόριο.

5.2.6 Η υγεία και η ασφάλιση των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας

ΥΓΕΙΑ

Οι περισσότεροι Τσιγγάνοι της περιοχής δεν αντιμετωπίζουν προβλήματα υγείας⁴, εκτός από ένα ποσοστό γύρω στο 25 % που αντιμετωπίζει κάποιο από τα παρακάτω προβλήματα :

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΥΓΕΙΑΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Αλλεργίες	12,35 %
Άσθμα	17,60 %
Νοητική Καθυστέρηση	1,02 %
Επιληψία	0,85 %
Καρδιοπάθειες	24,88 %
Καρκίνος	1,87 %
Σωματική Αναπηρία	15,57 %
Ψυχιατρικά Προβλήματα	3,21 %
Ψυχολογικά Προβλήματα	22,67 %
ΣΥΝΟΛΟ	100 %

ΠΗΓΗ: ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

Οι συνήθεις παθήσεις που παρουσιάζονται είναι λεύκωμα, ζάχαρο, χοληστερίνη, ουρικό οξύ, τριγλυκερίδια, πίεση, υπόταση ή υπέρταση, χολή, λιπώματα και ορθοπεδικά προβλήματα όπως παθήσεις της μέσης ή της πλάτης, οστεοπόρωση, δισκοπάθεια, ρευματισμοί, ισχιαλγίες, αρθρικά κ.α. Επίσης αναπνευστικά προβλήματα όπως βρογχίτιδα, άσθμα, νεφρολογικά προβλήματα, νευρολογικά προβλήματα όπως επιληψία, ημικρανίες, εγκεφαλικά και ενδοκρινολογικά προβλήματα όπως παθήσεις του θυρεοειδούς και διαβήτη.

Όσον αφορά τα εμβόλια, το μεγαλύτερο ποσοστό έχει πραγματοποιήσει στην κατάλληλη ηλικία τα απαραίτητα εμβόλια, κάτι που φαίνεται και στον πίνακα :

ΕΜΒΟΛΙΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Ναι	56,34 %
Μερικά	28,05 %
Εκτός Ηλικίας	3,76 %
Όχι	11,85 %
ΣΥΝΟΛΟ	100 %

ΠΗΓΗ: ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΑΣΦΑΛΙΣΗ

Οι περισσότεροι Τσιγγάνοι στην Αγία Βαρβάρα δεν έχουν ασφαλιστική κάλυψη ή καλύπτονται από κάποιο φορέα κοινωνικής προστασίας παίρνοντας επίδομα απορίας, με αποτέλεσμα όταν φτάνουν σε μεγάλη ηλικία να μη διαθέτουν πόρους ζωής και να ζουν με τη συνεισφορά των συγγενών τους. Το μεγαλύτερο πρόβλημα ασφάλισης το αντιμετωπίζουν οι φτωχότεροι Τσιγγάνοι, οι οποίοι εξασφαλίζουν τα στοιχειώδη μέσα συντήρησης ως γυρολόγοι, ταξιδεύοντας πολύ συχνά. Παρόλα αυτά υπάρχει και ένας αριθμός Τσιγγάνων που εντάσσονται σε κάποιο ασφαλιστικό ταμείο. Η πραγματικότητα αποτυπώνεται στον παρακάτω πίνακα :

ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Ι.Κ.Α.	5,96 %
Ο.Γ.Α.	0,90 %
Τ.Ε.Β.Ε.	4,25 %
ΑΠΟΡΙΑΣ	34,24 %
ΤΙΠΟΤΑ	46,61 %
ΣΥΝΟΛΟ	100 %

ΠΗΓΗ: ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

Στον παρακάτω πίνακα φαίνεται η κατανομή των επιδομάτων που λαμβάνουν οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας, τα οποία στην πλειοψηφία τους είναι επιδόματα της Διεύθυνσης Κοινωνικής Πρόνοιας και επιδόματα Πολυτεκνίας :

ΕΙΔΟΣ ΕΠΙΔΟΜΑΤΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Αναπηρίας	5,03 %
Απορίας	3,63 %
Ι.Κ.Α.	0,28 %
Ο.Α.Ε.Δ.	0,28 %
Οικογενειακό 3 ^ο παιδιού	1,68 %
Πολυτέκνων	29,83 %
Πρόνοιας	45,03 %
Σύνταξης γήρατος Ο.Γ.Α.	13,68 %
Για ψυχιατρικούς λόγους	0,56 %
ΣΥΝΟΛΟ	100 %

ΠΗΓΗ: ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

5.2.7 Η δραστηριοποίηση των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας

Στην Αγία Βαρβάρα έχει την έδρα του ο «Πανελλήνιος Μορφωτικός Σύλλογος Ελλήνων Αθιγγάνων»⁵, ο οποίος ιδρύθηκε το 1939 στα Πετράλωνα. Οι σκοποί του Συλλόγου όπως αναφέρονται στο καταστατικό της ίδρυσης του είναι η μελέτη και προαγωγή των οικονομικών συμφερόντων των μελών του, η ηθική και πνευματική εξύψωση του επιπέδου των μελών του με αδελφική και ειλικρινή συνεργασία, η οργάνωση νυχτερινών σχολών, διαλέξεων, εκδρομών, ψυχαγωγικών συναυλιών και άλλων δραστηριοτήτων για την ανάπτυξη των μελών του, η ίδρυση ταμείου αλληλοβοήθειας για παροχές ιατρικής περίθαλψης στα μέλη του κ.α..

Ο Σύλλογος αριθμεί πάνω από 400 ενεργά μέλη και έχει συμβάλλει ουσιαστικά στην βελτίωση των συνθηκών της ζωής των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας αλλά και των Τσιγγάνων όλης της Ελλάδας, αφού για πολλά χρόνια αποτελούσε το μοναδικό σύλλογο Τσιγγάνων που δραστηριοποιούνταν στο σύνολο της χώρας. Συνεργάστηκε με τη Γ.Γ.Λ.Ε. για την επίλυση των προβλημάτων των Τσιγγάνων και για τη λειτουργία τμημάτων

καταπολέμησης του αναλφαβητισμού, ενηλίκων και παιδιών, που λειτούργησαν στην Αγία Βαρβάρα από το 1986 και πραγματοποίησε το έτος 2002 την μοναδική απογραφή του τσιγγάνικου πληθυσμού της Αγίας Βαρβάρας με τη υποστήριξη της Εύξεινης Πόλης και του ΚΕ.Π.Υ.Τ. της Αγίας Βαρβάρας.

Μέχρι το 1998, οπότε ιδρύθηκε η Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Ελλήνων Ρομά (Π.Ο.Σ.Ε.Ρ.), ο Σύλλογος έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο και αποτέλεσε αξιόπιστο συνομιλητή με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς για την εφαρμογή προγραμμάτων. Ήρθε σε επαφή με Ευρωπαίους Τσιγγάνους και αντάλλαξε σημαντικές απόψεις και εμπειρίες. Το σημαντικότερο που κατάφερε να κάνει ήταν να ενημερώσει την Κεντρική Διοίκηση για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν και συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν οι Τσιγγάνοι σε όλη την Ελλάδα και να την ευαισθητοποιήσει σε σημαντικούς τομείς όπως η υγεία, η διαμονή και η ασφάλιση.

5.3 Η Τοπική Αυτοδιοίκηση και άλλοι φορείς δράσης και υποστήριξης των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας

5.3.1 Ο ρόλος του Δήμου Αγίας Βαρβάρας στην αντιμετώπιση των προβλημάτων των Τσιγγάνων και οι πολιτικές για την ένταξη τους.

Οι Τσιγγάνοι που ζουν στην Αγία Βαρβάρα, όπως και αυτοί που ζουν σε άλλες πόλεις, αντιμετωπίζουν προβλήματα και οπωσδήποτε δεν έχει εξαλειφθεί ο φόβος και η προκατάληψη μεταξύ των κοινωνικών ομάδων που συγκροτούν τον πληθυσμό της πόλης της Αγίας Βαρβάρας, όμως οι συνθήκες ζωής τους σε αυτή είναι καλύτερες. Οι επιλογές και οι συμπεριφορές τους, η σχέση τους με την ευρύτερη κοινότητα, δείχνουν ότι υπάρχει κοινωνική ένταξη και κοινωνική συνοχή σε ικανοποιητικό βαθμό. Σε αυτό το καλό αποτέλεσμα έχουν συμβάλει αποφασιστικά η αντίληψη και οι πολιτικές της δημοτικής αρχής για την κοινωνική ανάπτυξη, που περιελάμβαναν την πολιτική κοινωνικής ένταξης και υποστήριξης κάθε ευπαθούς κοινωνικά ομάδας όπως οι Τσιγγάνοι, οι Παλιννοστούντες, τα άτομα με ειδικές ανάγκες κ.α.

Οι Τσιγγάνοι, από την πρώτη στιγμή που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή, ναι μεν αντιμετώπισαν πολλές φορές τις προκαταλήψεις και κάποιες φορές τη ρατσιστική διάθεση

των κατοίκων, όμως ποτέ δεν εκδιώχθηκαν με άμεσο τρόπο από αυτή. Οι Τοπικοί Αρχόντες τους αντιμετώπιζαν πάντοτε με θετικό τρόπο, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι ταυτόχρονα υλοποιούνταν δράσεις για την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους. Η έλλειψη πόρων από την Τοπική Αυτοδιοίκηση και η άγνοια των πολιτισμικών χαρακτηριστικών και των ιδιαίτερων προβλημάτων που συνέθεταν το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού των Ελλήνων Τσιγγάνων και ο μη εντοπισμός των πραγματικών τους αναγκών αποτελούσαν εμπόδια για τη δημιουργία πολιτικών από την Τοπική Αυτοδιοίκηση για την ένταξή τους στην τοπική κοινωνία.

Οι μόνες δράσεις που είχαν πραγματοποιηθεί στην περιοχή της Αγίας Βαρβάρας από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 ήταν από τη Ν.Ε.Λ.Ε. με το πρόγραμμα Βασικής Παιδείας της Γ.Γ.Λ.Ε.. Σε συνεργασία με τους γονείς των Τσιγγανοπαίδων, τον Πανελλήνιο Μορφωτικό Σύλλογο Ελλήνων Αθιγγάνων αλλά και τη βοήθεια της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, η οποία συμμετείχε μέσα από προτάσεις ή ενέργειες για την παρότρυνση των Τσιγγανοπαίδων, εφαρμόστηκαν προγράμματα εκπαίδευσης για την ένταξη τους στη σχολική κοινότητα και προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης των ενηλίκων Τσιγγάνων. Σημαντικές όμως ήταν και οι δράσεις που πραγματοποιήθηκαν για την εκπαίδευση των δασκάλων των Δημοτικών σχολείων της περιοχής αλλά και για την ευαισθητοποίηση της υπόλοιπης κοινότητας της Αγίας Βαρβάρας για τον έλεγχο των προκαταλήψεων της στο σχολικό περιβάλλον και στον ευρύτερο τοπικό περίγυρο. Αποτέλεσμα όλων αυτών των προσπαθειών ήταν η σταδιακή ένταξη των παιδιών στην σχολική κοινότητα, γεγονός που βοήθησε στην μείωση των προκαταλήψεων και στην επιτάχυνση της διαδικασίας κοινωνικής ένταξης των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας.

Το 1994 ήταν η χρονιά που άλλαξε η αντιμετώπιση της τσιγγάνικης κοινότητας από την Δημοτική Αρχή της Αγίας Βαρβάρας. Η νέα δημοτική αρχή, όχι μόνο τάχθηκε υπέρ των Τσιγγάνων, αλλά έκανε ουσιαστικές προσπάθειες και ανέπτυξε θετικές δράσεις στην κατεύθυνση της ένταξης των Τσιγγάνων της περιοχής. Στην πολιτική της νέας Δημοτικής Αρχής δεν υπήρχαν οι λέξεις «εμείς» (οι μη Τσιγγάνοι) και «αυτοί» (οι Τσιγγάνοι). Προσδοκία της ήταν η κατανόηση από το σύνολο του πληθυσμού της διαφορετικότητας του κάθε πολίτη, η αλληλεγγύη και η συνεργασία για την βελτίωση των συνθηκών ζωής στην πόλη της Αγίας Βαρβάρας. Η νέα Δημοτική Αρχή είχε αντιληφθεί την υποχρέωση της να εξασφαλίσει σε όλους τους πολίτες της, χωρίς διάκριση, πρόσβαση και δυνατότητα

«ίσης» ωφέλειας από τις διοικητικές, κοινωνικές, πολιτιστικές και ψυχαγωγικές υπηρεσίες και δραστηριότητες της πόλης. Έθεσε έτσι τους παρακάτω στόχους :

- 1) την βελτίωση της ποιότητας στέγασης των Τσιγγάνων της περιοχής,
- 2) την άμβλυνση του προβλήματος του αναλφαριθμητισμού,
- 3) την πρόληψη της ανεργίας, την προώθηση των Τσιγγάνων στην τυπική αγορά εργασίας και την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας τους και
- 4) την καταπολέμηση των προκαταλήψεων και στερεοτύπων, την συμμετοχή των Τσιγγάνων στα κοινά και την ανάπτυξη της κοινωνικής συνοχής της πόλης.

Πρώτο και κύριο μέλημα της ήταν η δραστηριοποίηση των ίδιων των Τσιγγάνων στα τοπικά θέματα και στη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους. Αυτό το πέτυχε θέτοντας πρώτα από όλα ως υποψήφιο στις δημοτικές εκλογές του 1994 έναν Τσιγγάνο, ο οποίος στη συνέχεια χρίστηκε για δύο χρόνια Αντιδήμαρχος της πόλης, εκπροσωπώντας τους Τσιγγάνους και τα προβλήματα τους. Η πολιτική αυτή συνεχίζεται μέχρι σήμερα με αποτέλεσμα οι Τσιγγάνοι να έχουν αρχίσει να δραστηριοποιούνται για τα θέματα που τους απασχολούν και με την υποστήριξη της Τοπικής Αρχής να διεκδικούν τα δικαιώματά τους.

Το 1995, η Δημοτική Αρχή της Αγίας Βαρβάρας, όντας ευαισθητοποιημένη για την επίλυση των τσιγγάνικων ζητημάτων και σε συνεργασία με το Δήμο Μενεμένης, συστήνουν το Πανελλαδικό Διαδημοτικό Δίκτυο ROM για την υποστήριξη των Ελλήνων Τσιγγάνων, καταφέροντας να οργανώσουν τις προσπάθειες όλων των Δημάρχων που ενδιαφέρονταν για τους Τσιγγάνους που ζούσαν στα όρια του Δήμου τους. Από το 1998, ο Δήμος Αγίας Βαρβάρας έπαιξε και συνεχίζει ακόμα και σήμερα να παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο για την ευαισθητοποίηση και ενεργοποίηση της Πολιτείας, εκπροσωπώντας το Δίκτυο ROM και αναπτύσσοντας σημαντικές δραστηριότητες.

Η προσπάθεια της Δημοτικής Αρχής όμως δεν σταμάτησε εκεί. Δραστηριοποιήθηκε στα όρια του ίδιου του Δήμου της Αγίας Βαρβάρας, αναπτύσσοντας δράσεις για την ευαισθητοποίηση ολόκληρης της κοινωνίας της πόλης για την αποδοχή των Τσιγγάνων, που αποτελούσε βασική προϋπόθεση για την επιτυχία όλων των υπόλοιπων δράσεων. Δημιούργησε **Δομές** για την καλύτερη και πιο αποτελεσματική αντιμετώπιση των προβλημάτων των Τσιγγάνων της περιοχής. Σύστησε **Κοινωνική Υπηρεσία** και σε συνεργασία με το Κ.Ε.Κ. Ευρυίδες, που εδρεύει στα Άνω Λιόσια, **ίδρυσε το Κέντρο Πληροφόρησης και Υποστήριξης Τσιγγάνων (ΚΕ.Π.Υ.Τ.)**. Συμμετείχε στην υλοποίηση

προγραμμάτων, ευρωπαϊκών ή μη, σαν συντονιστής ή συχνά σαν φορέας παροχής συνοδευτικών και υποστηρικτικών υπηρεσιών για την καταπολέμηση του αποκλεισμού από την εκπαίδευση και σε προγράμματα αναβάθμισης των δεξιοτήτων των ενηλίκων Τσιγγάνων.

Η Δημοτική Αρχή κατάφερε με την εφαρμογή όλων όσων περιγράφονται παραπάνω να αμβλύνει σε μεγάλο βαθμό τις ανισότητες μεταξύ των Τσιγγάνων και του υπόλοιπου πληθυσμού της πόλης, θέτοντας ως βασικό στόχο αυτής της συνύπαρξης τη δημιουργία ενός Δημοτικού Κέντρου για τον Πολιτισμό και τους Τσιγγάνους. Βασικός σκοπός του Κέντρου θα είναι η ανάπτυξη πρωτοβουλιών με τη συμμετοχή των ίδιων των Τσιγγάνων, για την πλήρη καταπολέμηση των προκαταλήψεων και στερεοτύπων σε βάρος τους, την εμπύχωση και ενεργοποίηση της ομάδας και την ανάπτυξη της κοινωνικής συνοχής. Η συμμετοχή των Τσιγγάνων καλλιτεχνών που διαμένουν στην περιοχή δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τη στήριξη αυτής της πρωτοβουλίας και θα συμβάλλει στην άρση των προκαταλήψεων απέναντι τους. Η άρση αυτή των προκαταλήψεων θα επιτευχθεί μέσα από τη γνωριμία της τοπικής κοινότητας με την προβολή και ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της ομάδας και των πολιτισμικών τους στοιχείων.

5.3.2 Δομές για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των Τσιγγάνων.

Η Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου Αγίας Βαρβάρας

Το Μάιο του 1996, ύστερα από πρωτοβουλία του Δημάρχου της πόλης της Αγίας Βαρβάρας, συστάθηκε Κοινωνική Υπηρεσία, με κύριους στόχους⁶ την υποστήριξη όλων των πολιτών ώστε να έχουν πρν πρόσβαση και να απολαμβάνουν ισότιμα τα κοινωνικά αγαθά.

Η Κοινωνική Υπηρεσία ανέπτυξε όλα αυτά τα χρόνια της λειτουργίας της μια σειρά από δραστηριότητες οι οποίες απευθύνονται στο σύνολο του πληθυσμού, με έμφαση στις κοινωνικές ομάδες όπως είναι οι Τσιγγάνοι, οι Παλιννοστούντες, τα άτομα με αναπηρίες, οι γυναίκες που απειλούνται με κοινωνικό αποκλεισμό, οι μακροχρόνια άνεργοι κ.α..

Για το σκοπό αυτό στελεχώθηκε από κοινωνικούς επιστήμονες, ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς και κοινωνιολόγους που υποστηρίζουν συμβουλευτικά άτομα και οικογένειες για θέματα που τους απασχολούν και ανέπτυξε συνεργασία με μια σειρά από φορείς και συλλόγους.

Οι υπηρεσίες που παρέχονται είναι:

- Ψυχοκοινωνική υποστήριξη, με την πληροφόρηση και συμβουλευτική ατόμων και οικογενειών για την αντιμετώπιση διαφόρων προβλημάτων.
- Ενημέρωση, κυρίως των ευπαθών ομάδων των Τσιγγάνων και Παλιννοστούντων, αλλά και των αλλοδαπών για δικαιώματα και διαδικασίες διαφόρων φορέων και διευκόλυνση στη διεκπεραίωση τους όταν υπάρχουν δυσκολίες αυτόνομης διεκπεραίωσης, καθώς και πολύπλευρη στήριξη για την ένταξη τους στην ελληνική κοινωνία.
- Υπηρεσίες προαγωγής της υγείας, με προληπτικές εξετάσεις στα σχολεία, προληπτικές εξετάσεις για όλους τους πολίτες, ενημέρωση και ευαισθητοποίηση σε θέματα οικογενειακού προγραμματισμού και λοιμωδών νοσημάτων, εκπαίδευση γονέων και εκπαιδευτικών στις πρώτες βοήθειες και τέλος με τη δημιουργία ενός Διαδημοτικού φορέα, του «Κέντρου Πρόληψης της Εξάρτησης – Αγωγής Υγείας », στον οποίο συμμετέχουν ακόμα οι Δήμοι Αιγάλεω, Χαϊδαρίου, η Νομαρχία Αθηνών και ο Οργανισμός κατά των ναρκωτικών (Ο.ΚΑ.ΝΑ.).
- Υπηρεσίες πρόνοιας που περιλαμβάνουν δράσεις για άτομα με ειδικές ανάγκες (Α.Μ.Ε.Α.), δράσεις για την φροντίδα των ηλικιωμένων (Κ.Α.Π.Η., Βοήθεια στο σπίτι, ομάδες χορού και χορωδίες), τηλεβοήθεια, προγράμματα κοινωνικού τουρισμού (θαλάσσια μπάνια, πολιτιστικές εξορμήσεις, επισκέψεις σε μουσεία κ.α.) και βοήθεια στην αντιμετώπιση εκτάκτων αναγκών.
- Υπηρεσίες υποστήριξης της απασχόλησης με την εφαρμογή προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης σε Τσιγγάνους, Παλιννοστούντες, πρώην χρήστες ναρκωτικών και γυναίκες και με την ενημέρωση ανέργων και επιχειρήσεων για τις ευκαιρίες επαγγελματικής κατάρτισης, τις τεχνικές εξεύρεσης εργασίας, για θέσεις εργασίας που υπάρχουν και για την ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας.
- Δυνατότητες ανάπτυξης και έκφρασης της κοινωνικής αλληλεγγύης μέσα από συγκεκριμένες δράσεις όπως είναι η λειτουργία Δημοτικής Τράπεζας Αίματος, η οργάνωση εκδηλώσεων ευαισθητοποίησης και προώθησης της κοινωνικής συνοχής και η δημιουργία, εκπαίδευση και λειτουργία ομάδων εθελοντισμού.
- Υπηρεσίες ερευνών και μελετών για κοινωνικά θέματα.
- Επιστημονική εποπτεία σε όλες τις Δομές κοινωνικού περιεχομένου του Δήμου, με τις οποίες συνεργάζεται με σκοπό το σχεδιασμό, συντονισμό και υλοποίηση της κοινωνικής πολιτικής του Δήμου (π.χ. τα Κ.Α.Π.Η., το Κέντρο Φιλίας και Αλληλεγγύης κ.α.).

Για την πραγματοποίηση όλων των παραπάνω δραστηριοτήτων η Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου Αγίας Βαρβάρας συνεργάζεται στενά με όλες τις δημοτικές υπηρεσίες που έρχονται σε καθημερινή επαφή με τους πολίτες και την Υπηρεσία του Δημοτολογίου και με μια σειρά από τοπικούς και υπερτοπικούς συλλόγους όπως είναι η Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Ελλήνων Ρομά (Π.Ο.Σ.Ε.Ρ.), ο Μορφωτικός Σύλλογος Τσιγγάνων Αγίας Βαρβάρας, ο Σύλλογος Ποντίων « Ο Φάρος », η Πανελλήνια Ένωση Ποντίων Επιστημόνων, ο Δημοκρατικός Σύλλογος Γυναικών Αγίας Βαρβάρας, ο Σύλλογος Ατόμων με ειδικές ανάγκες Αγίας Βαρβάρας και η Πανελλήνια Ένωση Γονέων και Κηδεμόνων Ατόμων με ειδικές ανάγκες. Τέλος, το ολοκληρωμένο δίκτυο κοινωνικής φροντίδας συμπληρώνουν μια σειρά από φορείς υγείας όπως είναι το Γενικό Νομαρχιακό Νοσοκομείο Δυτικής Αθήνας, το Γενικό Κρατικό Νοσοκομείο Νίκαιας, ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός, το Κέντρο Πληροφόρησης και Υποστήριξης Τσιγγάνων Αγίας Βαρβάρας (ΚΕ.Π.Υ.Τ.), το Κ.Ε.Κ. Ευρυπίδες, η Εύξεινη Πόλη, και μια μεγάλη ομάδα εθελοντών κατοίκων της Αγίας Βαρβάρας.

Το Κέντρο Πληροφόρησης και Υποστήριξης Τσιγγάνων (ΚΕ.Π.Υ.Τ.)

Το ΚΕ.Π.Υ.Τ. της Αγίας Βαρβάρας ιδρύθηκε το 1996, μαζί με άλλα δύο Κέντρα, στο Ίλιον Αττικής και στην Κάτω Αχαΐα, στα πλαίσια του προγράμματος 'Access to Life' της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Απασχόληση, Άξονας Horizon, με συντονιστή το Διαδημοτικό Κέντρο Ευρυπίδες και με τη συμμετοχή μιας σειράς φορέων :

- Τη Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης (Γ.Γ.Λ.Ε.)
- Το Ολυμπιακό Κέντρο (ΠΙΚΠΑ)
- Το Δήμο Αγίας Βαρβάρας Αττικής
- Το Δήμο Ιλίου Αττικής
- Το Δήμο Κάτω Αχαΐας
- Τους Τοπικούς Συλλόγους των Τσιγγάνων των Δήμων

Από τον Ιανουάριο του 1998, στα πλαίσια του προγράμματος 'Ντρομ ε Ντραημάσκε' της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Απασχόληση, Άξονας Integra, το ΚΕ.Π.Υ.Τ. λειτουργεί κάτω από την ομπρέλα της Εύξεινης Πόλης.

Το Κέντρο δημιουργήθηκε μετά από αίτημα των ίδιων των Τσιγγάνων για τη δημιουργία μιας υπηρεσίας που θα είχε ως στόχο τη μεσολάβηση στις συναλλαγές τους με

κρατικούς και με ιδιωτικούς φορείς, για διάφορους λόγους, όπως είναι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην επικοινωνία και τις συναλλαγές τους εξαιτίας του χαμηλού μορφωτικού τους επιπέδου, η άγνοια για τις λειτουργίες της Δημόσιας Διοίκησης, η αδυναμία ανάπτυξης δεξιοτήτων που να είναι συμβατές με τη σύγχρονη αγορά εργασίας, οι αδυναμίες και ανεπάρκειες του θεσμικού συστήματος στην ενίσχυση της ένταξης των ομάδων και οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα της ευρύτερης κοινότητας που λειτουργεί ανασταλτικά στις όποιες προσπάθειες ένταξης των Τσιγγάνων.

Έτσι, κεντρικός σκοπός του ΚΕ.Π.Υ.Τ. είναι η λειτουργική και ομαλή ένταξη των Τσιγγάνων στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο και η ανταπόκριση τους στις απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας. Οι επιμέρους στόχοι του είναι :

- η δυναμική παρουσία των Τσιγγάνων στη δημόσια ζωή όχι μόνο για την κοινωνική τους ένταξη αλλά για την αναστροφή του όποιου κλίματος αποκλεισμού υπάρχει γι' αυτούς.
- η έγκυρη πληροφόρηση πάνω σε θέματα της κοινωνικής ζωής αλλά και σε θέματα που αφορούν τομείς της Δημόσιας Διοίκησης και λειτουργίας του Κράτους και των Υπηρεσιών του και άπτονται των δικών τους αναγκών.
- η υποστήριξη τους σε τοπικό και εθνικό επίπεδο για την ανάπτυξη συλλογικής δράσης και την προώθηση των συμφερόντων τους.
- η διευκόλυνση της πρόσβασης τους στην αγορά εργασίας και η καλλιέργεια καινούριων δεξιοτήτων μέσω προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης.
- η διαμεσολάβηση μεταξύ υπηρεσιών και Τσιγγάνων για την αποτελεσματική πρόσβαση τους στις παροχές της Πολιτείας.
- η ψυχοκοινωνική υποστήριξη τους σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο και
- η ανάπτυξη δράσεων ευαισθητοποίησης υπηρεσιών και κοινού για την αντιμετώπιση φαινομένων διακρατικής μεταχείρισης.
- η ανάπτυξη συνεργασιών με φορείς και οργανώσεις του εξωτερικού για την ανταλλαγή πληροφοριών και την κοινή τους δράση

Το ΚΕ.Π.Υ.Τ. λειτουργεί με δύο βασικές αρχές : α) δεν υποκαθιστά ποτέ και καμία επίσημη Υπηρεσία και Αρχή, αλλά λειτουργεί πάντοτε επικουρικά και β) για την αντιμετώπιση των όποιων προβλημάτων των Τσιγγάνων προϋποτίθεται η ενεργός εμπλοκή των ίδιων στο σχεδιασμό, στη λήψη αποφάσεων και στην υλοποίηση των όποιων ενεργειών.

Οι κύριες δραστηριότητες του ΚΕ.Π.Υ.Τ. επικεντρώνονται στην ενημέρωση και πληροφόρηση, στους παρακάτω άξονες :

- ✓ Αστική και Δημοτική Κατάσταση : παρέχονται πληροφορίες και γίνονται παρεμβάσεις, όπου και όταν απαιτείται σε θέματα ιθαγένειας, εκδόσεις ληξιαρχικών πράξεων, πιστοποιητικών, ταυτοτήτων και εκλογικών βιβλιαρίων.
- ✓ Δικαιοσύνη : παρέχονται πληροφορίες για θέματα εννόμων συμφερόντων του πολίτη, για μηνύσεις, για υπεράσπιση δικαιωμάτων χωρίς δικηγόρο.
- ✓ Στρατιωτική Θητεία : οι πληροφορίες αφορούν θέματα στρατολογικής κατάστασης, όπως υπόχρεοι θητείας, απαλλαγή, μειωμένη θητεία.
- ✓ Εκπαίδευση – Κατάρτιση : το Κέντρο παρακολουθεί τους Τσιγγανοπαίδες σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Όπου υπάρχει ανάγκη παρεμβαίνει σε θέματα διαδικασίας για την τακτοποίηση των Τσιγγανοπαίδων στα σχολεία. Συνεργάζεται με τους εκπαιδευτικούς φορείς της περιοχής, κρατικούς και ιδιωτικούς. Σε συνεργασία με τον Ο.Α.Ε.Δ. προωθεί Τσιγγάνους στην απασχόληση.
- ✓ Εργασία – Κατοικία – Στεγαστικά Δάνεια : παρέχονται πληροφορίες για ζητήματα εργασίας, όπως άδειες μικροπωλητών, πλανόδιο ή στάσιμο εμπόριο. Επίσης παρέχονται πληροφορίες για άδειες κατοικίας και δικαίωμα στα στεγαστικά δάνεια.
- ✓ Οργανισμοί Κοινής Ωφέλειας : δίνονται πληροφορίες για παροχές, συνδέσεις, διακοπές και εξυπηρετήσεις της Ε.ΥΔ.ΑΠ., της Δ.Ε.Η., του Ο.Τ.Ε., των Ταχυδρομείων.
- ✓ Υγεία – Πρόνοια – Ασφάλιση : στον τομέα αυτό, ο χαρακτήρας του Κέντρου είναι παραπεμπτικός ή διαμεσολαβητικός και γι' αυτό το Κέντρο συνεργάζεται με όλες τις Κοινωνικές Υπηρεσίες και με όλα τα Νοσοκομεία της περιοχής.

Για την ομαλή λειτουργία του, το ΚΕ.Π.Υ.Τ. έχει στελεχωθεί από Mediators, Τσιγγάνους και μη, καταρτισθέντες στο Σεμινάριο « Στελέχη Κέντρων Πληροφόρησης και Υποστήριξης Τσιγγάνων » στα πλαίσια του προγράμματος 'Access to Life' της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Απασχόληση, Άξονας Horizon και από Κοινωνικούς Λειτουργούς και Ψυχολόγους. Επίσης, συνεργάζεται με διάφορους φορείς μεταξύ των οποίων η Π.Ο.Σ.Ε.Ρ., η Γ.Γ.Λ.Ε., ο Δήμος Αγίας Βαρβάρας, η Κοινωνική Υπηρεσία των Φυλακών Κορυδαλλού, η Αστυνομία, οι Οργανισμοί Κοινής Ωφέλειας, ο Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα και το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Τσιγγάνων (Sastipen) στο οποίο το ΚΕ.Π.Υ.Τ. συμμετέχει.

Σύμφωνα με την απογραφή που πραγματοποίησε ο Πανελλήνιος Μορφωτικός Σύλλογος στην Αγία Βαρβάρα το 2002, το 52% των Τσιγγάνων της περιοχής γνωρίζει την ύπαρξη του ΚΕ.Π.Υ.Τ. και χρησιμοποιεί τις υπηρεσίες που αυτό τους παρέχει.

5.3.3 Οι Δράσεις των διαφόρων Φορέων στην Αγία Βαρβάρα για την ένταξη του Τσιγγάνικου πληθυσμού

Στην προσπάθειά μας να δώσουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα για τις δράσεις που έχει αναπτύξει ο Δήμος είτε οι άλλοι φορείς που δραστηριοποιούνται στην περιοχή, παρουσιάζονται οι παρακάτω πίνακες:

ΔΟΜΕΣ	ΦΟΡΕΑΣ ΣΥΣΤΑΣΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΕΤΟΣ ΣΥΣΤΑΣΗΣ
• Κοινωνική Υπηρεσία	ο Δήμος Αγίας Βαρβάρας	-	1996
• ΚΕ.Π.Υ.Τ.	ο Κοινωνική Υπηρεσία Δήμου Αγίας Βαρβάρας ο Κ.Ε.Κ. Ευπυρίδες	'Access to Life' στα πλαίσια της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας «Απασχόληση»	1996
• Γραφείο προώθησης στην απασχόληση των Τσιγγάνων Αγίας Βαρβάρας	ο Κοινωνική Υπηρεσία Δήμου Αγίας Βαρβάρας	'Multi Roma Action Hellas' στα πλαίσια της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας «Απασχόληση»	1998

ΔΡΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ

ΔΡΑΣΕΙΣ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ	ΑΤΟΜΑ	ΕΤΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ
• Προκατάρτιση και κατάρτιση στη μηχανολογία αυτοκινήτων	→ Κ.Ε.Κ. Ευρυίδες, Γ.Γ.Λ.Ε.	‘Γλωσσική Κατάρτιση και Ορολογία (Μηχανολογία Αυτοκινήτων)’ στα πλαίσια του Ε.Π. Καταπολέμηση του Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας	28.000.000 δρχ.	15 Τσιγγάνοι	2000
• Κατάρτιση Στελεχών για τα ΚΕ.Π.Υ.Τ. • Κατάρτιση Στελεχών στα Μ.Μ.Ε.	→ Κ.Ε.Κ. Ευρυίδες	‘Access to Life’ στα πλαίσια της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας «Απασχόληση»		Τσιγγάνοι	1995-1997
• Κατάρτιση στην τεχνική του Patchwork	→ Κ.Ε.Κ. της Γ.Γ.Λ.Ε. ΚΕ.Σ.Υ.Υ. του Α.Σ.Δ.Α.	‘Ρομάνι Μπούκι’	-	15 Τσιγγάνες	1997

ΔΡΑΣΕΙΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ

ΔΡΑΣΕΙΣ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ	ΑΤΟΜΑ	ΕΤΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ
<ul style="list-style-type: none"> Παροχή συνοδευτικών και υποστηρικτικών υπηρεσιών (ατομική και ομαδική συμβουλευτική, ψυχοκοινωνική υποστήριξη, σύνδεση των καταρτιζόμενων με πολιτιστικά και αθλητικά προγράμματα του Δήμου, δημιουργία πυρήνα κοινωνικής αλληλεγγύης, ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης. 	→ Κοινωνική Υπηρεσία Δήμου Αγίας Βαρβάρας	‘Γλωσσική Κατάρτιση και Ορολογία (Μηχανολογία Αυτοκινήτων)’ στα πλαίσια του Ε.Π. Καταπολέμηση του Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας	-	15 Τσιγγάνοι	2000
<ul style="list-style-type: none"> Ανάπτυξη και Λειτουργία βάσης πληροφοριών για Τσιγγάνους σε θέματα Δημόσιας Διοίκησης και αντιμετώπισης καθημερινών προβλημάτων 	→ Κ.Ε.Κ. Ευρυίδες,	‘Access to Life’ στα πλαίσια της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας «Απασχόληση»	-	Τσιγγάνοι	1995-1997
<ul style="list-style-type: none"> Παροχή συνοδευτικών και υποστηρικτικών υπηρεσιών (ατομική και ομαδική συμβουλευτική, οικογενειακός 	→ Κοινωνική Υπηρεσία Δήμου Αγίας Βαρβάρας	‘Ίσες ευκαιρίες μέσα από τη διαφορετικότητα-δημιουργία συνεταιρισμού	-	15 Τσιγγάνες	1996-1997

προγραμματισμός και αγωγή υγείας στις καταρτιζόμενες και την οικογένειά τους, ευαισθητοποίηση κοινής γνώμης και εργοδοτών)		Τσιγγάνων γυναικών στον τομέα κατασκευής ετοιμού ενδύματος' στα πλαίσια του Ε.Π. Καταπολέμηση του Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας			
<ul style="list-style-type: none"> Επιστημονική και τεχνική στήριξη του Συλλόγου εμπόρων και μικροπωλητών Τσιγγάνων Αγίας Βαρβάρας 	<ul style="list-style-type: none"> → Κοινωνική Υπηρεσία Δήμου Αγίας Βαρβάρας → ΚΕ.Π.Υ.Τ. 	'Multi Roma Action Hellas' στα πλαίσια της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας «Απασχόληση»	30.688.000 δρχ.	Τσιγγάνοι	1998-1999
<ul style="list-style-type: none"> Ψυχοκοινωνική στήριξη της οικογένειας 	<ul style="list-style-type: none"> → Κοινωνική Υπηρεσία Δήμου Αγίας Βαρβάρας 	Πρόγραμμα ολοκληρωμένης φροντίδας της Σχολικής Κοινότητας	-	Όλος ο πληθυσμός	1999 έως σήμερα
<ul style="list-style-type: none"> Πληροφόρηση για διαθέσιμες θέσεις εργασίας, προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και επαγγελματικού προσανατολισμού Συμβουλευτική Ανέργων γενικά και εξειδικευμένα σε Τσιγγάνους Νομική Συμβουλευτική 	<ul style="list-style-type: none"> → Κοινωνική Υπηρεσία Δήμου Αγίας Βαρβάρας 	Γραφείο Ενημέρωσης και Επιχειρήσεων	-	Όλος ο πληθυσμός	Απρίλιος 1996 έως σήμερα

ΔΡΑΣΕΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΔΡΑΣΕΙΣ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ	ΑΤΟΜΑ	ΕΤΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ
<ul style="list-style-type: none"> • Συμβουλευτική υποστήριξη των εκπαιδευτικών για την αντιμετώπιση των δυσκολιών της «διαφορετικότητας» των μαθητών και της πολυπολιτισμικότητας • Ενημέρωση, ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση γονέων 	→ Κοινωνική Υπηρεσία Δήμου Αγίας Βαρβάρας	Πρόγραμμα ολοκληρωμένης φροντίδας της Σχολικής Κοινότητας	-	Όλος ο πληθυσμός	1999 έως σήμερα
<ul style="list-style-type: none"> • Ευαισθητοποίηση της σχολικής κοινότητας 	→ Κοινωνική Υπηρεσία Δήμου Αγίας Βαρβάρας ΥΠ.Ε.Π.Θ.	‘Κοινωνική επανένταξη αποξενωμένων νέων (Πρόγραμμα Leonardo)	-	Σχολική κοινότητα Αγ. Βαρβάρας	1996

ΔΡΑΣΕΙΣ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ

ΔΡΑΣΕΙΣ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ	ΑΤΟΜΑ	ΕΤΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ
• Έκδοση ενημερωτικού υλικού και υλικού ευαισθητοποίησης	→ Κοινωνική Υπηρεσία Δήμου Αγίας Βαρβάρας	‘Multi Roma Action Hellas’ στα πλαίσια της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας «Απασχόληση»	-	Τσιγγάνοι	1998-1999
• Ευαισθητοποίηση εκπαιδευτών/αγωγή υγείας/ υλικό πληροφόρησης/ ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης	→ Κοινωνική Υπηρεσία Δήμου Αγίας Βαρβάρας	‘Access to Life’ στα πλαίσια της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας «Απασχόληση»	-	Τσιγγάνοι	1995-1997
• Ενημέρωση-προσέλκυση-επιλογή πολιτών και δημιουργία ομάδας εθελοντών προερχόμενων κυρίως από τις ευπαθείς κοινωνικά ομάδες (Α.Μ.Ε.Α., Τσιγγάνοι, Παλιννοστούντες) αλλά και από τις μη ευπαθείς	→ Κοινωνική Υπηρεσία Δήμου Αγίας Βαρβάρας	Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Εθελοντών	-	Όλος ο πληθυσμός	2001 έως σήμερα
• Ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης για την αντιμετώπιση φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού, ρατσισμού και ξενοφοβίας.	→ Κοινωνική Υπηρεσία Δήμου Αγίας Βαρβάρας	Λειτουργία Περιπτέρου Ενημέρωσης και Ευαισθητοποίησης	-	Όλος ο πληθυσμός	1996 έως σήμερα (15 ημέρες κάθε χρόνο)

• Ενημέρωση κοινού για τα κοινωνικά προγράμματα που αναπτύσσει ο Δήμος						
• Αξιοποίηση οπτικοακουστικού και έντυπου υλικού και προσωπική παρέμβαση κοινωνικών επιστημόνων						
• Αντιρατσιστικό Φεστιβάλ	→ ΚΕ.Π.Υ.Τ. Αγίας Βαρβάρας → Πανελλήνιος Μορφωτικός Σύλλογος Ελλήνων Αθιγγάνων		-	-	Όλος ο πληθυσμός	1997

ΛΟΙΠΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ

ΔΡΑΣΕΙΣ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ	ΑΤΟΜΑ	ΕΤΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ
• Χορήγηση Στεγαστικών Δανείων	→ ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α.	Απόφαση ΥΠ.ΕΘ.Ο.	10.380.000 Ευρώ	173 οικογένειες Τσιγγάνων	Αύγουστος 2002 έως σήμερα
• Συντονισμός Απογραφής Τσιγγάνικου πληθυσμού Αγίας Βαρβάρας	→ ΚΕ.Π.Υ.Τ. Αγίας Βαρβάρας → Πανελλήνιος Μορφωτικός Σύλλογος Ελλήνων Αθιγγάνων	Απογραφή Τσιγγάνων Αγίας Βαρβάρας	-	-	2002
• Εκτέλεση ενεργειών για την ομαδική τακτοποίηση δημοτολογικών και αστικών εκκρεμοτήτων των Τσιγγάνων	→ ΚΕ.Π.Υ.Τ. Αγίας Βαρβάρας → Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών		-	Τσιγγάνοι	1996 έως σήμερα

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Παυλή Μ., Σιδέρη Αθ., *Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας και της Κάτω Αχαΐας*, Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε., 1990, σ. 30.
2. Λυδάκη Αν., *Οι Τσιγγάνοι στην Πόλη - Μεγαλώνοντας στην Αγία Βαρβάρα*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1998, σ. 105.
3. Πανελλήνιος Μορφωτικός Σύλλογος Ελλήνων Αθιγγάνων, *Καταγραφή των Ελλήνων Τσιγγάνων Ρομ στην Αγία Βαρβάρα Αττικής*, Αγία Βαρβάρα, Νοέμβριος 2002, σ. 9.
4. Όπως πριν, σ. 12.
5. Λυδάκη Αν., *Οι Τσιγγάνοι στην Πόλη - Μεγαλώνοντας στην Αγία Βαρβάρα*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1998, σσ. 102-104.
6. Δήμος Αγίας Βαρβάρας, *Απολογισμός Έργου 1999-2002*, Αθήνα, 2002, σ. 41.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΑΝΩ ΛΙΟΣΙΩΝ

6.1 Ο Δήμος Άνω Λιοσίων. Χωροταξική διάσταση.

Η πόλη των Άνω Λιοσίων βρίσκεται στις βορειοδυτικές παρυφές της ευρύτερης μητροπολιτικής περιοχής των Αθηνών, σε απόσταση 12 χιλιομέτρων από το κέντρο της Αθήνας. Συνορεύει με το Μενίδι (ανατολικά), με τον Ασπρόπυργο (δυτικά), με τη Φυλή (βόρεια και δυτικά), με το Καματερό (νότια) και με το Ζεφύρι (νότια).

Ο οικισμός των Άνω Λιοσίων άρχισε να σχηματίζεται στα μέσα του 18^{ου} αιώνα από Αρβανίτες. Το 1905 απέκτησε το πρώτο ρυμοτομικό σχέδιο για 300 στρέμματα και κατέστη έτσι ένας από τους πρώτους οικισμούς στην Ελλάδα με Σχέδιο Πόλης. Μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και κυρίως μετά το 1950, η περιοχή παρουσιάζει ραγδαία πληθυσμιακή αύξηση. Ο πληθυσμός του Δήμου από 1.660 κατοίκους το 1950 έφτασε τους 11.388 κατοίκους το 1971 και τους 21.397 το 1991. Ο ρυθμός αύξησης του πληθυσμού είναι μεγαλύτερος από άλλες περιοχές του λεκανοπεδίου της Αττικής.

Τα Άνω Λιόσια, την δεκαετία του 1950, προσελκύουν μεγάλο αριθμό εσωτερικών μεταναστών χαμηλού εισοδήματος, οι οποίοι εγκαταλείπουν τις δύσκολες μεταπολεμικές βιοτικές συνθήκες της υπαίθρου και εγκαθίστανται εκεί λόγω του χαμηλού κόστους της γης και της δυνατότητας για απασχόληση στο γειτονικό αναπτυσσόμενο αστικό κέντρο της Αθήνας. Η ανάγκη για στέγη, η έλλειψη οικιστικής πολιτικής και το χαμηλό βιοτικό επίπεδο του πληθυσμού οδήγησε πολλούς στη λύση του «αυθαιρέτου». Η αυθαίρετη, εκτός σχεδίου δόμηση, αυξήθηκε θεαματικά και αυτό σε συνδυασμό με την υψηλή κατάτμηση της γης και την έλλειψη υποδομών είχε ως αποτέλεσμα την οικιστική υποβάθμιση της περιοχής. Αν και η κυρίαρχη χρήση γης που αναπτύχθηκε στην εντός σχεδίου περιοχή των 7.500 στρεμμάτων ήταν η κατοικία, η ύπαρξη φτηνής γης και φτηνών εργατικών χεριών,

οδήγησε και στην ανάπτυξη αρκετών βιοτεχνιών και γενικά οχλουσών προς την κατοικία χρήσεων.

Σύμφωνα με την απογραφή της Ε.Σ.Υ.Ε., ο πληθυσμός του Δήμου Άνω Λιοσίων το 2001 ήταν 32.000 κάτοικοι. Ο πληθυσμός αυτός παρουσιάζει μια έντονη ανομοιογένεια ως προς την προέλευση και τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των κατοίκων του. Στην περιοχή εκτός από τους Αρβανίτες και τους εσωτερικούς μετανάστες από άλλες περιοχές της χώρας, ζουν περίπου και 4.000 Παλινοστούντες από την Πρώην Σοβιετική Ένωση, ένας σημαντικός αριθμός οικονομικών μεταναστών από τις Βαλκανικές χώρες και περίπου 2.500 Τσιγγάνοι.

Τα βασικά κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά¹ του πληθυσμού των Άνω Λιοσίων είναι :

- Το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο
- Η υψηλή ανεργία και

Η περιοχή των Άνω Λιοσίων σήμερα χαρακτηρίζεται από έντονα αστικά προβλήματα όπως η έλλειψη τεχνικών υποδομών, η άναρχη δόμηση, η κυκλοφοριακή συμφόρηση, η έλλειψη χώρων πρασίνου και κοινοχρήστων χώρων, η παρουσία προβληματικών χρήσεων γης (π.χ. η μεγαλύτερη χωματερή της Αττικής, λατομεία, αμαξοστάσιο των αστικών λεωφορείων, στρατιωτικές εγκαταστάσεις κ.α.), η μεγάλη συγκέντρωση ευαίσθητων κοινωνικών ομάδων κ.α.. Ο αντίκτυπος των προβλημάτων αυτών είναι ορατός όχι μόνο στην έντονη περιβαλλοντική υποβάθμιση και τον κατακερματισμένο πολεοδομικό της ιστό, αλλά και στην απώλεια της αίσθησης της «γειτονιάς» καθώς και στην απουσία της αρμονικής συνεύρεσης των κατοίκων, φαινόμενα που εντείνουν τα κοινωνικά προβλήματα της περιοχής. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι παρατηρούνται φαινόμενα χωρικής περιθωριοποίησης των κοινωνικών ομάδων, όπως αυτά εμφανίζονται στην πολεοδόμηση της περιοχής, σε θύλακες-γειτονιές Τσιγγάνων και Παλινοστούντων.

6.2 Οι Τσιγγάνοι των Άνω Λιοσίων

6.2.1 Η ταυτότητα των Τσιγγάνων των Άνω Λιοσίων

Οι Τσιγγάνοι που ζουν στα Άνω Λιόσια είναι από τους πρώτους που εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα. Η πρώτη παρουσία τους στην περιοχή προσδιορίζεται

χρονολογικά στα τέλη της δεκαετίας του 1950. Σύμφωνα με πληροφορίες των ίδιων, είναι φιτσίρια και μπατσόρια και οι πρώτες οικογένειες που εγκαταστάθηκαν στα Άνω Λιόσια προέρχονταν από τους Νομούς Βοιωτίας, Φθιώτιδας, Αιτωλοακαρνανίας, από την Ήπειρο και την Πελοπόννησο. Μιλούν την Βαλκανική διάλεκτο της γλώσσας Ρομανί. Στις μεταξύ τους συνδιαλέξεις χρησιμοποιούν την δική τους γλώσσα, και μόνο όταν συνδιαλέγονται με μπαλαμούς (μη Τσιγγάνους) μιλούν την Ελληνική γλώσσα.

Η εμφάνισή τους στην περιοχή² σχετίζεται με :

Α) το γενικότερο ρεύμα εσωτερικής μετανάστευσης που κυριαρχούσε στην κοινωνία μεταπολεμικά, το οποίο επηρέασε τους Τσιγγάνους. Τα παραδοσιακά επαγγέλματα που ασκούσαν τότε άρχισαν να εκλείπουν και τα αναπτυσσόμενα αστικά κέντρα προσέφεραν τις πλέον καλύτερες ευκαιρίες απασχόλησης.

Β) το γεγονός ότι η περιοχή των Άνω Λιοσίων γειτνιάζει με τις εθνικές οδούς και κατά συνέπεια προσφερόταν για πληθυσμούς με έντονη κινητικότητα.

Γ) τη γενικότερη υποβάθμιση της περιοχής (χωματερή, λατομεία, βιομηχανική ζώνη κ.λ.π.) που σε συνδυασμό με τις μεγάλες εκτάσεις εκτός σχεδίου πόλης, προσέφεραν τότε ευνοϊκές προϋποθέσεις για εγκατάσταση.

Δ) τον τρόπο ανάπτυξης του οικισμού. Η αυθαίρετη δόμηση σε συνδυασμό με τη φθηνή γη αποτέλεσε ένα ακόμη κίνητρο εγκατάστασης.

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων τους διαφοροποιούν από τις άλλες ομάδες που ζουν στα Άνω Λιόσια. Η κοινωνία τους χαρακτηρίζεται απο συλλογικότητα ως θεμελιώδη αρχή οργάνωσης και από ισχυρούς οικογενειακούς δεσμούς. Η κοινωνική συνένωση μεταξύ των Τσιγγάνων των Άνω Λιοσίων είναι μια καθημερινή ανάγκη για αυτούς. Τις απογευματινές ώρες συνήθως μετά τις δουλειές τους, επισκέπτονται ο ένας το σπίτι του αλλού για ένα ποτήρι κρασί ή για ένα καφέ, και συζητούν ότι τους απασχολεί. Οι πιο συνηθισμένες κοινωνικές εκδηλώσεις που αποτελούν και ευκαιρία για μεγάλες συνάξεις είναι οι ονομαστικές γιορτές, τα γενέθλια των παιδιών, οι βαπτίσεις, οι γάμοι και οι αρραβώνες. Με αφορμή αυτές τις εκδηλώσεις ισχυροποιούν την ταυτότητα τους με αποκορύφωμα το γεγονός του γάμου, που είναι το σημαντικότερο γεγονός της τσιγγάνικης κοινωνίας.

Η ένδυση των γυναικών της τσιγγάνικης κοινότητας των Άνω Λιοσίων, εξακολουθεί να είναι η παραδοσιακή. Όλες οι Τσιγγάνες της περιοχής φορούν μακριές πολύχρωμες φούστες τις οποίες συνήθως εισάγουν οι ίδιοι οι Τσιγγάνοι από την Τουρκία και την Ινδία. Σε μεγαλύτερη ηλικία, συνήθως μετά τα 30, οι Τσιγγάνες

φορούν και μαντίλια στο κεφάλι. Η ενδυματολογική ταυτότητα των αντρών προσεγγίζει τελευταία τον δυτικό τρόπο ένδυσης, ιδιαίτερα στους νεότερους, παρουσιάζοντας όμως κάποιες ιδιαιτερότητες, κατάλοιπα του παλαιότερου τρόπου ένδυσης των Τσιγγάνων, όπως είναι το σακάκι σε έντονα χρώματα και περίεργους σχηματισμούς, τα παπούτσια με τακούνι και τα επιβλητικά κοσμήματα.

Οι περισσότεροι Τσιγγάνοι των Άνω Λιοσίων είναι χριστιανοί ορθόδοξοι. Σημαντική για αυτούς είναι η γιορτή του Αγ. Γεωργίου και αυτό γιατί συμβολίζει τον ερχομό της άνοιξης και του καλοκαιριού. Ο χειμώνας είναι μια δύσκολη εποχή για αυτούς που διαμένουν σε πρόχειρα καταλύματα και για όσους ασκούν υπαίθρια επαγγέλματα. Επίσης, μεγάλη γιορτή είναι ο Δεκαπενταύγουστος, γιορτή κατά την οποία λατρεύεται η Παναγία ως γυναικεία θεότητα και ως μητέρα.]

Αν και σε μεγάλο βαθμό οι ίδιοι οι Τσιγγάνοι επέλεξαν τους όρους της εγκατάστασης τους, η διαδικασία σήμαινε μεγαλύτερη γειτνίαση με μη τσιγγάνικους πληθυσμούς των Άνω Λιοσίων, με τους οποίους ήρθαν σε σύγκρουση.

6.2.2 Η Αστικοδημοτική κατάσταση.

Οι Τσιγγάνοι των Άνω Λιοσίων υπολογίζεται ότι αριθμούν από 2.500 έως 3.000 περίπου. Ο ακριβής αριθμός τους δεν μπορεί να αποδοθεί γιατί δεν έχει γίνει καμία απογραφική μελέτη. Για τον λόγο αυτό τα στοιχεία αυτά βασίζονται σε εκτιμήσεις διαφόρων μελετών που αφορούν τους Τσιγγάνους των Άνω Λιοσίων. Οι ίδιοι οι Τσιγγάνοι ισχυρίζονται ότι ο πληθυσμός τους είναι 5.000.

Όσον αφορά τη σύνθεση του τσιγγάνικου πληθυσμού των Άνω Λιοσίων, διαπιστώνεται μια μικρή υπεροχή του αριθμού των γυναικών σε σχέση με αυτόν των αντρών.

Σύμφωνα πάντα με εκτιμήσεις, το μεγαλύτερο ποσοστό των Τσιγγάνων (περίπου το 85%) διαθέτει αστυνομική ταυτότητα και στην συντριπτική τους πλειοψηφία (περίπου το 95%) κατέχουν την Ελληνική Υπηκοότητα. Σχετικά τέλος με την εγγραφή τους στα Δημοτολόγια, η Δημοτική Αρχή εκτιμά ότι 800 άτομα από αυτούς είναι εγγεγραμμένοι.

6.2.3 Συνθήκες κατοικίας

Οι Τσιγγάνοι διαμένουν σε 351 κατοικίες, σύμφωνα με στοιχεία της Τεχνικής Υπηρεσίας του Δήμου, οι οποίες είναι κατανεμημένες σε τρεις πολεοδομικές ενότητες³ του Δήμου:

- στο Νότιο τμήμα του Αγ. Ιωάννη, όπου υπάρχουν 139 κατοικίες. Η πλειονότητα των κατοικιών αυτών αποτελούν πρόχειρες κατασκευές χωρίς να διαθέτουν την στοιχειώδη υποδομή που είναι απαραίτητη για ένα βιώσιμο σπίτι. Ο περιβάλλον χώρος έχει άναρχη δόμηση με υποτυπώδεις και χαλασμένους δρόμους, λακκούβες και μπάζα. Οι Τσιγγάνοι που διαμένουν σε αυτή την περιοχή είναι περιθωριοποιημένοι από τον κοινωνικό ιστό της πόλης. Η φτώχεια (ζούνε πολύ χαμηλότερα από το επιτρεπτό όριο φτώχειας), οι κακές συνθήκες υγιεινής και η παραβατικότητα είναι στοιχεία της κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης των Τσιγγάνων.
- στο Βόρειο τμήμα του Αγ. Ιωάννη και στο Βόρειο τμήμα του Αγ. Γεωργίου, όπου υπάρχουν 110 κατοικίες. Το τμήμα αυτό βρίσκεται κοντά στην κεντρική οδό που διαπερνάει τον Δήμο και το 40% περίπου των κατοικιών αποτελούν καλές κατασκευές ενώ το υπόλοιπο 60% είναι πρόχειρες κατασκευές με υποτυπώδη υποδομή (Αγ. Ιωάννης) ή και χωρίς έργα υποδομών με χαρακτηριστικά «γκετοποιημένης» περιοχής (Αγ. Γεώργιος). Και τέλος
- στο κέντρο της πόλης, όπου υπάρχουν 102 κατοικίες, των οποίων η πλειονότητα πληροί τους όρους αξιοπρεπούς διαβίωσης.

Η παρουσία των Τσιγγάνων σε συγκεκριμένες περιοχές του Δήμου Άνω Λιοσίων λειτούργησε αποτρεπτικά για την παρουσία ακόμα και την ιδιοκτησία μη τσιγγάνικου πληθυσμού και προτρεπτικά για την εισροή νέου τσιγγάνικου πληθυσμού. Η εγκατάσταση των Τσιγγάνων τροφοδότησε μια διαδικασία υποβάθμισης της αξίας της γης, που βοήθησε τους Τσιγγάνους να την αποκτήσουν.

Όσον αφορά τη βιωσιμότητα των τσιγγάνικων κατοικιών, μπορούμε στο σύνολο τους να τις κατατάξουμε σε 3 κατηγορίες⁴, σύμφωνα με τις οποίες:

- οι 215 κατοικίες χαρακτηρίζονται ως *πρόχειρες κατασκευές* (μη βιώσιμες κατοικίες, κατασκευασμένες από τσίγκο, πλίνθους και γενικότερα ευτελή οικοδομικά υλικά, χωρίς σύστημα ύδρευσης, ηλεκτρισμού και αποχέτευσης)
- οι 70 χαρακτηρίζονται ως *μέτριες κατασκευές* (με ελλειπείς ηλεκτρολογικές και υδραυλικές εγκαταστάσεις και χωρίς αποχέτευση)

– οι 66 χαρακτηρίζονται ως *καλές κατασκευές* (βιώσιμες κατοικίες με ύδρευση, αποχέτευση, ηλεκτρισμό).

Τα κτίσματα που βρίσκονται σε καλή κατάσταση μοιάζουν μεταξύ τους, έχουν μεγάλα μπαλκόνια και κάμαρες και είναι χτισμένα πάνω σε πιλοτή. Η πιλοτή συνήθως κλείνεται με τζάμι και εκεί αποθηκεύουν τα εμπορεύματα τους. Ομοιότητες υπάρχουν και στις παράγκες, είναι υπερυψωμένες από το έδαφος πάνω σε ξύλινο πάτωμα, είναι φτιαγμένες από ελενίτ και αποτελούνται από ένα ενιαίο χώρο.

Από πλευράς νομιμότητας⁵, οι 115 κατοικίες (περίπου το 33%) είναι κτισμένες σε εκτάσεις χωρίς τίτλους ιδιοκτησίας. Οι ίδιοι οι Τσιγγάνοι επιθυμούν να αγοράσουν οικόπεδα και να χτίσουν, αφού γνωρίζουν ότι κανένας κάτοικος της περιοχής δεν πρόκειται να τους ενοικιάσει. Πολλές φορές όμως, λόγω του αναλφαβητισμού τους, πέφτουν θύματα εκμετάλλευσης από επιτήδειους, οι οποίοι τους πουλάνε οικόπεδα με ψεύτικους τίτλους ιδιοκτησίας. Σε κάποιες άλλες περιπτώσεις, κυρίως λόγω της άγνοιας τους γύρω από τις γραφειοκρατικές διαδικασίες και εμποδιζόμενοι έμμεσα από τις τοπικές αρχές, αδυνατούν να αποκτήσουν νόμιμα κάποιο οικόπεδο και να εκδώσουν οικοδομική άδεια για την μόνιμη εγκατάστασή τους στην περιοχή.

Από το 1982 μέχρι και το 1997, υπήρχε συγκέντρωση πληθυσμού Τσιγγάνων σε μία οριοθετημένη έκταση εκτός αστικού ιστού, στο λεγόμενο «κάμπινγκ»⁶ των Άνω Λιοσίων. Εκεί διέμεναν περίπου 80 οικογένειες σε άθλιες συνθήκες. Το κάμπινγκ αυτό βρισκόταν πλησίον της χωματερής των Άνω Λιοσίων και καταργήθηκε μετά από απόφαση της Τοπικής Αρχής.

6.2.4 Η απασχόληση

Οι Τσιγγάνοι σαν κοινωνική ομάδα που αποτελεί μέρος του εργατικού δυναμικού της χώρας βρίσκονται σε μία διαρκή διαδικασία προσαρμογής σε μια μεταβαλλόμενη αγορά. Οι συνθήκες της αγοράς και γενικότερα οι νέες οικονομικές συνθήκες ανάγκασαν και τους Τσιγγάνους των Άνω Λιοσίων να εγκαταλείψουν τα παραδοσιακά τους επαγγέλματα (σιδεράδες, χαλκιάδες, καλαθοπλέκτες κ.α) και να στραφούν σε τομείς όπως το γυρολογικό εμπόριο, η παροχή υπηρεσιών και η εποχιακή γεωργική απασχόληση.

Το συντριπτικό ποσοστό των Τσιγγάνων (περίπου 90%) απασχολούνται με το εμπόριο. Οι περισσότεροι από αυτούς ασχολούνται με το γυρολογικό εμπόριο όπως εμπόριο χαλιών, μοκετών, είδη προικός και ρουχισμού, φρούτων και λαχανικών και

άλλων εποχιακών ειδών διατροφής, παλαιών επίπλων, πλαστικών επίπλων, λουλουδιών σε γλάστρες κ.α. Ο φυσικός χώρος διεξαγωγής του εμπορίου είναι ο δρόμος, οι πλατείες, οι γειτονιές, τα πανηγύρια και οι λαϊκές αγορές.

Η χρήση του ημι-φορτηγού ή φορτηγού αυτοκινήτου είναι απαραίτητη, για αυτό και η παρουσία τους είναι εξαιρετικά μεγάλης σημασίας για τους Τσιγγάνους. Το εμπόρευμα τους το τοποθετούν εκτός από το αυτοκίνητο, σε αυτοσχέδιους πάγκους ή σε κινητά καρότσια. Πολλές φορές η Τσιγγάνικη οικογένεια μετακινείται σε άλλες πόλεις για να πουληθεί το εμπόρευμα τους. Σε αρκετές περιπτώσεις οι Τσιγγάνοι χρησιμοποιούν την πιλοτή του σπιτιού τους σαν αποθήκη για το εμπόρευμα τους, εάν φυσικά διαθέτουν σπίτι. Σε πολύ μικρότερο ποσοστό υπάρχουν και μεγαλέμποροι Τσιγγάνοι οι οποίοι κάνουν εισαγωγή εμπορευμάτων από το εξωτερικό.

Το καθεστώς που λειτουργούν οι έμποροι είναι κατά το μεγαλύτερο ποσοστό η παρανομία. Αυτό οφείλεται είτε στην άγνοια τους, είτε στο γεγονός ότι η έκδοση άδειας είναι ασύμφορη οικονομικά για αυτούς. Επίσης έχει παρατηρηθεί το φαινόμενο να εμποδίζονται σκόπιμα στην προσπάθειά τους να εκδώσουν άδεια μικροπωλητή και ακόμα περισσότερο στην περίπτωση που επιθυμούν να ανοίξουν κάποιο κατάστημα (αποθήκη, καφενείο). Έτσι οι περισσότεροι γυρολόγοι προτιμούν να εργάζονται σε καθεστώς όχι νομιμότητας αφού τους συμφέρει οικονομικά να πληρώνουν πρόστιμα από το να εκδώσουν άδεια μικροπωλητή.

Όσον αφορά την μισθωτή εργασία, αφενός μεν η απουσία των τυπικών προσόντων και αφ' ετέρου η προκατάληψη που υφίστανται ως πληθυσμιακή ομάδα, εμποδίζει την είσοδο τους σε αυτή. Λίγοι είναι αυτοί που απασχολούνται περιστασιακά σε οικοδομές και σε διάφορες αγροτικές περιοχές ανάλογα με την καλλιέργεια.

Η απασχόληση των Τσιγγάνων των Άνω Λιοσίων δεν διαφέρει ως προς τα χαρακτηριστικά που παρουσιάζονται στην απασχόληση των Τσιγγάνων στις άλλες περιοχές:

- εποχικότητα με χαμηλές αποδοχές και χωρίς κοινωνική ασφάλιση
- αυτοαπασχόληση
- κινητικότητα
- προσαρμοστικότητα
- ευελιξία
- παροχή αβέβαιου και χαμηλού εισοδήματος
- άτυπη εργασία
- προσκόλληση στα επαγγέλματα λόγω οικογενειακής παράδοσης

- άσκηση επαγγελμάτων που δεν προϋποθέτουν μόρφωση και επαγγελματική κατάρτιση, με ελάχιστες προοπτικές ανέλιξης και μονιμότητας
- απουσία από τους δημόσιους φορείς
- παιδική εργασία

6.2.5 Η εκπαίδευση

Το εκπαιδευτικό επίπεδο των Τσιγγάνων των Άνω Λιοσίων είναι εξαιρετικά χαμηλό, δεδομένου του υψηλότετου ποσοστού αναλφαβητισμού και του ποσοστού των ατόμων που παρακολούθησαν μεν αλλά δεν περάτωσαν τη βασική εκπαίδευση. Σύμφωνα με έρευνα του Δήμου, ο αναλφαβητισμός των Τσιγγάνων αγγίζει το 80% και ο αριθμός των Τσιγγανοπαιδών που φοιτούν στα σχολεία της περιοχής είναι πολύ μικρός.

- Σε σύνολο πληθυσμού 2.500 ατόμων περίπου, μόλις 240 παιδιά εντοπίζονται στο σχολικό χώρο
- Η συντριπτική πλειοψηφία των Τσιγγανοπαιδών φοιτούν στην κατώτερη βαθμίδα εκπαίδευσης. Μόλις το 6% παρακολουθεί το Γυμνάσιο, ενώ η παρουσία Τσιγγανοπαιδών στο Λύκειο είναι ανύπαρκτη.
- Τα περισσότερα Τσιγγανόπαιδα δεν διαθέτουν τα απαραίτητα δικαιολογητικά για να εγγραφούν στα σχολεία, λόγω μη αστικοδημοτικής τακτοποίησης
- Παρατηρείται σταδιακή μείωση του αριθμού των Τσιγγανοπαιδών μαθητών από την πρώτη ως την έκτη τάξη του δημοτικού σχολείου με αποτέλεσμα ο αριθμός των Τσιγγανοπαιδών στην έκτη τάξη να ελαχιστοποιείται. Αυτό το φαινόμενο της σχολικής διαρροής ακολουθεί ένας μεγάλος αριθμός Τσιγγανοπαιδών τα οποία δεν παρακολουθούν τακτικά τα μαθήματα του σχολείου και πολλές φορές διακόπτουν την παρακολούθησή λόγω του επαγγέλματος των γονέων τους (μετακινούμενοι έμποροι).
- Ένα ποσοστό περίπου 60% εισέρχεται στο σχολικό χώρο σε ηλικία μεγάλη (περίπου 13 χρόνων), με συνεπακόλουθα προβλήματα τόσο για τα Τσιγγανόπαιδα όσο και για την σχολική κοινότητα ευρύτερα.
- Το ποσοστό των Τσιγγανοπαιδών που διακρίνονται για την επίδοση και την συνέπεια τους ανέρχεται μόλις στη 1-2%.

- Πρόβλημα αντιμετώπιζουν κυρίως στο μαθήμα της γλώσσας λόγω της διάστασης που υπάρχει ανάμεσα στην γλώσσα που χρησιμοποιούν (romani) και στην Ελληνική γλώσσα.
- Ιδιαίτερη κλίση έχουν στην μουσική, το χορό και το θεατρικό παιχνίδι.

Η σχολική διαρροή των Τσιγγανοπαίδων και η άτακτη φοίτηση οφείλονται: α) στη μετακίνηση του τσιγγάνικου πληθυσμού λόγω του επαγγέλματος τους, β) στην αρνητική αντιμετώπιση και προκατάληψη των μη Τσιγγάνων γονέων και κατά συνέπεια και των παιδιών τους και γ) στην αποθάρρυνση των Τσιγγανοπαίδων από το αρνητικό κλίμα της σχολικής κοινότητας αλλά και των αντικειμενικών δυσκολιών λόγω της κουλτούρας τους.

Οι λόγοι αυτής της σύγκρουσης οφείλονται:

A) στο ότι δεν υπάρχει αποδοχή των Τσιγγάνων επειδή απορρίπτεται ο τρόπος ζωής και οι συνήθειές τους

B) στις ισχυρές προκαταλήψεις που υπάρχουν εις βάρος τους

Γ) στην υποβάθμιση της περιοχής, η οποία σε συνδυασμό με την εγκατάσταση των Τσιγγάνων, εντείνει τα αισθήματα μειονεξίας των εγκατεστημένων ήδη φτωχών επαρχιωτών και μεταναστών, οι οποίοι το εκλαμβάνουν ως μια ακόμη κοινωνική αδικία εις βάρος τους

Ενθαρρυντικό είναι ότι τα τελευταία χρόνια έχει αυξηθεί ο αριθμός των Τσιγγανοπαίδων που εγγράφονται στο σχολείο. Η σχολική διαρροή

6.2.6 Υγεία

Η κατάσταση της υγείας των Τσιγγάνων στην περιοχή των Άνω Λιοσίων διαφοροποιείται από εκείνη αντίστοιχα της Αγίας Βαρβάρας, καθώς είναι άμεσα συνυφασμένη με τις συνθήκες υγιεινής του περιβάλλοντα χώρου (ύπαρξη ύδρευσης, αποχέτευσης, ηλεκτρισμού, τουαλετών κ.α.). αυτό σημαίνει πως τα προβλήματα υγείας είναι εντονότερα στις περιοχές του Δήμου όπου διαμένουν σε παραπήγματα, πρόχειρα καταλύματα ή οικήματα που δεν πληρούν τις απαραίτητες προδιαγραφές για ένα βιώσιμο σπίτι.

Η έλλειψη των βασικών υποδομών και του απαραίτητου εξοπλισμού έχει σαν αποτέλεσμα να δημιουργούνται προβλήματα υγείας και γενικότερα η απουσία σωματικής φροντίδας δημιουργεί πολλά προβλήματα στην σχολική τους ζωή και γενικότερα στις σχέσεις τους με τους μη Τσιγγάνους συνδημιότες. Οι ασθένειες που

συναντώνται είναι παθολογικές παθήσεις, νευρολογικές, ψυχολογικά, καρδιοπάθειες, ορθοπεδικά και σωματικές αναπηρίες. Ένα υψηλό ποσοστό του Τσιγγάνικου πληθυσμού είναι φορείς ηπατίτιδας.

Σε γενικές γραμμές ωστόσο, σύμφωνα με στοιχεία που υπάρχουν από τους τοπικούς φορείς υγείας, ένας ικανός αριθμός Τσιγγάνων καλύπτεται στοιχειωδώς από το σύστημα κοινωνικών υπηρεσιών ως προς την υγειονομική περίθαλψη. Η κατάσταση σε σχέση με το παρελθόν έχει βελτιωθεί σημαντικά αφού ένα υψηλό ποσοστό Τσιγγανοπαίδων εμβολιάζονται. Ο εμβολιασμός των παιδιών γίνεται είτε στις υπηρεσίες υγείας είτε στα σχολεία και στις περιοχές που διαμένουν απο κινητά κλιμάκια

Τέλος, είναι πολύ περιορισμένη η προληπτική δράση και η συλλογική συνειδητοποίηση της σπουδαιότητας που έχει η σωστή εκπαίδευση για την υγεία από την πρώιμη παιδική ηλικία και είναι εμφανές το κενό που υπάρχει στη συνεχή ενημέρωση-ευαισθητοποίηση του τσιγγάνικου πληθυσμού των Άνω Λιοσίων για θέματα πρόληψης και προαγωγής υγείας.

6.3 Η Τοπική Αυτοδιοίκηση και άλλοι φορείς δράσης και υποστήριξης των Τσιγγάνων των Άνω Λιοσίων

6.3.1 Ο ρόλος του Δήμου Άνω Λιοσίων στην αντιμετώπιση των προβλημάτων των Τσιγγάνων. Πολιτικές ένταξης.

Από την πρώτη εμφάνιση των Τσιγγάνων στην περιοχή των Άνω Λιοσίων, τη δεκαετία του 1950, μέχρι και το έτος 2000 περίπου, οι Δημοτικές Αρχές δεν είχαν αναπτύξει δράσεις που να στοχεύουν στην κοινωνική ένταξη των Τσιγγάνων. Οι μόνες δράσεις που είχαν πραγματοποιηθεί από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 ήταν από τη Ν.Ε.Λ.Ε. με το πρόγραμμα Βασικής Παιδείας της Γ.Γ.Λ.Ε, οι οποίες αποσκοπούσαν στην ομαλή ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στη σχολική κοινότητα, στην εκπαίδευση των δασκάλων των Δημοτικών σχολείων της περιοχής και στον έλεγχο των προκαταλήψεων στο σχολικό περιβάλλον. Μία ακόμα δράση που αφορούσε τους Τσιγγάνους των Άνω Λιοσίων ήταν η δημιουργία ενός χώρου εγκατάστασης Τσιγγάνων (το λεγόμενο «κάμπινγκ»), απομακρυσμένου από τον

κοινωνικό ιστό, και ο οποίος πραγματοποιήθηκε με χρηματοδότηση της Πολιτείας προς το Δήμο.

Οι παραπάνω δράσεις καθορίζονταν από τις σχέσεις μεταξύ του τσιγγάνικου πληθυσμού και του μη τσιγγάνικου, ο οποίος συνήθως ήταν συγκρουσιακός. Οι Δημοτικές αρχές επηρεαζόμενες και συμμεριζόμενες αυτές τις σχέσεις διαμόρφωναν τις πολιτικές τους οι οποίες σαν στόχο είχαν την απομάκρυνση των Τσιγγάνων από την περιοχή ή χαρακτηρίζονταν από ανοχή, η οποία συχνά συνοδευόταν από εκδηλώσεις διακρίσεων σε βάρος των Τσιγγάνων. Στα πλαίσια αυτών των πολιτικών αναφέρουμε κάποιες ενδεικτικές παρεμβάσεις: ο Δήμος δεν έδινε άδειες για κατασκευή κατοικιών σε Τσιγγάνους που κατείχαν νόμιμα και οικοδομήσιμα οικόπεδα επικαλούμενος διάφορα προσχήματα, δεν έκανε δεκτό το αίτημα τους για σύναψη γάμου μεταξύ ανηλίκων (γεγονός που αποτελεί μέρος της κουλτούρας των Τσιγγάνων) ενώ ο νόμος το επιτρέπει σε ειδικές περιπτώσεις, δεν έδινε άδειες λειτουργίας καταστημάτων εάν ο ενδιαφερόμενος ήταν Τσιγγάνος, τοποθετούσε πρόστιμα (1.000.000 δ.ρ.χ.) σε κοινωνικές εκδηλώσεις των Τσιγγάνων (π.χ. Γάμος) με την κατηγορία ότι πρόκειται για παράνομη εμποροπανήγυρη.

Η Δημοτική αρχή συνειδητοποιεί ότι οι παραπάνω παρεμβάσεις δεν επέφεραν τα αναμενόμενα αποτελέσματα (απομάκρυνση των Τσιγγάνων κ.λ.π.). Το αντίθετο, αύξησαν τις εντάσεις στην τοπική κοινωνία και μετά την εκπόνηση του Ο.Π.Δ. αλλάζει τη στρατηγική της όσον αφορά στην αντιμετώπιση των προβλημάτων του τσιγγάνικου πληθυσμού. Εκπονεί Ο.Π.Δ. για το Δήμο, δηλώνοντας την πολιτική της βούληση για την επίτευξη της κοινωνικής ένταξης των Τσιγγάνων της περιοχής. Τα κύρια σημεία του Σχεδίου είναι:

- η αποτύπωση της υπάρχουσας κατάστασης των Τσιγγάνων στο Δήμο Άνω Λιουσίων
- η αναγνώριση και διατύπωση προβλημάτων που συμβάλουν στη δημιουργία του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού και την προαγωγή σχετικών λύσεων.
- Οι πολιτικοί στόχοι σε σχέση με την κοινωνική ένταξη των Τσιγγάνων στο Δήμο
- Οι δράσεις με βασικούς άξονες, τους άξονες του εθνικού Ο.Π.Δ. (Υπηρεσίες, Υποδομές)
- Ο προϋπολογισμός για την εφαρμογή των προτεινόμενων ολοκληρωμένων σχεδίων δράσης και το χρονοδιάγραμμα των εργασιών

Οι πολιτικές που διαμορφώνονται απαντούν στα βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν κατά την ένταξη τους οι Τσιγγάνοι των Άνω Λιοσίων και ακολουθούν στη διατύπωση τους τη δομή του Εθνικού Ο.Π.Δ

1) Οικιστικό περιβάλλον.

Ως τελική κατάσταση νοείται:

- η ολοκληρωμένη αντιμετώπιση του στεγαστικού προβλήματος των Τσιγγάνων δημοτών και
- η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης τους.

2) Εκπαίδευση

Ως τελική κατάσταση νοείται:

- η παρακολούθηση του σχολείου από όλα τα Τσιγγανόπαιδα σχολικής ηλικίας
- η προσέλευση τους στα σχολεία στην ηλικία που ορίζεται από το Υπουργείο Παιδείας και όχι σε προχωρημένη ηλικία
- η τακτική παρακολούθηση των μαθημάτων
- η πρόσβαση τους και στις άλλες βαθμίδες εκπαίδευσης, όχι μόνο στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και σποραδικά στην μέση βαθμίδα
- η τήρηση των κανόνων εκείνων που συντελούν στην αποδοχή τους από το στενό σχολικό περιβάλλον
- η καλλιέργεια των κλίσεων και των δεξιοτήτων τους (π.χ. μουσική, χορός) με οργανωμένο τρόπο

3) Τομέας υγείας.

Ως τελική κατάσταση νοείται:

κατά την παιδική ηλικία

- ο τακτικός εμβολιασμός όλων των Τσιγγανοπαίδων που διαμένουν στην περιοχή
- ο προληπτικός έλεγχος της υγείας τους

για τους ενήλικες

- ο προληπτικός έλεγχος της κατάστασης της υγείας τους
- η χρήση ιατρικής βοήθειας όχι μόνο για σοβαρά θέματα υγείας
- η αναθεώρηση του τι κρίνεται ως σοβαρό πρόβλημα υγείας
- ο οικογενειακός προγραμματισμός

4) Τομέας παροχής υπηρεσιών (Αστικοδημοτική κατάσταση).

Ως τελική κατάσταση νοείται:

- να διαθέτουν όλοι οι Τσιγγάνοι λιξιαρχική πράξη γέννησης και αστυνομική ταυτότητα

- να είναι ασφαλισμένοι
- να γνωρίζουν τι είδους υπηρεσίες υπάρχουν και σε ποια υπηρεσία πρέπει να απευθυνθούν
- να είναι σε θέση να επικοινωνήσουν ουσιαστικά με τους εκπροσώπους των υπηρεσιών
- να γνωρίζουν τα δικαιώματά τους και τις υποχρεώσεις τους

5) Τομέας απασχόλησης

Ως τελική κατάσταση νοείται:

- να μπορούν να επιλέγουν το επάγγελμα τους ανάλογα με τις κλίσεις και τα ενδιαφέροντά τους στα πλαίσια ενός επαγγελματικού προσανατολισμού
- να εξασκούν το επάγγελμα τους νόμιμα
- να γνωρίζουν τις επιδοτήσεις που κατά καιρούς προσφέρει το κράτος στους επαγγελματίες
- να ενταχθούν στην τυπική αγορά εργασίας και να μειωθεί η ανεργία

6) Πολιτιστικός χώρος

Ως τελική κατάσταση νοείται:

- η ενεργός συμμετοχή στα πολιτισμικά δρώμενα και η προβολή της κουλτούρας τους
- η αποδοχή της κουλτούρας του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος ώστε να υπάρξει ανταλλαγή θετικών στοιχείων

7) Κοινωνικό περιβάλλον

Ως τελική κατάσταση νοείται:

- η αλληλοαποδοχή και ο αλληλοσεβασμός ανάμεσα σε όλες τις κοινωνικές ομάδες
- η αμφίπλευρη εξάλειψη των διάφορων μορφών κοινωνικού ρατσισμού
- η αρμονική κοινωνική συμβίωση

Για να επιτευχθούν όλα αυτά, ο Δήμος Άνω Λιοσίων αναπτύσσει μια σειρά από δράσεις, οι οποίες κινούνται σε δύο στρατηγικούς άξονες: α) στην ενδυνάμωση και ενθάρρυνση των Τοιγάνων για την προώθηση της αποτελεσματικής και ομαλής κοινωνικής τους ένταξης και β) στην ευαισθητοποίηση του κοινωνικού ιστού για την υποβοήθηση της ένταξης των Τοιγάνων και την επίτευξη του στόχου της αρμονικής και ισότιμης συνύπαρξης και επικοινωνίας.

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων και πολιτικών καθώς και για την υλοποίηση του Ολοκληρωμένου Σχεδίου Δράσης, ο Δήμος από το 2001 έχει υποβάλλει μια σειρά από προτάσεις στα Υπουργεία και στα Ευρωπαϊκά

προγράμματα. Αξίζει να ξεχωρίσουμε τις δομές και τους μηχανισμούς που δημιούργησε ή συμμετείχε για την εφαρμογή των πολιτικών του.

6.3.2 Η Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου Άνω Λιοσίων

Η Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου λειτουργεί από το 2002 και προσφέρει τις υπηρεσίες της σε ανθρώπους κάθε ηλικίας, άτομα με ειδικές ικανότητες, συνεργάζεται με μαζικούς φορείς της πόλης και παρεμβαίνει στα κοινωνικά προβλήματα μαθητικών κοινοτήτων, πληθυσμιακών ομάδων με ιδιαιτερότητες κ.α..

Οι βασικοί στόχοι της με επίκεντρο τον άνθρωπο και τη βελτίωση της ποιότητας της καθημερινής τους ζωής είναι:

- η στήριξη και η φροντίδα του ατόμου και της οικογένειάς του
- η πρόληψη, προαγωγή και φροντίδα της ατομικής και δημόσιας υγείας
- η βελτίωση των συνθηκών της κοινωνικής ζωής των πολιτών

Οι δραστηριότητες της συνίστανται στην παρέμβαση τους στον κοινωνικό ιστό της πόλης και αφορούν τους παρακάτω τομείς:

- ενημέρωση, ειδική πληροφόρηση
- συμβουλευτική υποστήριξη
- ευαισθητοποίηση σε κοινωνικά θέματα
- εφαρμογή προγραμμάτων προνοιακού χαρακτήρα
- καταγραφή κοινωνικών προβλημάτων και χάραξη συγκεκριμένης δράσης για την αντιμετώπισή τους
- υλοποίηση προγραμμάτων αγωγής υγείας
- πραγματοποίηση ειδικών σεμιναρίων και εκδηλώσεων

Στα πλαίσια αυτών των δραστηριοτήτων, η Κοινωνική Υπηρεσία υλοποίησε μία σειρά από σχετικά προγράμματα

Οι υπηρεσίες αυτές αφορούν όλες τις πληθυσμιακές ομάδες του Δήμου, κατά συνέπεια μπορούν και οι Τσιγγάνοι να έχουν πρόσβαση και να ωφεληθούν από αυτές.

6.3.3 Η Έυξεινη Πόλη

Η Έυξεινη Πόλη ιδρύθηκε το 1995 με τη συνεργασία των Δήμων Άνω Λιοσίων και Αχαρνών και με κύριο σκοπό την πληροφόρηση, την υποστήριξη και την προώθηση στην απασχόληση κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων (παλιννοστούντες,

πρόσφυγες, μετανάστες, Τσιγγάνοι, αποφυλακισμένοι, ανήλικοι παραβάτες κ.α.), ώστε να επιτευχθεί ομαλά και άμεσα η κοινωνική τους ένταξη.

Οι κύριες δραστηριότητες της Εύξεινης Πόλης συνοπτικά συνοψίζονται σε:

- πληροφόρηση για ζητήματα όπως: υγεία, εκπαίδευση, στέγαση, απασχόληση, ασφάλιση, επιδόματα, στρατολογία κ.α.
- νομική στήριξη
- ψυχοκοινωνική στήριξη
- προώθηση στην απασχόληση
- προγράμματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας
- ενημέρωση- ευαισθητοποίηση φορέων και ευρύτερης κοινότητα απέναντι στις ειδικές κοινωνικές ομάδες
- συνεργασία με φορείς που εκπροσωπούν τις ομάδες στόχους ή ασχολούνται με αυτές σε τοπικό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο
- συμμετοχή σε ευρωπαϊκά προγράμματα, όπως Κοινοτικές Πρωτοβουλίες, Προγράμματα Δράσης κ.α.

Αναλυτικότερα, η Εύξεινη Πόλη αποτελεί ένα Δίκτυο Πληροφόρησης και Υποστήριξης Κοινωνικά Αποκλεισμένων Ομάδων με έδρα το Δήμο Άνω Λιοσίων και Κέντρα Πληροφόρησης ανά ομάδα-στόχο και παραρτήματα σε πολλές περιοχές της χώρας, όπου υπάρχει πληθυσμιακή συγκέντρωση των ομάδων που στηρίζει.

Στο Δίκτυο της Εύξεινης Πόλης εντάσσονται:

- τα Κέντρα Πληροφόρησης και Υποστήριξης (ΚΕ.Π.Υ.) για Παλινοστούντες, Μετανάστες, Πρόσφυγες σε διάφορες περιοχές της χώρας.
- τα Κέντρα Πληροφόρησης και Υποστήριξης για Τσιγγάνους στις περιοχές: Αγίας Βαρβάρας και Άνω Λιοσίων Αττικής, Άρι Μεσσηνίας και Αιτωλικού Αιτωλοακαρνανίας.
- Το Γραφείο Πληροφόρησης και Υποστήριξης για Αποφυλακισμένους-Φυλακισμένους στις Αχαρνές Αττικής.
- 3 Κινητές Μονάδες Πληροφόρησης για την κάλυψη απομακρυσμένων από τα αστικά κέντρα περιοχών της Αττικής και της Βόρειας Ελλάδας.

Όλα τα Κέντρα της Εύξεινης Πόλης είναι συνδεδεμένα μεταξύ τους μέσω τηλεματικού δικτύου, αντλώντας πληροφορίες και κατευθύνσεις από το Κέντρο Συντονισμού των Άνω Λιοσίων.

Μια σημαντική πολιτική της Εύξεινης Πόλης είναι η αξιοποίηση στελεχών από τα ίδια τα μέλη των ομάδων-στόχου που υποστηρίζει, μετά από σχετική εκπαίδευση τους, αυξάνοντας έτσι τις δυνατότητες πρόσβασης της στις ομάδες-στόχους.

Η Εύξεινη Πόλη από την αρχή της ίδρυσης της έχει αναπτύξει ένα δίκτυο συνεργασιών με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, καθώς και με μη κυβερνητικές οργανώσεις, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό.

6.3.4 Το Κέντρο Πληροφόρησης και Υποστήριξης Τσιγγάνων (ΚΕ.Π.Υ.Τ.) των Άνω Λιοσίων

Στα πλαίσια της δραστηριοποίησης της Εύξεινης Πόλης λειτουργεί το ΚΕ.Π.Υ.Τ. Άνω Λιοσίων το οποίο μεταφέρθηκε από το Ίλιον Αττικής όπου και είχε αρχικά ιδρυθεί το 1996 στα πλαίσια του προγράμματος 'Access to Life' της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας «Απασχόληση», Άξονας Horizon.

Οι κύριες δραστηριότητες⁶ του επικεντρώνονται σε:

Ενημέρωση-πληροφόρηση:

Α) πρόνοια-υγεία (πληροφόρηση και παραπομπή για θέματα επιδομάτων, βιβλιαρίων, υγείας και αντίστοιχων υπηρεσιών)

Β) αστική τάξη-δημοτική τακτοποίηση (πληροφόρηση, παρέμβαση και παραπομπή στις αρμόδιες υπηρεσίες του Δήμου, τα αρμόδια τμήματα Νομαρχίας και Υπουργείου Εσωτερικών)

Νομική στήριξη

Το ΚΕ.Π.Υ.Τ. παρέχει κατά τη διάρκεια της λειτουργίας του νομική-συμβουλευτική στήριξη στην ομάδα στόχο σε θέματα που την απασχολούν. Η στήριξη προσφέρεται από έμπειρους δικηγόρους, οι οποίοι παρέχουν νομικές συμβουλευτικές υπηρεσίες, με προσωπικές προγραμματισμένες συναντήσεις. Ειδικότερα, αναφερόμαστε σε ενέργειες όπως: προετοιμασία των φακέλων των υποθέσεων, παραπομπή σε νομική συνδρομή, συνεργασία με το Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών και κατά περίπτωση συνεργασία με Αστυνομικά Τμήματα, Εισαγγελίες καθώς και Σωφρονιστικά Καταστήματα.

Ψυχο-κοινωνική στήριξη

Στόχος της ενέργειας αυτής είναι η ενεργοποίηση και στήριξη των Τσιγγάνων, έτσι ώστε να κινηθούν αποτελεσματικά στην κατεύθυνση της αντιμετώπισης και επίλυσης των προβλημάτων τους, καθώς και η καλλιέργεια των προσωπικών και κοινωνικών

δεξιοτήτων τους, που θα συντελέσουν στην ενεργή και άμεση κοινωνική τους ένταξη. Η υπηρεσία παρέχεται από εξειδικευμένους Κοινωνικούς Λειτουργούς και Ψυχολόγους σε εξατομικευμένη ή και ομαδική βάση χρησιμοποιώντας μεθόδους της κοινωνικής εργασία με άτομα και ομάδα και τεχνικές συνεντεύξεων και εμφύχωσης αντίστοιχα.

Πρωώθηση στην απασχόληση

Το ΚΕ.Π.Υ.Τ. προσφέρει υπηρεσίες στήριξης της απασχόλησης των Τσιγγάνων δρώντας σε δυο επίπεδα. Στο πρώτο επίπεδο δουλεύει με άτομα και μικρές ομάδες της Τσιγγάνικης κοινότητας προωθώντας δράσεις με σκοπό την ανάπτυξη δεξιοτήτων, την ενημέρωση των Τσιγγάνων για την αγορά εργασίας σε τοπικό επίπεδο, καθώς και την παραπομπή τους σε σχετικές υπηρεσίες. Σε δεύτερο επίπεδο, το ΚΕ.Π.Υ.Τ. απευθύνεται σε εργοδότες της περιοχής προκειμένου να καταγραφούν οι ανάγκες της τοπικής αγοράς, να κάνουν γνωστή την ύπαρξη του Κέντρου στις επιχειρήσεις, ώστε να απευθύνονται και σε αυτό όταν χρειάζονται προσωπικό.

Ενημέρωση-ευαισθητοποίηση της ομάδας- στόχου και της ευρύτερης κοινότητας

Οι δράσεις αυτές περιλαμβάνουν κυρίως εκδηλώσεις ευαισθητοποίησης φορέων, ευρύτερου κοινού και της ομάδας-στόχου, ώστε να ανοιχτούν κανάλια επικοινωνίας και πολιτισμικής ανταλλαγής και να επιτευχθεί η αλληλογνωριμία και η άμβλυση των προκαταλήψεων. Παράλληλα προωθούνται ενημερωτικές εκδηλώσεις σε θέματα που αποκλειστικά αφορούν την ομάδα-στόχο με κύριο σκοπό την πληρέστερη πληροφόρηση της.

Το ΚΕ.Π.Υ.Τ. σε συνεργασία με την Εύξεινη Πόλη και με τα υπόλοιπα Κέντρα Πληροφόρησης και Υποστήριξης Τσιγγάνων, προκειμένου να ενισχύσει τις ενέργειες πληροφόρησης, προώθησης στην απασχόλησης και ευαισθητοποίησης, που αναπτύσσει για την ομάδα-στόχο, έχει δημιουργήσει σειρά υλικών και εργαλείων όπως:

- Έκδοση τρίγωνου εντύπου για τη λειτουργία όλων των ΚΕ.Π.Υ.Τ. του Δικτύου
- Φυλλάδια Αγωγής Υγείας
- «Δράση με την κοινότητα των Τσιγγάνων. Προσανατολισμοί παρέμβασης για τους χρήστες ναρκωτικών ουσιών από τις υπηρεσίες πρόνοιας» και
- Τσιγγάνικες συνταγές

6.3.5 Οι Δράσεις των διαφόρων Φορέων στην Άνω Λιόσια για την ένταξη του Τσιγγάνικου πληθυσμού

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται οι δράσεις που έχουν πραγματοποιηθεί στην Άνω Λιόσια από το Δήμο και από την Εύξεινη Πόλη σε συνεργασία με διάφορους φορείς.

ΣΥΣΤΑΣΗ ΔΟΜΩΝ

ΔΟΜΕΣ	ΦΟΡΕΑΣ ΣΥΣΤΑΣΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΕΤΟΣ ΣΥΣΤΑΣΗΣ
• Κοινωνική Υπηρεσία	ο Δήμος Άνω Λιοσίων	-	2002
• ΚΕ.Π.Υ.Τ.	ο Εύξεινη Πόλη	‘Access to Life’ στα πλαίσια της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας «Απασχόληση»	1996
• Εύξεινη Πόλη	ο Δήμοι Άνω Λιοσίων & Αχαρνών	-	1995

ΔΡΑΣΕΙΣ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ

ΔΡΑΣΕΙΣ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΑΤΟΜΑ	ΕΤΟΣ
- πληροφόρηση, ευαισθητοποίηση, ενημέρωση - αγωγή και προαγωγή υγείας	- Εύξεινη Πόλη	‘Κατασκευή Παραδοσιακών Ενδυμασιών και Υφαντική Τέχνη’ στα πλαίσια του Ε.Π. Καταπολέμηση του Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας	15 Τσιγγάνες	2000

ΔΡΑΣΕΙΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΥΠΟΔΟΜΩΝ

ΔΡΑΣΕΙΣ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΑΤΟΜΑ	ΕΤΟΣ
- Έργα υποδομής- οδοποιίας, ηλεκτροφωτισμού, σήμανσης και δεντροφύτευσης οδών και κατασκευή χώρου πρασίνου σε κοινόχρηστους χώρους της περιοχής του Αγ. Γεωργίου	- Τεχνική Υπηρεσία Δήμου Άνω Λιοσίων - ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α.	‘Πρόγραμμα ανάπλασης σε περιοχές ROM του Δήμου Άνω Λιοσίων. Πολεοδομικές Ενότητες Αγ. Γεωργίου & Αγ. Ιωάννη’	Ο πληθυσμός της περιοχής	2003- 2004
- Στεγαστικό πρόγραμμα 35 κατοικιών				
- Κατασκευή αγωγού ομβρίων υδάτων στην περιοχή του Αγ. Ιωάννη				
- Αστικές αναπλάσεις - Πολεοδομικός Σχεδιασμός	- Τεχνική Υπηρεσία Δήμου Άνω Λιοσίων	‘ Ολοκληρωμένη Αστική Παρέμβαση Αναβάθμισης περιοχής Αγ. Ιωάννη’ στ πλαίσια των μέτρων 3.1 & 4.2 του «Επιχειρησιακού Σχεδίου Ολοκληρωμένης Αστικής Ανάπτυξης σε τοπικές ζώνες μικρής κλίμακας» του Π.Ε.Π. Αττικής	Ο πληθυσμός της περιοχής	2003- 2004

ΔΡΑΣΕΙΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ

ΔΡΑΣΕΙΣ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΑΤΟΜΑ	ΕΤΟΣ
- Δράσεις συμβουλευτικής	- Εύξεινη Πολη	‘Ολοκληρωμένη Αστική Παρέμβαση Αναβάθμισης περιοχής Αγ. Ιωάννη’ στ πλαίσια των μέτρων 3.1 & 4.2 του «Επιχειρησιακού Σχεδίου Ολοκληρωμένης Αστικής Ανάπτυξης σε τοπικές ζώνες μικρής κλίμακας» του Π.Ε.Π. Αττικής	0 πληθυσμός της περιοχής	2003-2004
- προώθηση στην απασχόληση - παροχή συνοδευτικών-υποστηρικτικών υπηρεσιών	- Εύξεινη Πόλη	‘Λουλούγκια (Ανθοκομία και Κηποτεχνία)’ στα πλαίσια του Ε.Π. Καταπολέμηση του Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας	15 Τσιγγάνοι	1999-2000
- κοινωνικοπαιδαγωγική και ψυχοκοινωνική στήριξη - κοινωνική-νομική συμβουλευτική στήριξη - συμβουλευτική οικογένεια και ατόμου για κοινωνική ένταξη	- Εύξεινη Πόλη - Γ.Γ.Λ.Ε.	‘Κατασκευή Παραδοσιακών Ενδυμασιών και Υφαντική Τέχνη’ στα πλαίσια του Ε.Π. Καταπολέμηση του Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας	15 Τσιγγάνες	2000

ΔΡΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ

ΔΡΑΣΕΙΣ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΑΤΟΜΑ	ΕΤΟΣ
- Δράσεις κατάρτισης, προκατάρτισης και συνοδευτικών υποστηρικτικών υπηρεσιών	- Εύξεινη Πόλη	‘Ολοκληρωμένη Αστική Παρέμβαση Αναβάθμισης περιοχής Αγ. Ιωάννη’ στ πλαίσια των μέτρων 3.1 & 4.2 του «Επιχειρησιακού Σχεδίου Ολοκληρωμένης Αστικής Ανάπτυξης σε τοπικές ζώνες μικρής κλίμακας» του Π.Ε.Π. Αττικής	0 πληθυσμός της περιοχής	2003- 2004
- προκατάρτιση και κατάρτιση στην Ανθοκομία και Κηποτεχνία	- Κ.Ε.Κ. Ευπυρίδες	‘Λουλούγκια (Ανθοκομία και Κηποτεχνία)’ στα πλαίσια του Ε.Π. Καταπολέμηση του Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας	15 Τσιγγάνοι	1999- 2000
- προκατάρτιση και κατάρτιση στην κατασκευή Παραδοσιακών Ενδυμασιών και στην Υφαντική Τέχνη	- Κ.Ε.Κ. Ευπυρίδες	‘Κατασκευή Παραδοσιακών Ενδυμασιών και Υφαντική Τέχνη’ στα πλαίσια του Ε.Π. Καταπολέμηση του Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας	15 Τσιγγάνες	2000

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τεχνική Υπηρεσία Δήμου Άνω Λιοσίων, *Πολεοδομική μελέτη ανάπλασης Νότιας περιοχής Αγ. Ιωάννη*, Αθήνα, Οκτώβριος 2002, σ. 15.
2. Χατζηφραγκιός Μακρυδάκης Κωνσταντίνος, «Το Ευρωπαϊκό 6 ως πρόγραμμα-εργαλείο ανάπλασης υποβαθμισμένων αστικών περιοχών. Μελέτη περίπτωσης: Πολεοδομική Ενότητα 'Αγ. Ιωάννης' στο Δήμο Άνω Λιοσίων», Αθήνα, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Φεβρουάριος 2003, σ. 23.
3. Ολοκληρωμένο Σχέδιο Δράσης του Δήμου Άνω Λιοσίων, σ. 4.
4. Όπως πριν, σ. 6.
5. Παρουσίαση της πρότασης του Δήμου Άνω Λιοσίων στην Επιτροπή παρακολούθησης Περιφέρειας Αττικής Ολοκληρωμένου Προγράμματος Δράσης Κοινωνικής Ένταξης των Τσιγγάνων, Αθήνα 2001.
6. Έυξεινη Πόλη, Ενημερωτικό φυλλάδιο, Αθήνα, Αύγουστος 2002, σ. 6.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα μελέτη επιχειρήθηκε να αναδειχθούν οι πολιτικές που η Τοπική Αυτοδιοίκηση σχεδιάζει και υλοποιεί όσον αφορά την αντιμετώπιση των προβλημάτων των Τσιγγάνων.

Μετά την αποσαφήνιση του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός» ως η παρεμπόδιση απορρόφησης κοινωνικών και δημόσιων αγαθών, η έλλειψη των οποίων οδηγεί στην οικονομική ανέχεια και περιθωριοποίηση και την έννοια και τις εκφράσεις που εκλαμβάνει αυτός στους Τσιγγάνους, είναι φανερό ότι οι Τσιγγάνοι στερούνται αυτών των βασικών αγαθών, της στέγασης, της απασχόλησης και γενικότερα της συμμετοχής τους στην κοινωνική ζωή της εκάστοτε τοπικής κοινωνίας.

Η περιθωριοποίησή τους και η κοινωνική τους απομόνωση είναι από τα πιο βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν και είναι αποτέλεσμα της μη αποδοχής της διαφορετικότητάς τους και των αρνητικών στερεοτύπων που τους αποδίδονται. Η αλληλεπίδρασή τους με την κυρίαρχη κουλτούρα βιώνεται κυρίως αρνητικά με αποτέλεσμα συχνά να υιοθετούν επιθετικές πρακτικές για να υπερασπιστούν την ιδιαιτερότητα της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Από την άλλη, ενώ αντιστέκονται απέναντι στην αφομοίωσή τους, έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, δεν αντιλαμβάνονται τις κοινωνικές τους υποχρεώσεις και τον τρόπο λειτουργίας των θεσμών και δεν γνωρίζουν πως να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Επίσης, οι διακρίσεις σε βάρος τους και ο ρατσισμός με τον οποίο συχνά αντιμετωπίζονται και βέβαια το γεγονός ότι είναι αποκλεισμένοι από την αγορά εργασίας τους οδηγούν σε αποκλίνουσες ή παραβατικές συμπεριφορές. Αυτές οι συμπεριφορές αποτελούν συχνά τις βάσεις για την εκδήλωση συγκρούσεων και διαμορφώνουν τη σχέση μεταξύ του μη τσιγγάνικου τοπικού πληθυσμού και των Τσιγγάνων ως σχέση ανοχής, που πολλές φορές συνοδεύεται από εκδηλώσεις διακρίσεων σε βάρος των Τσιγγάνων. Αυτήν τη σχέση που διαταράσσει την κοινωνική συνοχή και δημιουργεί προβλήματα, αφ' ενός με στους Τσιγγάνους και αφ' ετέρου στην ευρύτερη τοπική κοινότητα, καλείται η Πολιτεία από τη μία και η Τοπική Αυτοδιοίκηση από την άλλη να διευθετήσουν.

Η Πολιτεία στα μέσα της δεκαετίας του '90 αναγνωρίζει την ύπαρξη του τσιγγάνικου προβλήματος και εφαρμόζει δράσεις που διακρίνονται για τον αποσπασματικό τους χαρακτήρα και την έλλειψη σχεδιασμού και συντονισμού. Οι παρεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν εστιάζονταν στον τομέα της εκπαίδευσης ενώ οι ανάγκες και τα

προβλήματα των Τσιγγάνων παρέμεναν ανικανοποίητα. Τα σημαντικότερα βήματα προς την κατεύθυνση της επίλυσης του τσιγγάνικου προβλήματος έγιναν από την Πολιτεία το 1996 με το Εθνικό πλαίσιο Πολιτικής και το 2000 με την εκπόνηση του Ολοκληρωμένου Προγράμματος Δράσης για την κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων. Ιδιαίτερα για το Ο.Π.Δ., πρόκειται για ένα πολύ σημαντικό εργαλείο που σχεδιάστηκε βασισμένο στις πραγματικές ανάγκες και στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Τσιγγάνοι.

Τη στροφή της Πολιτείας σε αυτήν την κατεύθυνση οδήγησε η Ευρωπαϊκή Ένωση με τις κατευθύνσεις για την άσκηση κοινωνικής πολιτικής ιδιαίτερα σε ευπαθείς ομάδες και την εκπόνηση του 'Εθνικού Σχεδίου για την κοινωνική ενσωμάτωση'. Με το Ο.Π.Δ επιχειρείται για πρώτη φορά μια πολυσύνθετη προσέγγιση στα ζητήματα κοινωνικής ένταξης και άρσης του κοινωνικού αποκλεισμού των Ελλήνων Τσιγγάνων, μέσα από ένα μεγάλο πλήθος συμβατικών και καινοτομικών παρεμβάσεων που διαφορετικοί φορείς καλούνται να υλοποιήσουν. Το ότι το Ο.Π.Δ δεν αποτελεί καθεαυτό το χρηματοδοτικό μέσο των παρεμβάσεων θα δημιουργήσει αρκετά προβλήματα ως προς την ένταξη έργων και την εξασφάλιση των απαιτούμενων πόρων για την υλοποίησή τους. Παρά τις δυσκολίες της υλοποίησης του δεν παύει να αποτελεί ένα βασικό εργαλείο για τη διαμόρφωση πολιτικών σε εθνικό επίπεδο αλλά και σε τοπικό.

Το ερώτημα που τίθεται μετά την παραπάνω αναφορά είναι αν οι εθνικές πολιτικές μπορούν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα των Τσιγγάνων που διαμένουν σε διαφορετικές περιοχές με χαρακτηριστικά και συνθήκες διαμονής που διαφέρουν μεταξύ τους αρκετά. Σε αυτό το σημείο ακριβώς θεωρούμε ότι εντοπίζεται και το κύριο ερώτημα που έχει θέσει η εργασία αυτή. Το ρόλο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στη διαμόρφωση αυτών των πολιτικών και στη διαμόρφωση μοντέλων άσκησης κοινωνικών πολιτικών που να συμβάλλουν πιο αποτελεσματικά στην επίλυση κοινωνικών προβλημάτων όπως αυτό των Ελλήνων Τσιγγάνων.

Είναι γεγονός πως η αρμονική συνύπαρξη μεταξύ των όποιων κοινωνικών ομάδων που διαμένουν στα όρια ενός Δήμου είναι τοπική υπόθεση. Η διασφάλιση εκείνων των απαραίτητων συνθηκών που εξασφαλίζουν υγιές και ανθρώπινο περιβάλλον με στόχο την ευρύτερη ανάπτυξη μιας τοπικής κοινωνίας είναι πρωταρχικός στόχος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Με βάση την παραπάνω διαπίστωση η Αυτοδιοίκηση είναι ο πλέον κατάλληλος φορέας για το σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτικών προς την κατεύθυνση της κοινωνικής ένταξης των Τσιγγάνων. Αυτό από μόνο του όμως δεν αρκεί. Ακόμη περισσότερο ισχυροποιείται η αντίληψη του πρωταγωνιστικού ρόλου της Αυτοδιοίκησης

για το λόγο ότι γνωρίζει σε βάθος τις ιδιαίτερες ανάγκες της εκάστοτε τοπικής κοινωνίας ως σύνολο αλλά και κάθε μιας κοινωνικής ομάδας χωριστά. Γνωρίζει τις συνθήκες στις οποίες ζουν οι Τσιγγάνοι σε κάθε Δήμο, τις δυνατότητες και τα προβλήματά τους καθώς και τις διαφορές τους από την υπόλοιπη τοπική κοινωνία. Με βάση τα παραπάνω πλεονεκτήματα, η Αυτοδιοίκηση μπορεί να επιλέξει την κατάλληλη στρατηγική που θα οδηγήσει το συντομότερο στην κοινωνική ένταξη των Τσιγγάνων. Μπορεί να διαμορφώσει αποτελεσματικές πολιτικές, να σχεδιάσει πολλαπλές δράσεις που απαντούν στο σύνολο των προβλημάτων. Ειδικότερα, η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να δώσει λύση στο κυρίαρχο πρόβλημα της εγκατάστασης των Τσιγγάνων εξασφαλίζοντας χώρους και δημιουργώντας υποδομές. Ταυτόχρονα είναι ικανή να διαμορφώσει ανθρώπινο και υγιές περιβάλλον μέσα στο οποίο θα ζήσουν οι Τσιγγάνοι. Ακόμα μπορεί να στηρίξει την ένταξη και παραμονή των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο με δράσεις ευαισθητοποίησης της ίδιας της ομάδας και να αναλάβει πρωτοβουλίες για την προώθηση των Τσιγγάνων στην τυπική αγορά εργασίας αξιοποιώντας Εθνικά και Κοινοτικά προγράμματα. Τέλος, η Αυτοδιοίκηση γνωρίζοντας τα τοπικά πράγματα και όντας κοντά στους πολίτες, μπορεί να ευαισθητοποιήσει και να ενεργοποιήσει την ομάδα των μη Τσιγγάνων, να προβεί σε δράσεις που θα καταπολεμήσουν τους φόβους και τις προκαταλήψεις τους, να αναδείξει τις θετικές ιδιαιτερότητες των ευπαθών ομάδων και γενικά να καλλιεργήσει την αντίληψη ότι μια πόλη δεν μπορεί να αναπτυχθεί όταν δεν έχει κοινωνική συνοχή.

Μετά από το καταρχάς συγκριτικό πλεονέκτημα της Αυτοδιοίκησης για την αντιμετώπιση του προβλήματος και μετά από την έρευνα που πραγματοποιήσαμε, διαπιστώνουμε τα εξής:

- ➔ Την έλλειψη εμπειρίας των Δήμων στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση σχετικών πολιτικών. Είναι φανερό πως η εμπειρία των Δήμων στην εφαρμογή και άσκηση κοινωνικών πολιτικών δεν μπορεί παρά να είναι σε πρώιμο στάδιο όταν η τυπική δυνατότητα και τα θεσμικά εργαλεία παραχωρήθηκαν στην Αυτοδιοίκηση μέσα από ένα σύνολο νέων αρμοδιοτήτων που συνιστούν τον αναβαθμισμένο ρόλο της στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής.
- ➔ Η δεύτερη διαπίστωση είναι ο διττός ρόλος της Αυτοδιοίκησης σε σχέση με την αντιμετώπιση του προβλήματος. Υπάρχει μία κατηγορία Δήμων η οποία εκτιμά ότι η λύση του προβλήματος συνίσταται στην απομάκρυνση των Τσιγγάνων από την εκάστοτε περιοχή και οι συγκεκριμένες Δημοτικές αρχές διαμόρφωσαν πολιτικές με στόχο την απομάκρυνση των Τσιγγάνων και όχι την επίλυση του προβλήματος.

Υπάρχει και μία δεύτερη κατηγορία Δήμων, οι οποίοι κατανοώντας ότι το τσιγγάνικο πρόβλημα είναι τοπικό πρόβλημα και ότι η επίτευξη της αρμονικής συνύπαρξης είναι αναγκαία, σχεδίασε και υλοποίησε πολιτικές προς την κατεύθυνση της επίλυσης του προβλήματος.

- Τέλος, διαπιστώθηκε η εξελικτική πορεία της Αυτοδιοίκησης σε σχέση πάντα με την αντιμετώπιση του τσιγγάνικου ζητήματος. Η *πρώτη* χρονολογικά περίοδος χαρακτηρίζεται από παρεμβάσεις αποσπασματικού χαρακτήρα και μεμονωμένες δράσεις. Είναι περίοδος κατά την οποία είναι εμφανής η έλλειψη εμπειρίας και η βούληση για την αντιμετώπιση του ζητήματος. Η *δεύτερη* περίοδος χαρακτηρίζεται από την δημιουργία δομών, π.χ. σύσταση κοινωνικής υπηρεσίας, για την διαμόρφωση και υλοποίηση πολιτικών και τέλος, η *τρίτη* περίοδος που έχοντας αποκτήσει κάποια εμπειρία στρέφεται στην σύναψη συνεργασιών για να αντιμετωπιστεί το ζήτημα, με αποκορύφωμα τη δημιουργία του Δικτύου Ρομ.

Η δημιουργία του Διαδημοτικού Δικτύου ROM για την υποστήριξη των Ελλήνων Τσιγγάνων συνέβαλε αποφασιστικά στην αναγνώριση της ύπαρξης του προβλήματος από την Πολιτεία αλλά και στην ενεργοποίηση των ίδιων των Δήμων, στους οποίους διαμένουν Τσιγγάνοι. Η σημαντικότερη ίσως προσφορά του Δικτύου ήταν ο καταλυτικός ρόλος που έπαιξε για την εκπόνηση του Ο.Π.Δ.. Το Ολοκληρωμένο Προγράμμα Δράσης για την κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων αποτέλεσε βασικό εργαλείο για την εκπόνηση αντίστοιχων σχεδίων στους Δήμους, οι οποίοι μπορούν:

- ✓ να εκπονούν στα πλαίσια του Ο.Π.Δ τοπικά Ο.Π.Δ προσαρμοσμένα στις ιδιαίτερες ανάγκες της κάθε περιοχής και στο σχεδιασμό αντίστοιχων πολιτικών,
- ✓ να συμβάλουν στην αντιμετώπιση του στεγαστικού προβλήματος των Τσιγγάνων με την κατασκευή κατοικιών και την υλοποίηση των αντίστοιχων έργων υποδομής,
- ✓ να αναπτύξουν προγράμματα και δράσεις για την ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας,
- ✓ να δημιουργούν Δομές στήριξης των Τσιγγάνων για την κοινωνική τους ένταξη (Κέντρα Στήριξης Τσιγγάνων, ΚΕ.Π.Υ.Τ. κ.λ.π.).

Τέλος, αυτό που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής είναι: α) η συνεργασία των εμπλεκόμενων φορέων κατά την υλοποίηση δράσεων και ο συντονισμός που επιτυγχάνεται μέσω αυτής της συνεργασίας και β) η κινητοποίηση για ενεργή συμμετοχή ατόμων, συλλογικών φορέων και ευρύτερων θεσμών. Ιδιαίτερα οι νέες μορφές της

οργάνωσης της, όπως οι Δημοτικές Επιχειρήσεις και οι Αναπτυξιακές Εταιρείες αναδεικνύουν ένα νέο πεδίο παρέμβασης που μπορεί να συμβάλλει πιο αποτελεσματικά στην υλοποίηση αυτών των πολιτικών για την αντιμετώπιση των προβλημάτων.

Τέλος, θα επιθυμούσαμε να επισημάνουμε ότι η αντιμετώπιση προβλημάτων όπως ο κοινωνικός αποκλεισμός των Ελλήνων Τσιγγάνων απαιτεί την πολιτική βούληση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για την επίλυση του, αλλά αυτό που πρέπει να γίνει κατανοητό είναι ότι τα προβλήματα τέτοιου τύπου δεν μπορούν να επιλυθούν με πολιτικές που εστιάζονται μόνο σε τοπικό επίπεδο χωρίς τη διαμόρφωση Εθνικής πολιτικής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αζιζί-Καλατζή Αν., Ζωνίου-Σιδέρη Αθ, Βλάχου Αν., *Προκαταλήψεις και στερεότυπα. Δημιουργία και αντιμετώπιση*, Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε., 1998.
2. Αναπτυξιακή Καρδίτσας Α.Ε, *Ο κοινωνικός αποκλεισμός των Τσιγγάνων από την εκπαίδευση*, Καρδίτσα, 1998.
3. Ανδρικοπούλου Ελένη, « Νέοι θεσμοί τοπικής ανάπτυξης και προβλήματα κοινωνικής πολιτικής », *Διαστάσεις της κοινωνικής πολιτικής σήμερα*, , Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα, 1993.
4. Βασιλειάδου Μαρία, « Οικονομική, Κοινωνική, Πολιτισμική Κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα. Έρευνα- μελέτη », *Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Εκπαίδευση των Τσιγγάνων*, Γ.Γ.Λ.Ε., Αθήνα, 2000.
5. Βασιλειάδου Μ., Γενειατάκη Ειρ., Δρόσος Α., Κοτσιώνης Π., Μαρσέλος Β., *«Μελέτη για την αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών προβλημάτων των Τσιγγάνων»*, Αθήνα., Γ.Γ.Λ.Ε., 1988.
6. Βασιλειάδου Μ., Παυλή- Κορρέ Μ., *‘ΚΟΝ ΖΑΝΕΛ ΒΟΥΤ, ΒΟΥΤ ΚΡΔΕΛ’ ΑΜΑ ΕΜ ‘ΚΟΝ ΚΡΔΕΛ ΒΟΥΤ, ΒΟΥΤ ΖΑΝΕΛ’*, Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε., 1998.
7. Βασιλειάδου Μ., Γενειατάκη Ειρ., Παυλή- Κορρέ Μ., Σαπουντζάκης Χ., *Μαθαίνω γράμματα, Εγχειρίδιο για το δάσκαλο- επιμορφωτή*, Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε., 1992.
8. Βασιλειάδου Μ., Παυλή- Κορρέ Μ., «Παραγωγή Διδακτικού Υλικού για Τσιγγάνους. Αξιολόγηση», *Εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο ‘Εκπαίδευση Τσιγγάνων. Ανάπτυξη Διδακτικών Υλικών»*, Αθήνα, 1995.
9. Βασιλειάδου Μαρία, *Σεμινάριο Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών*, Χαλκίδα, Γ.Γ.Λ.Ε., 1992.
10. Γετίμης Παναγιώτης, «Τοπική ανάπτυξη και η κρίση του κοινωνικού Κράτους», *Διαστάσεις της κοινωνικής πολιτικής σήμερα*, , Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1993.

11. Γεωργάρου Ελένη, « *Η Αστικοδημοτική κατάσταση* », Εισήγηση στο 4^ο Συνέδριο του Δικτύου ROM "Ένας χρόνος από την εξαγγελία του Εθνικού Πλαισίου Πολιτικής. Προβλήματα – Προοπτικές", Αγρίνιο, 1997.
12. Γεωργίου Γιάννης, *Τσιγγάνοι past and present. Οι Τσιγγάνοι και η εθνογραφία των Gadje*, Αθήνα, Αρμός, 1999.
13. Γκότοβος Αθανάσιος, « Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην υλοποίηση της εκπαιδευτικής πολιτικής για την εκπαιδευτική ένταξη των Τσιγγανοπαίδων », *Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Εκπαίδευση των Τσιγγάνων*, Γ.Γ.Λ.Ε., Αθήνα, 2000.
14. Γκότοβος Ε. Αθανάσιος, *Ρατσισμός : Κοινωνικές, ψυχολογικές και παιδαγωγικές όψεις μια ιδεολογίας και μιας πρακτικής*, Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε., 1998.
15. Δ.Ε.Π.Ο.Σ. Α.Ε., *Μελέτη σχεδίου προγράμματος για την αντιμετώπιση των άμεσων οικιστικών προβλημάτων των Ελλήνων Τσιγγάνων*, Αθήνα, 1999.
16. Δήμος Αγίας Βαρβάρας, *Απολογισμός Έργου 1999-2002*, Αθήνα, 2002.
17. Δήμος Αγίας Βαρβάρας, *Σχέδιο Δράσης για την παροχή Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών*, Αθήνα, 2003.
18. Δίκτυο ROM, *Πανελλαδική Απογραφική Μελέτη Διερεύνησης Κοινωνικών, Οικιστικών και Αναγκών των Ελλήνων Τσιγγάνων Πολιτών*, Αθήνα, 2000.
19. ΔίκτυοROM, *Προτάσεις Πολιτικής για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων*, Αθήνα, 2001.
20. Ε.Ε.Τ.Α.Α., *Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων*, Αθήνα, 2001.
21. Έξαρχος Γιώργης, « Κοινωνικός αποκλεισμός των Τσιγγάνων », *Κοινωνικός Αποκλεισμός : Η Ελληνική εμπειρία*, Επιμέλεια: Κούλα Κασσιμάτη, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας & Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα, 2001.
22. Έυξεινη Πόλη, ενημερωτικό φυλλάδιο, Αθήνα, Αύγουστος 2002.

23. Καβουνίδη Τζένη, «Κοινωνικός αποκλεισμός: έννοια, Κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής », *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Τόμος Α΄, Αθήνα, 1996.
24. Καβουνίδη Τζένη, «Οι υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας και η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού », *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Τόμος Α΄ Αθήνα,,1996.
25. Κασιμάτη Κούλα, « Εισαγωγή », *Κοινωνικός Αποκλεισμός : Η Ελληνική εμπειρία, Επιμέλεια: Κούλα Κασιμάτη, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας & Κοινωνικής Πολιτικής*, Gutenberg, Αθήνα, 2001.
26. Καυκαλάς Γρηγόρης, « Στρατηγικές Τοπικής Ανάπτυξης και ο νέος ρόλος των κρατικών πολιτικών », *Διαστάσεις της κοινωνικής πολιτικής σήμερα*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα, 1993.
27. Κετσετζοπούλου Μ., Μπούζας Ν., «Λειτουργίες της αγοράς εργασίας και κοινωνικός αποκλεισμός », *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Τόμος Α΄, Αθήνα, 1996.
28. Κοινωνική Πολιτική και Τοπική Αυτοδιοίκηση. Παρούσα κατάσταση και πολιτικές, Μελέτη Ε.Ε.Τ.Α.Α.- Κ.Ε.Δ.Κ.Ε., Αθήνα, Ε.Ε.Τ.Α.Α., 1995
29. Λυδάκη Άννα, *Οι Τσιγγάνοι στην Πόλη – Μεγαλώνοντας στην Αγία Βαρβάρα*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1998.
30. Μάρκου Γεώργιος, *Η πολυπολιτισμικότητα της Ελληνικής κοινωνίας. Η διαδικασία διεθνοποίησης και η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης*, Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε., 1998.
31. Μάρκου Γεώργιος, *Προσεγγίσεις της πολυπολιτισμικότητας και η διαπολιτισμική εκπαίδευση-επιμόρφωση των εκπαιδευτικών*, Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε., 1998.
32. Μητάκος Γιάννης, « Τοπική ανάπτυξη και κοινωνική πολιτική », *Διαστάσεις της κοινωνικής πολιτικής σήμερα*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα, 1993.

33. Μίχος Λάμπρος., « Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στη χάραξη και την εφαρμογή της εκπαιδευτικής πολιτικής για τους Τσιγγάνους », *Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Εκπαίδευση των Τσιγγάνων*, Γ.Γ.Λ.Ε., Αθήνα, 2000.
34. Μουσούρου Μ. Λουκία, « Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική προστασία », *Κοινωνικός Αποκλεισμός : Η Ελληνική εμπειρία*, Επιμέλεια: Κούλα Κασσιμάτη, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας & Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα, 2001.
35. Μουχελή Αδαμαντία, «Τσιγγάνοι και κοινωνικός αποκλεισμός», *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Τόμος Α΄, Αθήνα, 1996.
36. Μωυσίδης Αντώνης, « Κοινωνικός μετασχηματισμός κοινωνικού αποκλεισμού », *Κοινωνικός Αποκλεισμός : Η Ελληνική εμπειρία*, Επιμέλεια: Κούλα Κασσιμάτη, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας & Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg , Αθήνα, 2001.
37. Οικονόμου Ανδρομάχη, *Οι Ρομά στην Ελλάδα* , Αθήνα, Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας, 2002.
38. Ολοκληρωμένο Σχέδιο Δράσης του Δήμου Άνω Λιοσίων.
39. Πανελλήνιος Μορφωτικός Σύλλογος Ελλήνων Αθίγγανων, *Καταγραφή των Ελλήνων Τσιγγάνων Ρομ στην Αγία Βαρβάρα Αττικής*, Αγία Βαρβάρα, 2002.
40. Παπαδάτος Α., Ηλιόπουλος Δ., Κούβιελος Δ., « Οι Τσιγγάνοι στον αστικό χώρο. Η περίπτωση των Α.Λιοσίων », Διπλωματική εργασία, ΕΜΠ, 1997
41. Παπακωνσταντίνου Γιώργος « Οικονομική, Κοινωνική, Πολιτισμική κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα. Έρευνα-Μελέτη», *Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Εκπαίδευση των Τσιγγάνων*, Γ.Γ.Λ.Ε., Αθήνα, 2000.
42. Παρουσίαση της πρότασης του Δήμου Άνω Λιοσίων στην Επιτροπή παρακολούθησης Περιφέρειας Αττικής Ολοκληρωμένου Προγράμματος Δράσης Κοινωνικής Ένταξης των Τσιγγάνων, Αθήνα, 2001.

43. Παυλή Μ., Σιδέρη Αθ., *Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας και της Κάτω Αχαΐας*, Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε., 1990.
44. Παυλή- Κορρέ Μαρία, *Τσιγγάνοι, αναλφαβητισμός, εκπαίδευση*, Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε., 1986.
45. Ρομπόλης Σ., Δημουλάς Κ., « Οι εταιρικές σχέσεις στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού », *Κοινωνικός Αποκλεισμός : Η Ελληνική εμπειρία*, Gutenberg, Αθήνα, 2001.
46. Σιαπέρα Αθανασία, « Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων », Εισήγηση στο συνέδριο του Σ.Κ.Λ.Ε., Κρήτη, 2001.
47. Τεχνική Υπηρεσία Δήμου Άνω Λιοσίων, *Πολεοδομική μελέτη ανάπλασης Νότιας περιοχής Αγ. Ιωάννη*, Αθήνα, 2002.
48. Τεχνική Υπηρεσία Δήμου Άνω Λιοσίων, *Πρόγραμμα ανάπλασης σε περιοχές ROM του Δήμου Άνω Λιοσίων. Πολεοδομικές Ενότητες Αγ. Γεωργίου & Αγ. Ιωάννη*, Αθήνα, Ιούλιος 2003.
49. Τερζοπούλου Μ., Γεωργίου Γ., *Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα. Ιστορία-Πολιτισμός*, Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε., 1998.
50. Τρέσσου- Μυλωνά Ελένη, «Γένεσις. Ένα πρόγραμμα διδασκαλίας της Ελληνικής γλώσσας σε παιδιά ROMA», *Εκπαίδευση Τσιγγάνων. Ανάπτυξη Διδακτικών Υλικών*, Γ.Γ.Λ.Ε., Αθήνα, 1996.
51. Τσαούσης Γ. Δημήτρης, « Πολιτισμός, ελεύθερος χρόνος και κοινωνικός αποκλεισμός », *Κοινωνικός Αποκλεισμός : Η Ελληνική εμπειρία*, Επιμέλεια: Κούλα Κασιμάτη, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας & Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg , Αθήνα, 2001.
52. Τσιάκαλος Γιώργος, « Κοινωνικός Αποκλεισμός, : Ορισμός, πλαίσιο και σημασία», *Κοινωνικός Αποκλεισμός : Η Ελληνική εμπειρία*, Επιμέλεια: Κούλα Κασιμάτη, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας & Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg , Αθήνα, 2001.
53. ΦΕΚ 24, τεύχος 2, 18-1-2000.

54. Χαλκιά Δήμητρα, *Παραδοσιακά Επαγγέλματα των Τσιγγάνων*, Αθήνα, Γ.Γ.Λ.Ε., 1999.
55. Χαλκιώτης Δημήτρης, «Η πολιτική του ΥΠ.Ε.Π.Θ. για την Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων», *Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Εκπαίδευση των Τσιγγάνων*, Γ.Γ.Λ.Ε., Αθήνα, 2000.
56. Χαλκιώτης Δημήτρης, «Η πολιτική του ΥΠ.Ε.Π.Θ. για την Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων», *Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Εκπαίδευση των Τσιγγάνων*, Γ.Γ.Λ.Ε., Αθήνα, 2000.
57. Χατζηφραγκιός Μακρυδάκης Κωνσταντίνος, «Το Ευρωπαϊκό ως πρόγραμμα-εργαλείο ανάπλασης υποβαθμισμένων αστικών περιοχών. Μελέτη περίπτωσης: Πολεοδομική Ενότητα 'Αγ. Ιωάννης' στο Δήμο Άνω Λιτσίων», Αθήνα, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2003.
58. Χρυσάκης Μανώλης, «Κοινωνικός αποκλεισμός και εκπαιδευτικές ανισότητες », *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Τόμος Α΄, Αθήνα, 1996.
59. Liegeois Jean Pierre, *School Provision for Gypsy and Traveller Children of the European Communities*, 1987.